

Juhász Nagy Péter - Sulyok Csaba

Az idő marokszedői

† Juhász Nagy Péter – Sulyok Csaba

Az idő marokszedői

*Írások a 70 éves Székkutasról,
ahol „Orosháza egével ölelkezik
a Vásárhelyi-Puszta”*

Székkutas 2020

Szerzők:
†Juhász Nagy Péter (1918-1997)
Sulyok Csaba

Szerkesztő:
Sulyok Csaba

Sulyok Csaba szerzői oldal

A borítón látható rajz Bakos Erika munkája

A címoldalon olvasható idézet forrása:
Vásárhelyi Reggeli Újság 1919. július 17.

ISBN 978-615-00-8783-2

© A szerzők és jogutódaik, 2020

Juhász Nagy Péter emlékére

Juhász Nagy Péter (1918-1997)

Ajánlás

Milyen szerepet játszhat a nagy barna szekrény egy kisgyerek életében? Hogyan kapcsolja össze a nagyapát és unokáját? Képezhet-e hidat a nemzedékek között? Sulyok Csabának érdemes volt kinyitni Juhász Nagy Péter szekrényének ajtaját és belesni a polcokon rejtőző iratokba, hiszen az olvasó most kezében tartja ezt a könyvet. A füzetlapra jegyzett emlékek, történetek életre keltek.

A tágabb régió, a Vásárhelyi Pusztaság sajátosságait a néprajzos szakemberek precizitásával Nagy Gyula és Szent István tárta föl. Székkutas történetét a történészek és a lokálpatrióták közül többen is megörökítették. Az elmúlt másfél évtizedben Őze Sándorné és Szabó Emese kutatásai alapján két jelentős mű is született a település történetéről. Vajon lehet-e még újat elmondani a faluról? A kötet lapjait olvasva a válasz egyértelműen IGEN. A történelem igazi lenyomata az emlékezet, az egyéni sorsok. Az egyik szerző, Juhász Nagy Péter a Nagy Háború befejezésekor született, harcolt a második világháborúban, részese volt a térszerzésnek. Böven vannak emlékei, amelyeket nem csak átél, de le is jegyzett. A település történetének feltárásában visszanyúlt az 1500-as évekig. A történelmi adatok mellett mondákat is mesél, amelyek összekötik a valóságot a képzelettel. Az emberi emlékezet legendává szelídíti a valóságot. Izgalmas fejezet szól a szokásokról, a házasságkötés, a lakodalom, az étkezés helyi sajátosságairól. Eddig nem ismert részleteket közöl a pusztai olvasókörekről és iskolákról.

Megtudjuk, hogy Juhász Nagy Péter nem csak lelkes helytörténet kutató volt, de cselekvő tagja, építője a közösségnek. Tisztelte és követte ebben a nagy elődöket, Gregus Mátét, Karasz Pétert, Maczelka Mihályt. Tudását és értékrendjét pedig továbbadta a következő generációnak. Unokáját, Sulyok Csabát is megérintette a múlt iránti érdeklődés. Elvégezte a történelem szakot, tanult emberként lépett nagyapja nyomdokaiba. A kötet lapjain váltakozik az idős gazda visszaemlékezése a fiatal tanár tudományos igényű tanulmányaival. Ismereteink kiegészülnek népeségi, gazdasági, vasúti közlekedésre vonatkozó adatokkal. Megismerhetjük a góréépítés helyi sajátosságait, a székkutasi Hangya Szövetkezet történetét. A szerző alkalmazza a történelmi kutatás legújabb módszerét, a személyes beszélgetést, interjút készített az egykori póshalmi vegyesbolt üzemeltetőjével. Válogatott irodalomjegyzék szolgálja azokat, akik további ismereteket szeretnének szerezni a település történetéről.

Huszonegyedik századunkban a világ egyre szűkül, a nemzedékek közötti távolság azonban egyre nagyobb. Felgyorsult az életünk, hol vannak már a hosszú – televízió és Facebook nélküli – téli esték, amikor a dédi a régi időkről mesélt a gyerekeknek? Már a nagyszülők is modern eszközöket használnak, készen veszik a boltban az élelmiszert, egyre kevésbé tudják átadni a kézi kaszálás, a kalácsdagasztás tudományát az utódoknak. Ha meg akarjuk őrizni identitásunkat, emlékeznünk kell a gyökereinkre. Emlékezni és továbbadni, hogy az utánunk jövőknek is legyen mire építkezni. Ebben látom ennek a kötetnek a legnagyobb értékét.

Kedves Olvasó! Nagyapa és unokája fizikailag ugyan már több mint két évtizede elváltak egymástól, de a könyv lapjain lelkük ismét összeért. Legyen részese ennek az idő fölötti találkozásnak!

Hódmezővásárhely, 2019. október 24.

Szenti Csilla
levéltár-vezető
Magyar Nemzeti Levéltár
Csongrád Megyei Levéltára
Hódmezővásárhely

Előszó

Emlékszem arra a nagy barna szekrényre, amelyben nagyapám, Juhász Nagy Péter a könyveit tartotta. Nem volt könyvespolca, történelmi végzettsége, de ez nem tántorította el, rendületlenül munkált benne az érdeklődés, hogy lakóhelyének, Székkutasnak a múltját megörökítse, papírra vesse. Amíg ereje engedte tanulmányozta a helytörténeti irodalmat, kutatott a levéltárban, nyilatkozott a sajtónak kutatásairól, az élete és a falu történetéről. Igyekezett utána járni a homályba vesző részleteknek, meghatározó szerepe volt a második világháborúban elesett helybelieknek emléket állító obeliszk létrejöttében. Vállalta azt a nehéz és sokszor hálátlan szerepet, ami a paraszti származással végzett értelmiségi, kultúraszervező munkát övezi. A származás azonban hitelességet adott szavainak és erőt ahhoz, hogy ne hátráljon meg.

Péter bácsi nem csak az eszében őrizte meg, amit összegyűjtött a hosszú évtizedek alatt. 1988 és 1992 között három vastag vázlatfüzetben összegezte adatait, leírásait. Forrásközlésekből, feldolgozásokból, saját és mások emlékeiből összeállítva a középkortól kezdve, a már általa is megélt eseményekig a három füzetben végig követhető Székkutas - és a területén korábban elhelyezkedő települések - története. Jelen kötet megszületésének egyik célja az volt, hogy a digitalizálásra került kézirat minél nagyobb része váljon elérhetővé a Székkutas története után érdeklődők számára. A szerkesztés során a könyvből kimaradtak a kézirat hosszabb terjedelmű, mások által írt forrásai,¹ a nagyszámú képmelléklet is válogatáson esett át. Az egymást követő fejezetek sorrendjét témájuk és az időrendiség szempontjából határoztam meg. Igyekeztem a kéziratot szöveghűen közölni, a módosításokat a helyesírási hibák és a nyilvánvaló tárgyi tévedések kijavítására korlátozni.

A kötet megszületésének másik célja, hogy az utóbbi években az én tollamból kikerült helytörténeti tanulmányok felfrissítve, egy helyen legyenek olvashatóak. Nem tudom, hogy a nagy barna szekrénynek mekkora hatása van benne, de a történelem és a helytörténet irányába magam is nagy érdeklődéssel fordultam. Így nem meglepő, hogy 2011-ben a történelem Bsc tanulmányaimat lezáró diplomamunkám Székkutas múltjával foglalkozott. Azóta több Kutashoz kapcsolódó írásom jelent meg, elsősorban orosházi és hódmezővásárhelyi folyóiratokban.

A könyv első fejezete Juhász Nagy Péter önéletrajzát közli, számos általa elmondott visszaemlékezés felhasználásával. A második fejezet - tovább fűzve az első fejezetet - a Juhász család Pusztára való költözését, a Pusztával való találkozást, a család szokásait taglalja, szintén visszaemlékezések alapján. A harmadik fejezettel kezdődően egy tágabb kontextusból (Orosháza és Hódmezővásárhely kapcsolatának történetéből) kiindulva kezdjük el annak a környezetnek a megismerését, amelybe Székkutas is beágyazódik. A Pusztta életére nagy hatást gyakorló két város viszonyának elemzése demográfiai, valamint gazdasági szempontok alapján kerül összehasonlításra. A negyedik fejezet Juhász Nagy Péter falutörténeti kéziratának válogatott szövegéből és képanyagából áll össze. A válogatás sokszínű képet ad Székkutas fejlődésének állomásairól, a falu folyamatosan gyarapodó épített örökségéről, a település életében fontos eseményekről, a helyi orvosoknak, tanítóknak, gazdáknak az itt élőkért folytatott közösségépítő tevékenységéről. Az ötödik fejezetben a Székkutas kül- és belterületén egykoron működött iskolákat igyekezzük sorra venni, betekintést nyújtva ezzel az oktatás, és a külterület-belterület népességarányának változásába. A hatodik fejezetben egy néprajzi tanulmány olvasható, ami a kukoricagörék megjelenését, használatát, küllemét vizsgálja. Az országos feldolgozások mellett a görék vizsgálatának

¹Sorok János: Első plébániám története. Miklós Ferencné, Zsarkó István: A Székkutas és Vidéke Takarékszövetkezet megalakulása és működése. Rosztóczy Ernőné: 60 éves a kakasszéki szanatórium. In: Vásárhely és Vidéke 1992. szept. 29.. Dr. Kaiser Károly (s. k. orvostudor, okl. vegyész-mérnök műegyetemi r. k. tanár. A Központi vizsgáló állomás vezetője): Kakasszék-tó, Budapest, 1927. március 24.

középpontjában a székkutasi portákon fellelhető épületek állnak. A hetedik fejezet részben a székkutasi kiskereskedelem történetének összefoglalására vállalkozik, a Hangya Szövetkezettől, az egykor jelentős hálózattal rendelkező külterületi (tanyai) bolthálózatig. A kiskereskedelemben történt változások tanulmányozásán keresztül pedig a népességszámának alakulása, lakóhelyi elhelyezkedése (kül- és belterület), a foglalkozási szerkezet átalakulása is szemléltethetővé válik. A nyolcadik és a kilencedik fejezet a még nem oly távoli második világháborúhoz kapcsolódik, amely székkutastól is nagy áldozatokat követelt. A nyolcadik fejezet Juhász Nagy Péter visszaemlékezésén keresztül bepillantást enged a háború borzalmaiba. A kilencedik fejezetben már a bajtársakra való emlékezés méltóságának lehetünk tanúi, az áldozatok emlékére állított obeliszk történetét megismerve. A kötet végére egy adattár és egy válogatott bibliográfia került, segítségül azok számára, akik jobban el szeretnék mélyedni Székkutas történetében.

2020-ban immár 70 éve annak, hogy Kutas Székkutas néven önálló településként éli életét. A könyv megjelenése és az évforduló jó alkalmat szolgáltat arra, hogy rámutassunk múltunk gazdagságára, értékeire, a megélt nehézségekből pedig erőt meríthessünk, emléket állítva egyben Juhász Nagy Péternek és mindazoknak, akik erőfeszítést nem kímélve tevékenykedtek Székkutasért.

Sulyok Csaba

1. Juhász Nagy Péter életrajza (Juhász Nagy Péter - Sulyok Csaba)

„Juhász Nagy Péter vagyok, római katolikus, parasztcsaládból származom, Hódmezővásárhelyen születtem 1918. szeptember 19-én. Még nem voltam, két éves, amikor édesanyám meghalt. Egy év múlva édesapám megnősült, reformátusvallású mostohaanyám lett. 1924. szeptember 1-én első osztályos lettem, Hódmezővásárhely Szent Antal utcai római katolikus elemi iskolában, ahol Hőnig Lászlóné Miskolci Sarolta tanítónő elébe jártam, aki átérezte helyzetemet, nagyon kedves, türelmes és jókedvű asszony volt. Két leány testvérem volt, az egyik tanyai iskolába járt, a másik – a fiatalabb – Vásárhelyen a Szent Domonkos rendi leánynevelő zárdába járt, a tanító néni ezt a nénémet tartotta édesanyám helyét édesanyámnak, még a nénémmel is felvette a kapcsolatot. A hittan tanítást szorgalmazta, hogy foglalkozzon velem és megtanuljam a leckét. Az első osztályt eredményesen elvégeztem, a következő évben második lettem, besoroltak ministrálni. Sokat jártam templomba, megszerettem a vallást és tartottam is. Szerettem iskolába járni, közepes tanuló voltam, csak az a szomorú emlék maradt, hogy, ha szülői értekezlet volt összehívva, nekem nem volt ott senkim. Az apám a gazdaság bajával el volt foglalva. A mostohámat nem érdekelte a mostoha gyerekek sorsa, ügye. Életem első fájó pontja, hogy az édesanyámtól korai elmaradástól ilyen megkülönböztetésben kellett gyermekkoromat élni. Énnekem a ruházatom, lábbelim mindig a legolcsóbb volt. Játék egyáltalán nem volt, vásárfiát vagy cukorkát én soha nem kaptam. Cukorkát úgy ettem, ha valamelyik rokon ismerős adott néhány fillért, ezen vettem. Gyermekkoromban húsvétkor volt egy kicsit több fillérem a locsolásból. A lánytestvérem szagos szappanléből csinált jószagú vizet, és ezzel mentem locsolni. Egy három decis üvegbe tette az illatos vizet, egy ronggyal elkötötte a nyakán és megvolt a locsoló. Ha egy-egy tanévnek vége lett, a vizsgára mindig eljött az édesapám. Jó tanuló voltam, nem buktam meg soha. Az apámnak és a mostohaanyámnak nagyobb földterülete, saját ingatlanuk volt, ennek ellenére a mostohagyerekek nem részesültek olyan bánásmódban, mint sok tanyásbéres családnál. A nyári szünidő azzal telt, hogy az állatokat kellett legeltetni tarlón, gyepen, nagyszámú disznót és birkát, egészen a következő tanév kezdetéig. Ez így ment, amíg a hat elemi el nem végeztem.”

1941. október 13-án a Délvidék visszacsatolásakor vonult be Hódmezővásárhelyre a 9/III gyalogos zászlóaljhoz, honvéd rendfokozatban, lövész beosztásban. Ezt megelőzően közel 9 évig volt levante. A katonai igazolványa alapján 1944. február 7-től teljesített frontszolgálatot a Délvidéken, november 30-án került szovjet hadifogságba Szekszárd közelében. Temesváron tartották fogva, ahonnan egészségi állapota miatt nem vitték tovább a Szovjetunióba. 1945. augusztus 30-án ért véget a hadifogsága, ekkor 1025 fogolytársával együtt hazatérhetett. Az akkori állapotokra így emlékszik: *„Gyütt a háború, a fogság. A temesvári táborba a szömöm láttára hullottak az embörök, ezrivel, a bajtársaim is pusztultak.”*²

Egy év múlva megnősült, feleségül vette Bánfi Ida Sárát, házasságukból két lány és egy fiú született. Az 1950-es évek végéig folytatták az egyéni paraszti gazdálkodást, azonban a szövetkezetesítést erőltető agitátoroknak a gyakran napi szinten történő győzködése következtében 1961-ben belépett a Béke Tsz-be, 1966-ban a Petőfi Tsz tagja lett, ami egy év múlva egyesült a jogutód Új Élet Tsz-el. 1963-ban Szentesen elvégezte az Aranykalászos Gazdaképzést. A szövetkezetekben az állattenyésztés ágazatban dolgozott, utoljára tehenészként. 1979-ban nyugdíjba ment, de még másfél évig dolgozott a szövetkezetben. Ebben az évben kezdték el építeni a családi házukat Székkutatason, 1986-ban hagyták el végleg a IV. körzet 167. szám (Póshalom) alatti tanyájukat. 1977-től, több mint 20 éven keresztül önkéntes rendőrként is szolgált a községet.

²FELLETÁR 1992

1990-ben indult az Alföldet keresztülszelő Kerekék és lépések ismeretterjesztő filmsorozat. A Vásárhelyi Pusztát is bebarangoló stábot székkutasi állomásukon kalauzolta, elmesélve a kutasi csárdánál egykor tanyázó betyárok legendáit. 1930-tól kezdve, élete végéig folyamatosan gyűjtötte a Kutas történetére vonatkozó adatokat. Elsősorban a tanyai iskolák, olvasóköri története, a Gregus-család foglalkoztatását. 1992-re 3 vastag vázlatfüzetében rendszerezte az addig összegyűjtött információit, dokumentumait. Maga így foglalja össze helytörténeti gyűjtő munkáját: „*Én idáig 180-200 oldalt írtam mög. A szöveg százon fölüli fényképekkel van ellátva. Rengeteg fejezet van benne, nem is tudom, hol kezdjem. A község középületei mind benne vannak a történetükkel együtt. Az egészségügy teljesen ki van dolgozva, az összes orvos mög van említve, kedves Koszorús doktortul. És az is benne van, hogy ezek az orvosok mennyit tettek a községért, mer ebbe a tekintetbe eddig mindég csak Gregus Mátét emlegették. Az állatorvosok is benne vannak. Az iskolaügy elejéig a végéig. A piac, a rendőrség, a tűzoltóság, a templomok, a temető története, az állomás, a kocsmák, a boltok. Írtam az olvasókörökről, a műkedvelőkről, a régi zenészekről, akkor Murgács Kálmánról. Mögírtam a Tóth-falu hitelös történetit, a népszokásokat. A front is mög van említve benne.*”³ Többször találkozott Szeni Tibor néprajzkutatóval, aki szintén sokat foglalkozott Kutas és a Pusztai történetével.

Testközelből élte meg a háborút, emiatt kezdeményezője volt a második világháborús emlékmű felállításának, amelynek márványoszlopára felvésték a kutasi áldozatok neveit. Járv a falut és a környező településeket, 116 áldozat nevét gyűjtötte össze. „*Mikor hazagyüttem, 33 elpusztult kutasi ismerősöm nevét hoztam magammal. Ezek nem hagytak nyugtot. Emlékművet kéne nekik, mög a többi elesetteknek állítani! Úgy, ahogy a 14-esőknek állítottak. Mikor a helyzet annyira igazodott, hogy hozzá lehetett fogni, hat hónap alatt elvégeztem a munkát. Jártam az ismerősöket. Gyűjtöttem a neveket. Sok család elköltözött. Azokkal leveleztünk. Ebben az iskolaigazgató segítött sokat. Másba mög az Új Élet Tsz, a Református Egyház, mög mindönki, egy személy kivételivel. Az avatásra mindön hozzátartozó mögjelent, és mind mögköszönte a mög emlékezőést.*”⁴

Az 1990-es évek elejétől egészségi állapota egyre inkább megromlott, de továbbra is igyekezett mindent megtenni Kutas múltjának megörökítéséért. Adatközlőként még beszámolt Felletár Béla tanulmányában a második világháborús emlékeiről, és a pusztai katolikusoknak az egyházi évhez kapcsolódó szokásairól.⁵ Juhász Nagy Péter 1997. február 8-án hagyta maga mögött a földi életet.

Irodalomjegyzék

FELLETÁR 1992	FELLETÁR BÉLA: Kutas szoboralapítója és történetírója In: Vásárhely és Vidéke, 1992. 03. 10., 3. p.
FELLETÁR 1996	FELLETÁR BÉLA: Szemelvények Hódmezővásárhely nagytáj vallási néprajzából In: A Hódmezővásárhelyi Szeremlei Társaság Évkönyve 1996. Hódmezővásárhely, 1996, 120-121. p.
N. RÁCZ 1994	N. RÁCZ JUDIT: Székkutas nagy krónikása In: Délvilág, 1994. 09. 30., 5. p.

³Uo. 1992

⁴Uo. 1992

⁵ „J. N. Pétör bácsi (1918. kat. Székkutas) betéve tudja a nagymama szokásait: Boldogasszony napján adott hálát Istennek a jó termésért (aug. 15.). Külön készült rá. 20-án István király ünnepe. Mögünnepöltük, elmöntünk a templomba. Kisboldogasszony (szept 12.): szentmishallgatás.” Forrás: FELLETÁR 1996, 120-121 p.

2. Emlékek a Juhász család történetéből, és a Pusztán eltelt gyermekkorból (Juhász Nagy Péter)

1880. november 16-án esküdött meg apai nagyapám Juhász Nagy Péter Pál a hódmezővásárhelyi katolikus templomban Fejes Annával. Házasságukból kilenc gyermek született, egyikőjük nem érte meg a felnőtt kort. 1990-ben lesz száz éve, hogy népes családjukkal elköltöztek Hódmezővásárhely Kutasi úti tíz holdas tanyájukról a Kakasszék érpartra, a pósahalmi dombokkal szemben, Vékony József és neje, Varga Zsófia százöt holdas területű földbirtokára árendás bérlőnek. Az édesapám ekkor tíz éves volt. Még az előző lakhelyen járt három évet iskolába, ezzel be volt az iskola fejezve, írni, olvasni, számolni megtanult. Már akkor rokonaink éltek ezen a határreszen, az édesapám keresztapja nem messze laktak hozzánk, még akkor újság a tanyavilágban nem járt, egymástól tudták meg az emberek, hogy mi újság. Piacon voltak, bálba, kocsnába, szélmalomba jártak. Amelyik szomszéd Vásárhelyen járt, vagy Orosházán és hozott újságot, akkor azt sokan kiértékelték, még jó hírhozó volt a külterületi kézbesítő. Majd amikor már iskolába jártam hallottam a tanítótól és idős emberektől, hogy Kutas és környékének történelme van. A régi időkről sokat beszélt az édesapám, keresztapám és Márton Pál, id. Koncz István, id. Koncz Sándor, legid. Líbor József, legid. Gregus Máté. Ezek az emberek, ahogy a Vásárhelyi Pusztát kiosztották, azóta mindig itt éltek. Jó hely könnyen megszokták. Ezekről az emberektől hallottam, hogy mikor 1850-1852-ben osztották a Pusztát, a tanyai rész már ki volt osztva. Ez a Pusztta igen nagy volt, Nagymágocsot, Vásárhely Külső-Erzsébetet, Sámsonot, Pusztaföldvárt, Orosházát foglalta magába. Az elbírálás – a Pusztta kiosztása során – a tanyai lakosok földterületéhez igazodott. A tanyaiak akkora területet kaptak a Pusztából, mint amennyit a tanyai részen birtokoltak (*adatközlő legid. Gregus Máté és Marton Pál*). Marton Pali bácsi Póshalmon kimért földterülete beleesett a tatárok által elpusztított Kápolna falu és templom területébe. A kimérés után elfoglalják a Pusztát, szállásokat építenek és megkezdődik a pusztai élet (földművelés, állattartás). Még az 1800-as években 1414 tanya, 8 szélmalom épült, volt 4 állami és 2 zugiskola.

Az édesapám volt az első, aki elmondta, hogy mit is látott abban az időben. Kutasi csárda állott, sárgára volt meszelve, két nagy gémeskút volt a közelében, ahová a közeli területekről és az úton járók jöttek inni és itatni. Itatták a közelben legelésző gulyákat, ménest és juhnyáját. Az egyik a mai rendőrség területén van befödve, a másik a rendőrség helyétől északnak, kb. 150 méterre a Csávás Hódi-féle tanya, erősen befásítva, sok épülettel, a betyárok lovainak pihenőhelye volt. A csárdában vásárosok, vándorok, utasok pihentek meg. Később, mikor már én is nőttem, idős emberektől hallottam, hogy a vásárhelyiek is eljártak a híres gyulai vásárookra, volt, aki búzát is vitt és azért cserélt vontatókocsi rudat, nyírfá rudat, seprűt, sütőteknőt, mosóteknőt, kocsikerekeket. Vagyis nagyon forgalmas hely volt. Már akkor megvolt a pósahalmi szélmalom, a kiskereszt útnál a Szabó-féle szélmalom és egy vasúti őrház, melyen ki volt írva: Sámson. Semmi más, ez képezte a vasúti megállót. Szintén meg volt már a Pusztafeketehalmi Olvasókör.

3. Epizódok Orosháza és Hódmezővásárhely viszonyrendszeréből 1743-1950 között⁶ (Sulyok Csaba)

3.1 A téma térbeli és időbeli behatárolása

Ahogy visszatekintünk Orosháza és Hódmezővásárhely települések történetére számos, szembetűnő különbséggel találkozhatunk. A népesség nagyságának eltérő mértéke, az eltérő közigazgatási státusz (Hódmezővásárhely a vizsgált időszak első kétharmadában, a politikai viszonyoktól függően mezőváros, város, rendezett tanácsú város, 1873-tól törvényhatóságijogú város,⁷ ellenben Orosháza az időszak végéig megmaradt faluként) más-más körülményekre, lehetőségekre engednek következtetni. A különbségeket szemelőt tartva a tanulmány igyekszik az azonos történeti körülményeket, hatásokat, adottságokat számba véve megtenni az összehasonlítást, úgy, hogy minél több kapcsolatot találjon a két település életét illetően. A tanulmány céljának megvalósításához elsősorban a 19. század második felétől rendelkezésre álló, gazdagabb demográfiai, gazdasági adatokat használok. A kapcsolatok szemléltetéséhez ezenkívül a korabeli sajtó, különböző visszaemlékezések, közigazgatási iratok, feldolgozás munkák nyújtanak segítséget. A dolgozat egységességét a földrajzi tér biztosítja, ahol a különböző mozgások, jelenségek gyakran nem a közigazgatási határokhoz idomultak, hanem a települési érdekeknek és a helyi térhasználat realitásainak megfelelően alakították a táj életét. Ez a földrajzi tér tágabb értelemben a Kőrös-Maros-köze, egy másik megközelítésben - Féja Géza nyomán - 1937-től Viharsarokként is emlegetik ezt a tájat, amin belül a vizsgálódásom középpontjában Orosháza és Hódmezővásárhely területe áll. Hódmezővásárhely Csongrád megyében, míg Orosháza a szomszédos Békés megyében található, a két megye határa pedig egyben a két település határát is jelenti (a települések területe és az érintkező határuk hossza az idők során változott). A tanulmányban neuralgikus pont a sokáig Vásárhely külterületéhez tartozó Vásárhelyi Puszta, amelynek keleti határa 32 km-re húzódott a várostól, így a szomszédos Orosháza területén is túlnyúlt.⁸ Az időhatárokat tekintve: A kiindulást 1743 jelenti, amikor is Vásárhely határában megtörténik a Puszta elkülönítése. Orosháza területére ekkor tért vissza az élet, a betelepülő zombaiak révén. A viszonyrendszert a tanácsrendszer bevezetésének évéig, 1950-ig vizsgálom, ami mind két várost érintette és jelentős közigazgatási, területi átrendeződést eredményezett.

3.2 A vidék állapota a török hódoltság után

Ha visszapillantunk a vizsgált korszak történetének előzményeire, akkor nagy változásokat a török hódoltság, és a nyomában bekövetkező korabeli településhálózat pusztulása hozott. A hadakozás negatív hatásaként a vidék jelentős része elnéptelenedett, pusztává vált. Ekkor alakult ki a már emlegetett Puszta is, azonban Hódmezővásárhely – Orosházával ellentétben - megmaradt lakott településként, hosszabb ideig védelmet nyújtva a környékbeli lakosságnak. Azonban a várost sem kerülték el teljesen a pusztító betörések, 1693-ban tatár csapatok dúlták fel, menekülésre kényszerítve a lakosságot.⁹ Vásárhelynek gazdasági érdeke volt, hogy növelje a külterületének (ennek része volt a Puszta is) a nagyságát, minél jelentősebb területet nyerve a gazdálkodás meghatározó formájává váló rideg állattartás számára. A Rákóczy-szabadságharcot követő időszak jelentős demográfiai átalakulást hozott egész Magyarország területén, külső és belső migráció zajlott le az

⁶ A tanulmány Sulyok Csaba: Epizódok Orosháza és Hódmezővásárhely viszonyrendszeréből 1744-1936 között. In: Mozaikok Orosháza és vidéke múltjából 9. Orosháza, 2013. 41-49. p. írás bővített változata.

⁷BLAZOVICH, 1975, 43-44. p.

⁸ Hódmezővásárhely thj. város külterületi térképe, 1935.

⁹KRUZSLICZ 1984, 351. p.

elnéptelenedett területek irányába. Orosháza báró Harruckern János birtoka lett, aki a Tolna megyei Zombárol telepített be magyarokat a területre 1743-ban. Igen hamar ellentét alakult ki a megtelepedő tolnai evangélikus családok és a hagyományosan a Pusztán nyájaikat legeltető pásztorok között. Orosháza krónikása *Darvas József* művében idézi: „E településről pásztorok által értesülve a hódmezővásárhelyi előjáróság, kijött megnézni Orosháza telepíthetése szerződési oklevelét, vagy ennek nem léteben elúzni onnét a népet. A szerződési oklevelet *Csizmadia Molnár Gergely* előmutatván, e búcsúszóval távoztak el a vásárhelyiek: E pusztáról a pásztorok is elpusztítanak titeket! Mondják is, hogy a vásárhelyi pásztorok a települők első szükségükhöz alkalmazva épült sátraikat, gulya-, marhajaratás és riasztás, éjszakán a sátorok karóiba vetett s szilajlovakra hámozott szörkötelek általi rombolással akarták volna gátolni a helység települését, mi azonban nekik nem sikerült.”¹⁰ A Pusztai Vásárhely nagyterjedésű külterületének keleti része, amelynek hasznosításában meghatározó volt a legeltető állattartás, a gazdák rábízták nyájaikat a juhászra, gulyáikat a gulyásra, akik a legeltetés időszakában felügyeltek az állatokra. Állandó épületeket nem emeltek a Pusztán, folyamatosan vándoroltak a legelőn. A török korban elnéptelenedett Orosháza területét Vásárhely bérlet formájában megszerezte, és legelőként hasznosította. Az újraéledő települések közigazgatási határai nem voltak pontosan meghatározva, így azok kialakítása megvetette az ellentéteket Orosháza és Vásárhely között.¹¹ A tanyás gazdálkodás a XVIII. század közepén bontakozott ki a Pusztán, ami az állandó épületek megjelenésével járt. Ezekben az épületekben (istállóban) helyezték el telente a legeltetett állatállományt, az istállók mellé épült a lakóépület (tanya). Fokozatosan nőtt a növénytermesztés jelentősége, ami a legelőterületek feltörésével járt. Orosháza külterületén és a Vásárhelyi Pusztán közel egy időben indult meg a tanyásodás folyamata. *Szenti Tibor* megállapítása szerint a tanyás gazdálkodást Tolnában nem folytató zombaiak részben a vásárhelyiek nyomán haladva alakították ki ilyen típusú gazdálkodásukat.¹² Vásárhely ragaszkodott a török időkben hozzá került területekhez, kedvezőtlen volt számára az új telepesek megjelenése, - nem alaptalanul - attól tartva, hogy a letelepedők az eddig kizárólag általuk használt legelőterületek rovására alakítják ki saját életterüket, igyekeztek akadályozni az orosháziak megtelepedését.

3.3 A Pusztai

A Pusztai sajátos helyzete a két település között

Földrajzi elhelyezkedéséből adódóan a Pusztai hosszútávon a konfliktusok gyújtópontját jelentette. 1847-ben került sor a legelő elkülönítésekre, és 1850-re befejeződött a területek kiosztása (tagosítása). A török hódoltság időszakában kialakult külterjes, legeltető állattartást folytatni kívánók legeltetési társulatokat hoztak létre, és a már földjeiket szántás céljából birtokba vevőket elkergették, a vásárhelyi Városi Tanács nem avatkozott ezekbe az eljárásokba.¹³ Az atrocitásokban számos orosházi is érintett volt, 1850 áprilisában a Kóti gazdaság csőzei zaklatták azokat, akiknek kedvezőnek látszott bérbe venni az újonnan kiosztott földeket. Az Orosházához közel eső, de Vásárhelytől 30-40 km-re eső pusztai földeken 1854-1855 évekre 39 orosházi család kezdte meg a gazdálkodást, már tulajdonosként. Számuk fokozatosan nőtt, 1870-es évekre az Aradi úttól keletre lévő területeket már döntően ezen családok művelték. A jó megközelíthetőségnek köszönhetően leghamarabb a Komlói és Aradi utak mellett telepedtek meg.¹⁴ A földművelést elkezdő

¹⁰DARVAS 1987, 14. p.

¹¹HÉVVÍZI 1995, 100. p.

¹²SZENTI 1985, 41. p.

¹³SZABÓ 1993, 122. p.

¹⁴HERCZEG 1993a, 159-160. p.; érintett dűlők: Nagybogárczó, Kisbogárczó, Mózeshalom, Cinkus, Aranyad, Kardoskút, Pecércéshát, Hatablakai kápolna, Barackos, Aranyadhalom, Nagytatársánc, Szőlős.

orosháziai nagyban hozzájárultak ahhoz, hogy az addig extenzív állattartással hasznosított pusztai területek intenzívebb művelésbe kerüljenek. Az ezt követő évtizedekben a Pusztának leginkább az orosháziai által birtokba vett részein nőtt folyamatosan a tanyák száma és az egész évben kint tartózkodó lakosság aránya. „A század végére 5616 kh (a Pusztai területének 16,5%-ka) terület volt 293 orosházi birtokos kezén, 19 kh-as birtokátlaggal.”¹⁵

1. táblázat. Állandó jellegű, tanyai épületek számának növekedése 1866 és 1884 között a Pusztai egyes részein

	1866	1884
Nagytatársánc dűlő	17	35
Szőlős	18	23
Aranyadhalom	16	39
Barackos	29	60
Hatablaki kápolna	39	70
Pecércéshát	27	55
Kardoskút	24	42

Forrás: HERCZEG 1993, 580. p.

A kezdetektől fogva megoldatlan problémát jelentett a pusztai lakosság ellátása, a külterületek igényeinek kielégítése nagy terhet rótt Hódmezővásárhelyre. Másrészt a pusztaiaktól beszedett adók fontos bevételi forrásai voltak a városnak. Az 1880-as évektől a Pusztán körvonalazódó tanyaközpontok (Pusztaközpont, Vásárhelykutas) sem tudták a várostól való nagy távolságból eredő hátrányokat kompenzálni. Az adminisztratív és egészségügyi igények mellett leginkább a gazdasági kibontakozás erősítette Orosháza és a Pusztai kapcsolatát. A pusztaiak értékesítési lehetőségeire, gazdasági kapcsolatokra tettek szert Orosházán. Orosháza növekedését gazdasági, kereskedelmi súlyát jól mutatta az a vonzóerő, amelyet a benépesülő Pusztára volt képes kifejteni. Megszaporodtak az Orosházán házat vásárló vásárhelyi gazdák.¹⁶ Gregus Máté így emlékezett vissza a Pusztai és Orosháza szoros kapcsolatára, rávilágítva ennek következményeire is: „Mert abban az időben a pusztai születtek gyerekeit valamelyik szomszédos községben, de leginkább Orosházán keresztelték meg. Az új házaspárok Orosházán esküdtek egymásnak örök hűséget. Ha a betegeknek a házi patikáros orvossága nem használt, azt Orosházára vitték az orvoshoz, ha pedig meghalt, azt Orosházán temették el. Ha valakinek a postán volt dolga, azt Orosházán végezte el. Ha valakinek valami eladni, vagy venni valója volt, és ha gyűrűs zsidókkal vagy kanalas tótokkal nem tudta lebonyolítani, azt Orosházán bonyolította le. Tehát minden dolgot Orosházán végezték és intézték el a pusztaiak, ami nemcsak végtelenül káros, hanem szegényes is volt a pusztaiakra nézve. Orosháza a pusztaiaknak köszönheti a nagymérvű előrehaladását. Ha pedig valakinek akár egy malacról, vagy akár egy lóról kellett passzus, azért Vásárhelyre kellett menni, mert azt Orosházán nem lehetett elintézni.”¹⁷ Gregus szavaiból kihallható az az elégedetlenség, ami Vásárhelykutas tanyaközpont fejletlenségéből adódott. Negatív hatásokkal járt az is, hogy a pusztaiak vásárhelyi lakosok voltak, így az ügyeikkel foglalkozó orosházi intézményeket nem érezhették annyira magukénak, mint egy az ő igényeiket kiszolgáló intézményrendszert. Helyzetüket még ellentmondásosabbá tette, hogy bizonyos ügyekben (pl. a járlatírás) csak Vásárhelyhez fordulhattak.

¹⁵HERCZEG 1993b, 489. p.; Szabó Ferenc 1887-re vonatkozóan 268 birtokost és 5980 kh területet közöl (SZABÓ 1975, 63. p.)

¹⁶HERCZEG 1974, 24. p. (Vásárhelyiek migrációjáról beszél, többek között Orosházára).

¹⁷GREGUS 1997, 63-64. p.

Hová tartozzon a Puszta? Az elszakadási törekvésekről

A Puszta átalakulása magával hozta azokat a törekvéseket, amelyek a Vásárhelytől való elszakadást tűzték ki célul, ezek - változó intenzitással - egészen az 1950-ben bekövetkező tanácsi rendezésig napirenden voltak.¹⁸ Szabó Ferenc a Parasztélet a vásárhelyi-Pusztán című monográfiában összefoglalta az elszakadási mozgalmak sorát, és azok indítékait.¹⁹ Kitapintható, hogy fokozatosan alakult ki egy szerves kapcsolat Orosháza és a Puszta azon keleti része között, ahol orosházi származásúak nyertek teret. A kapcsolatot a családi kötődések mellett a gazdasági és a hétköznapi realitások is erősítették. Manapság is meghatározó szempont a mezőgazdasági termények, termékek értékesítésekor a piacok és a szállítási útvonalak közelsége, még inkább így volt ez a 19. sz. végén. Az első világháború előtt két nagyobb fellángolást emel ki Szabó. Az 1887-ben indult mozgalmat orosházi származású pusztai fölbirtokosok kezdeményezték. Gazdasági érveket hangoztatva önálló település létrehozását szerették volna elérni az Orosháza-Békéssámson úttól keletre Kardoskút központtal, ami a Puszta keleti felének középpontjában indult fejlődésnek. Vásárhely Kardoskút ellenpontjaként, attól nyugatra, az említett út mentén, Pusztaközpont néven kezdte meg egy tanyaközpont felállítását. A vásárhelyi tanács 1888-ban 10 pontban összefoglalt ellenérvei között szerepelt: „És végül az egész elszakadási mozgalom mögött Orosháza izgatása áll.”²⁰ Orosháza támogatta az elszakadási törekvéseket, ugyanis a rendelkezésre álló területeit már teljes egészében művelésbe fogták, így a szűk területen szorongó településnek égető szüksége volt a külterületeinek növelésére. 1895-ben kezdődő - az előzőnél szélesebb körű - próbálkozás sem járt sikerrel, Vásárhely álláspontja mellett („tárgyalásba sem bocsátkozhatunk”) a belügyminiszter is elutasította a kezdeményezést.²¹ A két világháború között a gazdasági szempontok mellett egyre több közigazgatás szervezési érv sorakozott fel a nagy külterületű települések átalakítása mellett, a gyakorlatban azonban minden maradt az eredeti formájában. Trianon után még inkább kiütközött Vásárhely hatalmas külterületével, azonban éppen az országhatár (és vele a piacok) szűkülése miatt a város ragaszkodott saját területének sérthetlenségéhez.²²

3.4 A két település demográfiai folyamatainak összehasonlítása

Bevezetés

A települések összehasonlításánál fontos kitérni a népességszám történeti alakulására. A két település demográfia történetét igyekeztem a vizsgált időhatárok kezdetétől áttekinteni, a mai településterületre vonatkoztatva. A 18. századra vonatkozóan már sok forrás áll rendelkezésre a népességszám meghatározásához, mint például az egyházi-, katonai-, adó összeírások. Az első országos jelentőségű népszámlálást is a tárgyalt időszakban hajtották végre 1784 és 1787 között, II. József rendeletére. Ennek a számlálásnak az adatai biztosabb összehasonlítást tesznek lehetővé az adatok felvételének idejére vonatkozóan. A népszámlálások azonban ekkor még nem váltak rendszeressé, az majd csak 1870-től következett be, a napjainkban is alkalmazott 10 éves ciklusok szerint. Az 1870-es évet megelőzően – kivéve a 1784-1787-es népszámlálást – nehéz a két településre nézve egyazon évről vonatkozó, azonos szempontok szerint gyűjtött adatokat találni. Az 1747-től kezdve a feldolgozásokban szereplő becsléseket felhasználva próbáltam összehasonlíthatóvá tenni

¹⁸ 1947. január 1-től az Aradi úttól keletre eső Cinkus és Tatársánc Orosházához került, valamint 1950-ben önálló településsé vált Kardoskút (Békés megye) és Székkutas (Csongrád megye) (SZABÓ 1975, 66. p.)

¹⁹ SZABÓ 1975, 62-65. p.

²⁰ HERCZEG 1993b, 584 p.

²¹ SZABÓ 1975, 63. p.; HERCZEG 1993b, 584. p.

²² Hasonló megfontolásból kezelte óvatosan az elszakadási törekvéseket Békés megye is. (SZABÓ 1975, 65. p.)

Orosháza és Hódmezővásárhely demográfia történetét. Az egyes népszámlálási évekhez kapcsolódó népességszámok a pillanatnyi állapotot tükrözik. A népesség alakulása szempontjából meghatározó természetes szaporodás mértéke mellett számos tényező befolyásolta a népességszám változását. Ezek közül a népességszám csökkenését okozták:

- magas csecsemő- és gyermekhalandóság,
- éhezés,
- járványok (pestis, kolera, himlő, diftéria, vörheny, kanyaró, spanyolnátha, stb.),
- háborúk (1848/49-es szabadságharc, első és második világháború),
- elvándorlás,
- egykézés.

A növekedéshez járultak hozzá:

- bevándorlási hullámok,
- szervezett betelepítések.

A népesség alakulása 1747 és 1870 között

Az 1743-ban újratelepült Orosháza esetében a század közepén még érthetően egy alacsonyabb népességgel számolhatunk, míg Hódmezővásárhelyen – ha élt is át kríziseket - folyamatosan jelen volt és gyarapodott a lakosság. A magas csecsemő- és gyermekhalandóság az egész időszakra jellemző sajnálatos jelenség, aminek mértéke csak a 19. század végén kezdett jelentősen csökkenni, a közegészségügy javulásának köszönhetően. Utóbbi halandósági mutató magas értékéhez a járványok is hozzájárultak, mivel a kisgyermek immunrendszere védtelenebb volt a fertőzőbetegségekkel szemben. A nem megfelelő étel- és élelmiszer ellátottság, a mennyiségi és minőségi éhezés szinten egyértelmű elősegítője volt a járványok terjedésének, és magas halálozási mutatóinak. A járványok tekintetében Hódmezővásárhelyen 1738-1739-es években pusztított pestisjárvány, ami 2472 fő áldozatot szedett, ez hozzávetőlegesen a teljes népesség felét jelentette.²³ A járványok okozta veszteségek ellensúlyozására a természetes szaporodás mellett a bevándorlásra is szükség volt. Ismeretes, hogy 1751-ben 36 algyői (gyevi) család települt át Vásárhelyre.²⁴ 1764-ben 291 fő betelepülőt írtak össze a városban, akiknek a fele Arad megyéből származott, de sokan érkeztek Bihar, Zaránd és Csongrád megyéből is. A Vásárhelyre való házasodás is hozzájárult a népesség növekedéséhez, ennek forrásai elsősorban a környező megyék voltak. A protestáns anyakönyvek adatai alapján 1763 és 1795 között 319 fő telepedett le ilyen háttérrel, míg 1796 és 1847 között 194 fő. Szervezett betelepítés egy alkalommal, 1776-ban zajlott, amikor Károlyi Antal 230 katolikus családot költöztetett be a városba. Az elvándorlás sem volt ismeretlen jelenség, főleg a boldogulásukat kereső nincstelen zsellérek hagyták el a várost, sokan a Bánság területén telepedtek le.²⁵ Ez az elvándorlás lassította ugyan a népesség növekedését, később azonban, a nagyobb kivándorlási hullámok idején már kevesebben hagyták el Hódmezővásárhelyt.

Orosházán német családok érkezésével 1760 körül fejeződött be a szervezett betelepítés.²⁶ 1790-ben az egész falu az elköltözést fontolgatta, hogy megszabaduljon a katonaság élelmezésének és beszállásolásának terhe alól. Ahogy gyarapodott a lakosság Orosháza határa egyre szűkebbnek bizonyult. Ennek eredményeként a környező települések irányába rajzoltak ki az orosháziak, Csorvásra, Nagyszénásra, Pusztaföldvárra és a Vásárhelyhez tartozó Pusztára. A vásárhelyiekhez hasonlóan bizonyos csoportjaik távolabbra

²³KRUZSLICZ 1984, 365. p.

²⁴UO. 1984, 366. p.

²⁵RÁKOS 1984, 455. p.

²⁶SZABÓ 1965, 245. p.

is elkerültek (Temes megye).²⁷ A 18. századi éhínségekre, járványokra vonatkozóan a feldolgozások nem említenek adatokat, ettől függetlenül biztosak lehetünk benne, hogy Orosházát sem kerülték el ezek a veszedelmek. Főleg annak fényében állítható ez, hogy a 19. századot illetően már nagy gyakorisággal olvashatunk tudósítást különböző járványokról. Kiemelkedik az 1831-es kolera járvány, aminek a lakosság 17,5%-ka (kb. 1750 fő) esett áldozatul és Hódmezővásárhelyen is végigsöpört.²⁸ Pusztító volt az 1873-as kolera is, amikor 2374 fő betegedett meg és 882 fő (összlakosság kb. 5%-ka) hunyt el a betegségben. Az 1848-1849-es forradalom és szabadságharc idején tomboló kolerajárványban legkevesebb 508 orosházi fő halt meg (a magas Csongrád megyei halálozási adatok alapján Vásárhelyen is sok áldozatot szedhetett a járvány).²⁹ Az 1891-es diftéria járványnak 277 fő áldozata volt.³⁰

A táblázatban látható adatok alapján látható, hogy folyamatosan növekedett a két település népessége. A növekedés mértéke azonban nem azonos. 1751-ben még 4,88-szor volt nagyobb lakossága Vásárhelynek, mint Orosházának, ez az érték 1786-ban 3,38; 1825-ben kb. 2,73; 1870-ben pedig 2,38. Tehát folyamatosan csökkent a két település közötti népességkülönbség.

2. táblázat. Hódmezővásárhely és Orosháza népességszámának alakulása 1751 és 1870 között

Hódmezővásárhely (1751).	Orosháza (1751)	Hódmezővásárhely (1786)	Orosháza (1786)	Hódmezővásárhely (1825)	Orosháza (1827)
~8524	~1746	15822	4676	26166	9581
Hódmezővásárhely (1846)	Orosháza (1839)	Hódmezővásárhely (1850)	Orosháza (1848)	Hódmezővásárhely (1870)	Orosháza (1870)
32393	11000	35288	12000	41428	17382

Forrás: HUNGARICANA (II. JÓZSEF-FÉLE NÉPSZÁMLÁLÁS); KÖZPONTI STATISZTIKAI HIVATAL (továbbiakban KSH)

A népesség alakulása 1870 és 1910 között

1870-től kezdődően tartanak rendszeres népszámlálást Magyarországon (akkor Osztrák-Magyar Monarchia) területén. A tízévente megtartott számlálások és az azzal együtt felvett adatok pontosabb összehasonlítást tesznek lehetővé. Ebben az időszakban a mortalitás³¹ mértékét korábban növelő csecsemő- és gyermekhalandóság, éhezés, járványok pusztításai folyamatosan csökkentek, háborús konfliktus nem érintette a területet.

²⁷VERES 1987, 18-19. p.

²⁸SZEREMLEI 1911, 138. p.

²⁹EROSTYÁK 2011, 15., 18. p.

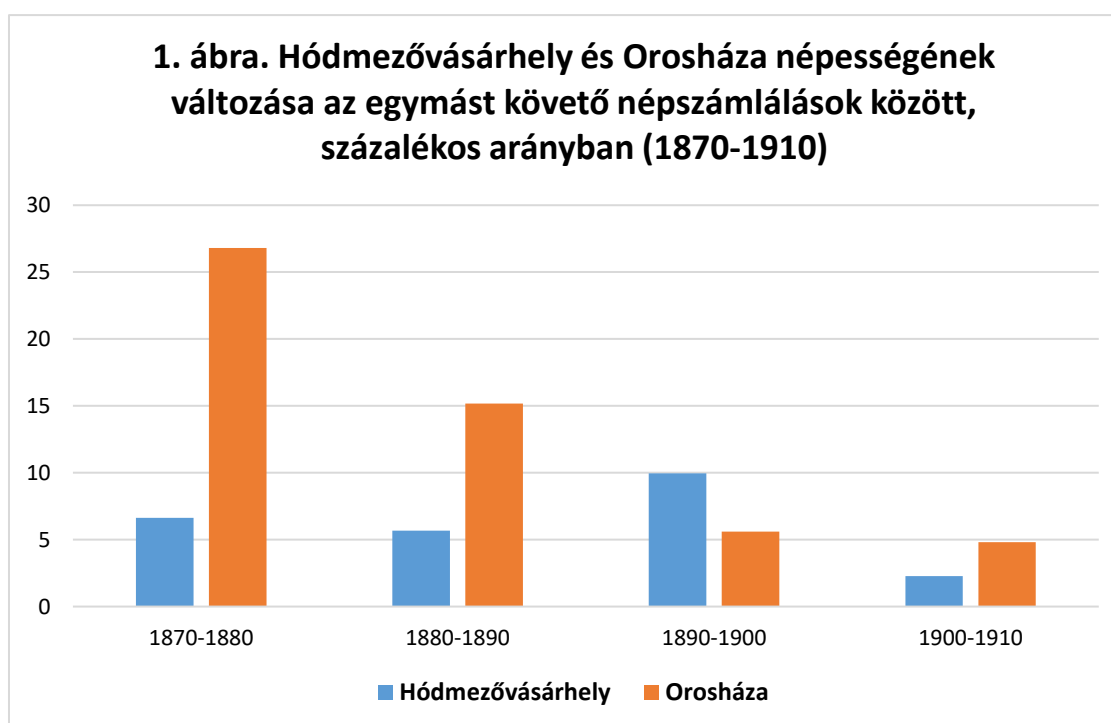
³⁰SOÓS 1965, 750-751. p.

³¹ Halálozási arány.

**3. táblázat. Hódmezővásárhely és Orosháza népesszámának alakulása
1870 és 1910 között**

Év	Hódmezővásárhely	Orosháza
1870	41428	17382
1880	44174	22042
1890	46684	25387
1900	51337	26812
1910	52509	28104

Forrás: KSH

Forrás: KSH

1870 és 1910 között – az 1890 és 1900 közötti időszak kivételével – Orosháza népessége nagyobb mértékben nőtt, mint Vásárhelyé. Ennek eredményeként, amíg 1870-ben 2,38-szor éltek többen Vásárhelyen, mint Orosházán, addig 1910-re ez az érték már csak 1,87-szeres. A vizsgált negyven év alatt Vásárhely lakossága 27%-kal, Orosháza lakossága pedig 62%-kal növekedett. A számok azonban azt is mutatják, hogy Orosháza dinamikus népességnövekedésének mértéke folyamatosan hanyatlott. Az 1870-1880 közötti 26,81%-os növekedés 1900-1910 között 4,81%-ra esett vissza, stagnálónak vált. Hódmezővásárhely népességnövekedése az egész időszakban stagnáló képet mutat. Vásárhely esetében a negatív vándorlási különbözet az egyik okozója a folyamatnak, többen vándoroltak el a városból, mint ahányan érkeztek. A vándorlás kapcsán fontos hangsúlyozni Vásárhely és Békés megye érintkezését. A századfordulón a városba érkezők egyharmada (2290 fő), 1910-ben 31,6%-ka (2069 fő) volt Békés megyei. Az elvándorlást nézve ugyanezen két évben az elvándorlók 20,3%-ka (1404 fő), ill. 12,9%-ka (1605) vándorolt Békés megye településeire.³² A Békés megyéből érkezettek között nagy számban lehettek orosháziak is, akik a Pusztai keleti részén

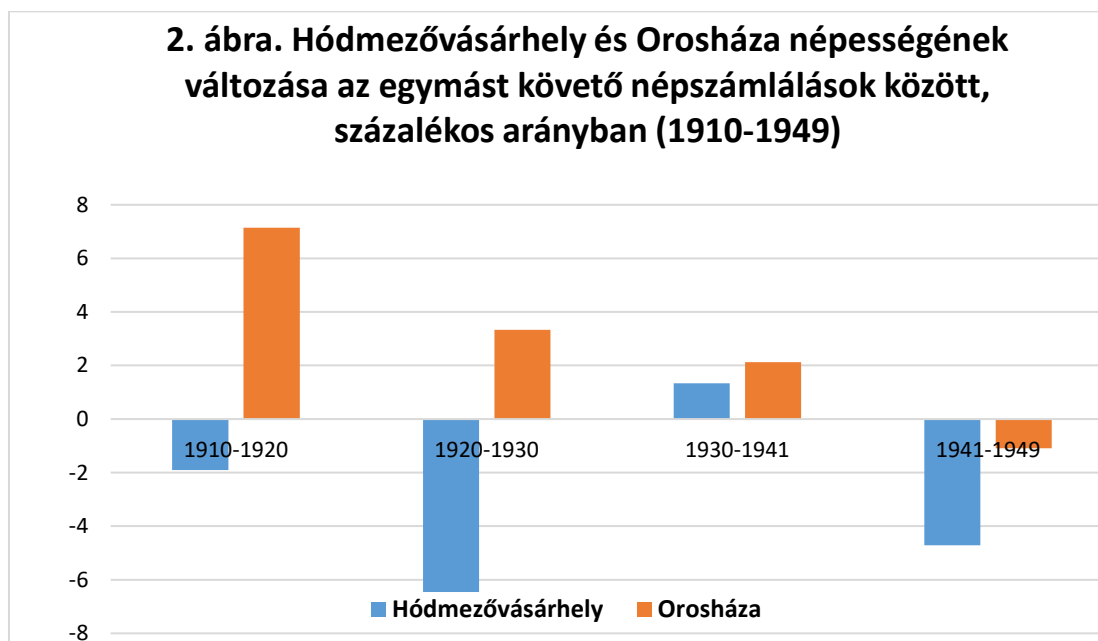
³²GYÁNI 1993

vásároltak földbirtokokat. Az orosházi népességnövekedés visszaesésében szintén szerepet játszhatott a negatív vándorlási különbözet, főleg annak fényében, hogy Vásárhelynél jóval szűkebb határokkal rendelkezett. A saját birtokra vágyó lakosok kénytelenek voltak a szomszédos települések határrészein megtelepedni. Ez az elvándorlás erősítette a később jelentkező, negatív demográfiai folyamatokat, mivel az elvándorlás elsősorban a fiatal felnőttek korosztályát érintette, akik előtte álltak a családalapításnak, Orosháza népessége nem csak az elvándorlókkal lett kevesebb, hanem az ő utódaikkal is, akik így máshol születtek meg. 1880 után orosháziak vásároltak földeket Pusztaföldvár, Nagybánhegyes, Csanádapáca, Szentetornya, Tótkomlós, Nagyszénás, Nagymágoacs határában. Folytatódott a beszivárgás a Vásárhelyi Pusztta keleti részére (kardoskúti, cinkusi, tatársánci rész).³³

A népesség alakulása 1910 és 1949 között

1910 után folytatódtak a megelőző évtizedek tendenciái. Hódmezővásárhelyen a népességszám csökkenése demográfiai hanyatláshoz vezetett, Orosházán folytatódott a stagnálás, ami ott is a népesség számának későbbi hanyatlását vetítette előre. Ha újra szemügyre vesszük a két település népességszámának különbségét, akkor az 1910-es 1,87-szeres érték 1949-re 1,57-re csökkent, így a 20. század közepén bő másfélszerese volt Vásárhely lakossága Orosházának. Ez alatt a negyven év alatt a népességváltozás tekintetében Orosháza esetében folyamatosan csökkent a népesség növekedése. 1910-1949 között Orosháza lakossága 13%-al gyarapodott, Vásárhely esetében ez az érték negatív: -5,9%.

Vásárhelyen a népesség csökkenésének legfőbb okai az alacsony születésszámokban és a nagyarányú elvándorlásban keresendők. 1930 és 1941 között a negatív tendencia megfordulását láthatjuk, ami a pozitív vándorlási különbözetnek volt köszönhető. Mivel a természetes szaporodás továbbra is alacsony mértékű volt, a következő évtizedben Vásárhely visszatért a népességcsökkenés folyamatába. Orosháza népessége csak az 1941-1949 közötti időszakban került a csökkenés állapotába, ami köszönhető az alacsonyabb első világháborús embervesztésnek, és a kedvezőbb (fiatalos) korösszetételnek. Ezenkívül az elvándorlás mértékét csökkenthette Orosháza kedvező közlekedéscsopordrajzi helyzete is.

Forrás: KSH

³³SZABÓ 1965, 420-422. p.

A járványos megbetegedések a békeévekben már nem okoztak nagyobb pusztítást, azonban az első világháború alatt jelentős romlás ált be a közegészségügyi, élelmezési viszonyokban, ami kedvezett a fertőzések terjedésének és gyengítette a lakosság ellenálló képességét. Ki kell emelni az influenza-vírus által terjesztett spanyolnáthát, ami világméretben több millió áldozatot szedett. 1918 második felében a szövödményeket is okozó betegségben Vásárhelyen 289 fő halt meg.³⁴

Az 1914-1918 és 1939-1945 között zajlott első és második világháború az időszak első és utolsó évtizedében növelte meg a halálozási rátát. A világháborúk esetében gondolni kell arra a virtuális veszteségre is, ami a meg nem született gyermekek populációját jelenti. Hódmezővásárhely a népességének kb. 4,0-4,2% (2600 fő) veszítette el az első világháború következtében.³⁵ Az 1900-1910 közötti népességváltozást és a kb. 1500 fő áldozatot³⁶ alapul véve Orosháza esetében ez az érték kb. 2,8%. A második világháború emberáldozatai között már nem csak a fronton harcoló katonákat találjuk meg. Az emberéletben bekövetkezett veszteségeket növelték a harci cselekmények közben elhunyt polgári személyek és a holokauszt áldozatai. Harci cselekmények térségünkben a felszabadító, majd megszálló szovjet csapatok előrenyomulása és a magyar, ill. német csapatok védekezése nyomán bontakoztak ki. Orosházát 1944. október 6-án foglalták el a szovjetek, a magyar és német egységek nagyobb ellenállása nélkül.³⁷ Vásárhelyt 1944. szeptember 25-től érték szovjet belövések, a magyar és német erők ellenállása október 8-ig tudta feltartóztatni a város elfoglalásáért támadó szovjet csapatokat.³⁸ A polgári személyek tekintetében a harci cselekményeknek Vásárhelyen az 50 főt el nem érő áldozata lehetett.³⁹ A helyi zsidóság 897 főt számláló közösségéből 304 fő nem élte túl a háborút.⁴⁰ Orosházán az 1941-es népszámlálás alapján 579 zsidó vallású élt, 1944-45-ben munkaszolgálat teljesítése közben 42 fő, útközben, illetve Auschwitzban 146 orosházi zsidó halt meg.⁴¹ Az összlakosság számához (1941) viszonyítva Hódmezővásárhely a népességének kb. 3,9%-át veszítette el. Orosházán a becslések szerint kb. 1000 fő⁴² elesett katonával lehet számolni, ami alapján a háborús veszteség - az összlakossághoz viszonyítva - itt kb. 3,73% volt.

4. táblázat. Az első és második világháború, valamint a holokauszt áldozatainak száma Hódmezővásárhelyen és Orosházán

	első világháború	második világháború	holokauszt
Hódmezővásárhely	2600	2000	304
Orosháza	1500	~1187	187

Forrás: Hódmezővásárhelyre vonatkozó adatok: MAKÓ 1993; MAKÓ, KATONA 1991, 54-56. p. Orosházára vonatkozó adatok: <https://jonagolem.wordpress.com/az-eloadas/oroshaza/> Utolsó letöltés: 2018. december 31.; <http://www.oroshaza.hu/2013/06/24/a-vilaghaboruk-idejen/> Utolsó letöltés 2018. december 31.

³⁴MAKÓ 1993

³⁵Uo. 1993

³⁶KOSZORÚS 2016

³⁷FANTCSOVITS 1965, 663. p.

³⁸MAKÓ, KATONA 1991, 54-56. p.

³⁹Uo. 1991, 59. p.

⁴⁰Uo. 1991, 59. p.

⁴¹<https://jonagolem.wordpress.com/az-eloadas/oroshaza/> Utolsó letöltés: 2018. december 31.

⁴²<http://www.oroshaza.hu/2013/06/24/a-vilaghaboruk-idejen/> Utolsó letöltés 2018. december 31.

3.5 A közlekedési hálózat szerepe a térszerkezet alakulásában

Közutak

Utaltam már a szállítási útvonalak fontosságára, a közutak tekintetében Orosháza és Hódmezővásárhely viszonylatában a Szeged-Nagyvárad országút (Kutasi út) és a Vásárhelyt Pusztaközponntal összekötő út a legfontosabbak, amelyek egyben a Pusztta és Vásárhely közúti kapcsolat fő vonalai is egyben. A Kutasi út 1910-ben kapott szilárd burkolatot, de csak egy 21 km-es szakaszon Vásárhelykutasig.⁴³ A Pusztaközponntot pedig csak 1942-1943 folyamán érte el a kövesút (oly módon, hogy Kardoskút irányába nem építették tovább).⁴⁴ A Pusztán való közlekedés gyorsabbá tétele miatt többen mezei keresztutak nyitását kérelmezték a várostól. Ezek közül legfontosabbak, a Szeged-Nagyvárad úttól délre eső Nagykeresztút valamint északra a Kakasszékalmi-dűlőtől a Szentest Orosházával összekötő útig tartó keresztút.⁴⁵ A kezdeményezések útjában álltak a magas költségek, valamint az út nyomvonalát érintő földek tulajdonosainak ellenkezései, többen mások nyereszkeedésének tartották a keresztutak megépítését, és nem járultak hozzá, hogy földjüket érintsék.

Érdekesség, hogy Vásárhelykutason Karasz Péternek⁴⁶ és Gregus Máténak⁴⁷ volt először kerékpárja.⁴⁸

A széles nyomtávolságú vasúti közlekedés megindulása

A közlekedési lehetőségek új távlatát nyitotta meg a 1870-ben átadott Nagyvárad-Szeged vasútvonal. Ekkor a vasút jelentette a legkorszerűbb, leggyorsabb közlekedési, szállítási formát. A „kofavonat” vagy „kofaexpressz” elnevezések jelzik, hogy a piacra járók Vásárhely és Orosháza felé egyaránt igénybe vették a vonatot.⁴⁹ Segítette a helyi kereskedelem fejlődését az 1887-től bevezetésre került országos zónadíjszabás. Baross Gábor közmunka- és közlekedésügyi miniszter célja ezzel az volt, hogy a legszegényebbek is igénybe tudják venni a vasutat. „*A szomszédos zónákban az első, illetőleg a második állomásig 70 krajcáról 90 krajcár-ra növekvő viteldíj 10, illetőleg 15 krajcár-ra mérséklődött.*”⁵⁰ Az 1893-ban megnyílt Mezőtúr-Szarvas-Orosháza-Mezőhegyes vasútvonal a Komlói út mellett futott, átszelte a Pusztta keleti részét, a vonal által érintett Kardoskúton is vasútállomás létesült.⁵¹ 1906-ban helyezték üzembe az Orosháza-Szentes-Kiskunfélegyháza közötti vasútvonalat, ezzel Orosházát öt irányból lehetett megközelíteni vasúton keresztül.⁵² Orosháza vasúti csomóponti helyzetét és a forgalom növekedését jelzi, hogy a MÁV 1905-ben osztálymérnökséget hozott létre a településen.⁵³ Hódmezővásárhelyre négy irányból futottak be vasútvonalak, a Nagyvárad-Szeged vonal folytatásaként, valamint Szentes-sel (1883) és Makóval (1903) valósult meg a vasúti kapcsolat. Utóbbi vonal folytatása Temesvárral (Délvidékkel) való közvetlen közlekedési kapcsolatot teremtett, megnövelve a vasúti forgalmat. Visszavetette Vásárhely fejlődési lehetőségeit, hogy a fővárost sokáig csak

⁴³KRUZSLICZ 1993, 479. p.

⁴⁴SZABÓ 1975, 59. p.

⁴⁵SIMONFFY 1971, 38-40. p.

⁴⁶ Karasz Péter (1897-1938) Új utakat kereső, kiemelkedő szervező készségű vásárhelykutas gazdálkodó (SZENTI 1975, 537-540. p.)

⁴⁷Gregus Mátéről bővebben a 49 oldalon és az irodalomjegyzékben.

⁴⁸JUHÁSZ NAGY PÉTER 1992

⁴⁹HARTUNG 1987, 75. p.

⁵⁰UDVARHELYI 1996, 22. p.

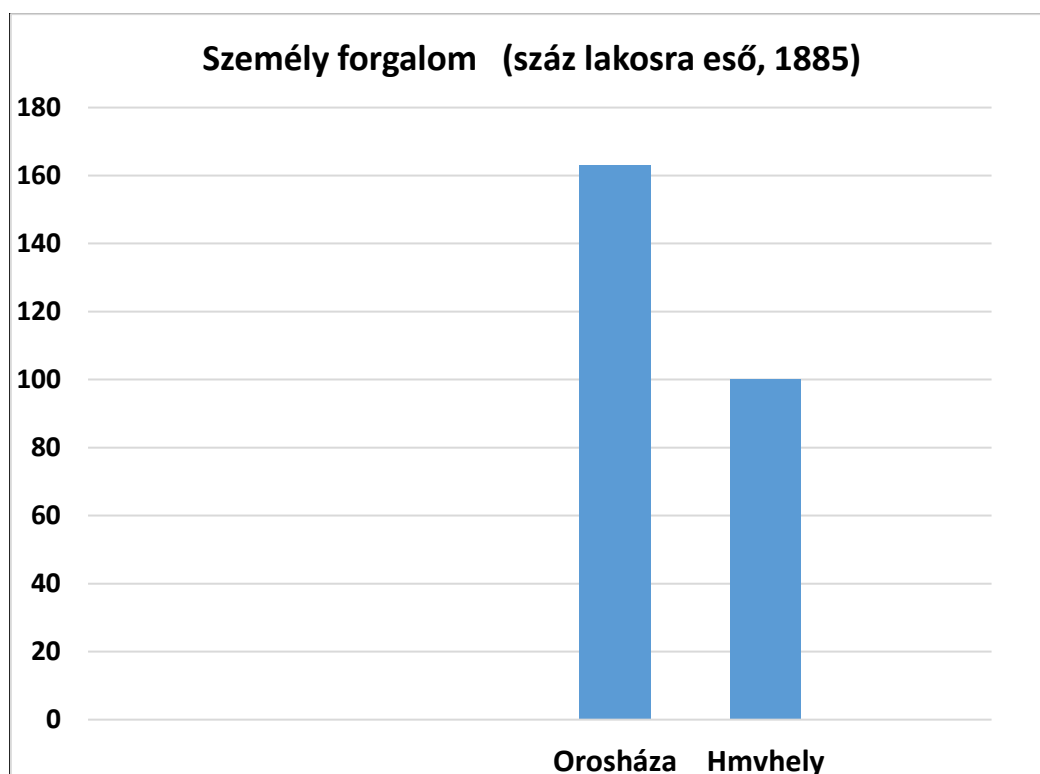
⁵¹SZABÓ 1975, 53. p., Szabó 1965, 415. p.

⁵²SZABÓ 1965, 415. p.

⁵³Uo., 416. p.

kerülővel (Szabadka vagy Békéscsaba irányába) lehetett megközelíteni. Végül 1891-ben kapott csatlakozást a város Szegeden keresztül Budapest irányába.⁵⁴ A nagyvasút létrejötte javította a városok közötti kereskedelem lehetőségét, és a vidéki megállók révén az ott élők is könnyebben vihették piacra terményeiket, intézhették ügyeiket. Erre példa az „*Orosházi tanyák*” (63-as őrház) megállóhely, ahol 1908-ban 21312 utas szállt fel.⁵⁵ Vásárhely és Orosháza között 1893-ban új járatot indítottak.⁵⁶ Az állomásokon számolt személy- és áruforgalom alapján következtetni lehet az adott település központi szerepére. Ha Orosháza vasúti statisztikáit összehasonlítjuk a környező városokkal, azt látjuk, hogy abszolút számokban is előkelő helyet foglal el, és még inkább így van, ha száz lakosra vetítve nézzük az értékeket, akkor az első helyen állt a megadott években, Békéscsabát is megelőzve.⁵⁷ Csak Vásárhellyel összevetve az abszolút számok alapján kb. azonos forgalmat bonyolított, száz lakosra vetítve azonban megmutatkozik Orosháza túlsúlya.

**3. ábra. A vasúti személyforgalom
Hódmezővásárhelyen és Orosházán
(száz lakosra, 1885)**

**Forrás: VERES 1987, 87. p.,
SZABÓ 1965, 416., 513. p.**

A vizsgált száz év alatt (1885-1913) Orosháza pozíciója folyamatosan erősödött, ez elsősorban az áruforgalomban volt kimagasló.⁵⁸

⁵⁴KRUZSLICZ 1993

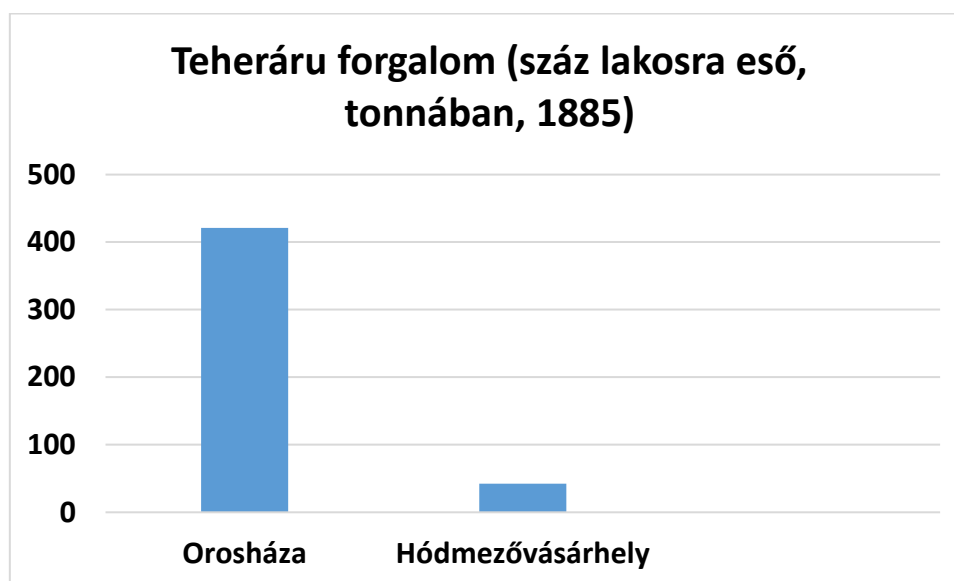
⁵⁵SZABÓ 1965, 416. p.

⁵⁶KRUZSLICZ 1993

⁵⁷VERES 1987, 87. p., SZABÓ 1965, 416., 513. p.

⁵⁸VERES 1987, 87. p., SZABÓ 1965, 416., 513. p.

4. ábra. A teheráru forgalom Hódmezővásárhelyen és Orosházán (száz lakosra, 1885)

Forrás: VERES 1987, 87. p., SZABÓ 1965, 416., 513. p.

5. táblázat. Az orosházi, a békéscsabai és a hódmezővásárhelyi vasútállomások utasforgalma 1885 és 1913 között

Év	Orosháza		Hódmezővásárhely	
	Felszálló utas	100 lakosra eső utas	Felszálló utas	100 lakosra eső utas
1885	29467	163	51011	100
1895	95327	478	210543	379
1901	136747	639	206006	338
1906	242470	1134	340734	538
1910	334086	1507	368982	591
1913	363846	1636	442795	707

Forrás: SZABÓ 1965, 416., 513. p.

Lehetőség a vasúti közlekedés bővülésére: a keskeny nyomtávolságú vasút

A fővonalaktól távolabb élők számára a vonat csak kevésbé jelentett megoldást, hiszen a dűlőutak rossz állapota továbbra is keservessé tette a legközelebbi állomás elérését is. A keskeny nyomtávolságú vasutak tervei és a megvalósult vonalak is jól szemléltetik a helyi települések gazdasági törekvéseit, és az ezekből adódó konfliktusokat. Mindemellett ezek a vasutak eredményesen töltötték be azt a közlekedési hiátust, amit a vasúti fővonalaktól és piacközpontoktól egyaránt távol eső lakosság volt kénytelenek elszenvedni.⁵⁹ Mindkét település esetében már az első világháború előtt élénk szándék fogalmazódott meg a keskenyvágányú vasútvonalak megépítésére. Az első világháború után Orosháza tudta elképzelései szerint kialakítani vonalait, amik az Alföldi Első Gazdasági Vasúthoz (továbbiakban AEGV) csatlakoztak. Tótkomlós és Kaszaper között már 1905-ben megvalósult a vasúti összeköttetés, így az 1925-ben létrejött Orosháza-Kaszaper vonal

⁵⁹KOVÁCS 2010, 41-42. p.

Tótkomlós vidékét is közelebb hozta Orosházához.⁶⁰ Az Aradi út vonalát követve a kisvasút keresztülhaladt Vásárhely külterületén, ami ellen a város a kereskedelemügyi miniszternél tiltakozott eredménytelenül.⁶¹

Hódmezővásárhelyen először az 1860-as években merült fel a kisvasút építésének gondolata a város és a Tisza között, az olcsóbb és folyamatos közlekedés biztosítása érdekében. 1890-ben a Kovács Testvérek Téglagyár kezdeményezte a vasúti összeköttetés megvalósulását a nagyállomással és a Tiszával. Igyekeztek a várost és más gazdasági szereplőket is meggyőzni, de a törekvésük nem járt sikerrel.⁶² 1889-ben az addig áruforgalomra használt folyószakaszt a szabályozás miatt átvágták, ezután fokozatosan eliszapolódott, használhatatlanná vált, ez az esetleges vasútvonal kialakítását ellehetetlenítette. 1909-ben a városhoz tartozó Atka részen, a Tisza 88-as átvágása felett rakpart és kikötő építését kezdték meg. 1908-tól a kikötő gazdasági potenciáljának kihasználáshoz kapcsolódott egy Tótkomlóstól az új Tisza-rakpartig közlekedő gazdasági, keskeny nyomtávolságú vasút kiépítésének terve. Komlósról indulva érintette volna Békéssámsont, majd feltehetőleg a mai Erzsébeti út mellett futott volna Vásárhely irányába, onnan pedig a Tiszáig.⁶³ A *Vásárhely és Vidéke* így írt a célokról: „... a leggazdagabb három megyének kereskedelme és mezőgazdasági forgalma koncentrálódhatik a mi tiszai rakpartunkon, mert ez lesz a legolcsóbb szállítási mód”.⁶⁴ A vonal Arad, Békés, Csongrád megyék kereskedelmének egy részét irányíthatta volna a Vásárhelyhez. A tervek azonban papíron éltek, a MÁV nem engedélyezte, hogy vonalait keresztezze a kisvasút. Problémát jelentett az is, hogy a rakpart évről évre beiszapolódott, az áradások pedig alámosták a megépült objektumokat.⁶⁵ Az 1924-ben megvalósult orosházi AEGV, és annak visszhangja a vásárhelyi (ellenzéki) lapban, újra előtérbe hozva a kisvasút ügyét. A *Vásárhelyi Újság* szeptember 7-i számában ír az orosházi kisvasút miniszteri jóváhagyásáról és szemrehányóan jegyzi meg: „Úgy látszik Orosházának nagyobb szüksége van a vasútra, mint Vásárhelynek. Ott cselekszenek, nem ülészenek.”⁶⁶ A szeptember 26-i szám bővebben fejtegeti a vasútkérdést. Kiderül, hogy Vásárhely több vonal létesítését szerette volna elérni és terveinek megvalósításához Bethlen István akkori miniszterelnök támogatásában bízott.⁶⁷ Az 1925. április 15-i számban közölnek egy rövid költségkimutatást a Tótkomlós-Vásárhely kisvasútra vonatkozóan. Itt 16 milliárd 6 millió koronára teszik a vasútvonal költségét („egy km hosszú sínpár leépítése 24500 aranykorona”), a járművek pedig további 1,5 milliárd koronába kerülnének.⁶⁸ Ezek a beruházások jelentősen felülmúlják az orosházi kisvasút 1922-ben közölt költségeit, ahol a 18 km-es szakasz 38 millió koronába került volna (1 km 2,1 millió korona).⁶⁹ A különbség oka az országban ekkor (1921 második felétől) elszabadult infláció, ami az évtized közepéig komoly gazdasági nehézségeket jelentett⁷⁰ és az állami támogatásra váró vásárhelyi terveket pedig egyszersmind meghiúsította.

3.6 A gazdasági jellemzők összehasonlítása

Az ipar

⁶⁰BEDE 1996, 223. p.

⁶¹VÁSÁRHELYI ÚJSÁG 1924. szeptember 26.

⁶²FORCZEK 1993

⁶³KRUZSLICZ 1993, 479-480. p.

⁶⁴VÁSÁRHELY ÉS VIDÉKE 1908. december 15. számából idézi KRUZSLICZ 1993, 480. p.

⁶⁵KRUZSLICZ 1993, 480-481. p.

⁶⁶VÁSÁRHELYI ÚJSÁG 1924. szeptember 7.

⁶⁷Gróf Bethlen István 1920-1926 között Hódmezővásárhely képviselője volt a Nemzetgyűlésben. 1921-1931 között Magyarország miniszterelnöke; VÁSÁRHELYI ÚJSÁG 1924. szeptember 26.

⁶⁸VÁSÁRHELYI ÚJSÁG 1925. április 15.

⁶⁹KOVÁCS 2010, 42. p. idézi az OROSHÁZI ÚJSÁG 1922. július 22. számából.

⁷⁰ROMSICS 2005, 156-158. p.

A földrajzi közelség következtében az adottságokat illetően sok hasonlóság figyelhető meg a két település gazdasági szerkezetében, termelési profilja között. A 19. század iparát vizsgálva azonban számos specializáció és eltérő fejlődési pálya figyelhető meg. Mindkét településen a helyi igényekre épülő kisiparból, kiskereskedeleméből bontakozott ki az ipari termelés és végig a kisipari üzemek voltak túlsúlyban. A tőkeforrások korlátozott megléte Orosházán és Vásárhelyen is lassította a fejlődést. Orosházát kedvező közlekedés földrajzi helyzete és annak jó kihasználása segítette abban, hogy a gazdasági mutatók egy részében a népesebb Vásárhely elé kerüljön. A vasút gazdasági jelentőségét mutatja, hogy annak megnyitását követően, 1870 és 1890 között legkevesebb 117 iparos telepedett le Orosházán.⁷¹ A kiegyezés és a vasúthálózat kiépülése Orosháza esetében a gazdaság bővülését vonta maga után, míg Vásárhely mutatóiban gyakran a stagnálás jelentkezett.

Ha visszatekintünk a 19. század közepére, viszonylag kevés összehasonlítható adatot találunk. A táblázat alapján látható, hogy Orosházán a 1850-es évek elején igen kevés iparos működött. Még 1869-ben is csak 174 iparost írtak össze a településen, ez még mindig nagy lemaradást jelentett ekkor.⁷²

6. táblázat: Takácsok és csizmadiák Hódmezővásárhelyen és Orosházán a 19. század közepén

Mesterség	Hódmezővásárhely (1851)	Orosháza (1852)
takács	156	28
csizmadia	166	20

**Forrás: Hódmezővásárhelyre vonatkozó adatok: HERCZEG 1977, 77. p.
Orosházára vonatkozó adatok: JÁROLI 2013, 32. p.**

A kiegyezés után azonban fordulat következett be. A környező városok foglalkoztatási szerkezetét nézve Hódmezővásárhelyen lett a legalacsonyabb az iparból élők aránya. A stagnálás egyértelmű jele, hogy az önálló iparosok száma alig növekedett a városban a 19. század második felében.⁷³ Amíg Vásárhelyen az 1851 és 1886 között 2,5%-kal nőtt az iparosok száma, addig Orosházán 1869 és 1886 között 36,1%-os a növekedés.⁷⁴ Az 1886-os adatokat jobban szemügyre véve látható, hogy Vásárhelyen 90 féle, Orosházán 49 féle mesterség képviseltette magát. 39 olyan mesterség volt, ami mindkét településen jelen volt.⁷⁵

7. táblázat. Az egyes mesterségeket végzők száma Hódmezővásárhelyen és Orosházán 1886-ban

Mesterség	1886	
	Hódmezővásárhely	Orosháza
csizmadia	55	82
szabó	30	74
asztalos	29	43
ács	22	43

⁷¹SZABÓ 1965, 430. p.

⁷²UO. 1965, 430. p.

⁷³HERCZEG 1977, 70. p.

⁷⁴ Vásárhely: HERCZEG 1977, 70. p.; Orosháza: SZABÓ 1965, 431. p.

⁷⁵ Vásárhely: HERCZEG 1977, 70. p.; Orosháza: SZABÓ 1965, 431. p.

kovács	24	40
kóműves	20	29
szűcs	13	23
kárpitos	13	3
szobafestő	4	3
bádogos	3	2
könyvkötő	4	2
nyomdász	3	2
pék	6	2
kocsmáros	68	18
tímár	6	14
molnár	12	14
hentes	44	13
kalapos	19	13
gépész	7	21
szűrszabó	8	12
takács	9	10
lakatos	14	9
köteles	6	8
mészáros	28	7
órá s	4	7
borbély	10	6
cukrász	3	5
szíjgyártó	5	5
rézműves	2	2
vendéglős	4	2
kosárkötő	8	2
kéményseprő	4	2
szitás	1	2
aranyműves	3	1
fésűs	6	1
rézöntő	1	1
szappanos	6	1
üveges	6	1
paplankészítő	1	1
összes iparos	989	611
mesterség fajta	90	49

**Forrás: Hódmezővásárhelyre vonatkozó adatok:
HERCZEG 1977, 78. p. Orosházára vonatkozó adatok:
VERES 1987, 101-102. p.**

1900-ban az iparból élők aránya Orosházán 21%, Vásárhelyen 14% volt, ezzel Vásárhely sereghajtó, Orosháza pedig a középmezőnyben állt az alföldi városok viszonylatában.⁷⁶ Mindkét településen országos jelentőségű volt a malomipar, valamint a téglá- és cserépgyártás. A táblázat alapján követhető, hogy Hódmezővásárhelyen a gyáralapítások 1867 és 1894 között zajlottak le, míg Orosházán ehhez képest némi késéssel, döntően 1880 és 1907 között. A megkésettség okai között számba kell venni, hogy Orosháza a házi iparban is később zárkózott fel a környező településekhez. Ismét említeni kell a 1870-től megvalósuló vasúthálózatba való bekapcsolódás gazdaságserkentő hatását. Orosháza első téglagyára 1890. február 17-én kezdte meg a termelést, ennek építője a vásárhelyi Kristó Ferenc volt.⁷⁷

8. táblázat. Ipari üzemek Hódmezővásárhelyen és Orosházán a dualizmus korában

Létesítés éve	Hódmezővásárhely	Létesítés éve	Orosháza
1867	gőzmalom, gőzfürdő és jéggyár (Bauer Jakab és fia)	1873	gőzmalom (Fischer-féle, 1883-tól Medgyaszai és Társai)
1871	gőzmalom és gőzfűrésztelep (Friedlender és Steiner-féle) tégla és cserépgyár (Kovács Testvérek Tégla és Cserépgyára) „Közvágóhíd” (városi)		
1872	gőzmalom (Maczelka József és Böhm Jakab)		
1874	gőzmalom (Tóth Ferenc és társai)		
1877?	gőzmalom (Lóki Lajos-Bánfi János) gőzmalom (Molnár Péter) gőzmalom (Solti Károly)		
1880	gőzmalom (Medgyaszai Ernő és társa)	1880	gőzmalom (Medgyaszai és Társai)
1883	városi téglagyár	1883?	gőzmalom (Lübeck-féle) gőzmalom (Schweighofer-féle) gőzmalom (Ludwig Gottfried)
1885	gőzmalom (Lóki Lajos önálló) tégla és cserépgyár (Franciszi és Halmi-féle)	1890	téglagyár (Kristó Ferenc-féle)
1894	gőztégla és cserépgyár (Társasági)	1892?	gőzmalom (Ádász és Társai) gőzmalom (Győri József és Társa) söprűgyártás (Tafler Jakab-féle)
1899	hódmezővásárhelyi villamostelep	1901-1902	gőzmalom (Gémes Ferenc-féle)
		1907?	téglagyár (Dáskál G. és Társa)
		1912	mészhomoktégla (Kovalcsik-féle)

⁷⁶SZABÓ 1965, 431. p.

⁷⁷Uo. 1965, 437. p.

			téglagyár (Jávorecsik és Dénes cég)
		1913	palagyár (Orosházi Asbest Palagyár Rt.)

Forrás: Hódmezővásárhelyre vonatkozó adatok: FORCZEK 1993 és KONCZ 1974, 27. p.; Orosházára vonatkozó adatok: SZABÓ 1965, 437-438. p.

Vásárhelyről „(...) a három téglagyár termékei közül egymillió darabot szállítottak Aradra és Kolozsvárra, de a cserepekből sok került Egerbe, Dévára és a többi marosvölgyi településre.” A kereskedelemben a mezőgazdasági termények domináltak, a gabona (elsősorban búza) valamint a baromfi, ezen kívül Orosházán a cukorrépa, dohány.⁷⁸ Az orosházi gabonát exportálták Ausztriába, Németországba, Svájcba.⁷⁹ A korszak vásárhelyi és orosházi gyáralapítási tervei az anyagi fedezet hiánya miatt sorra kudarcba fulladtak.⁸⁰ Az, hogy Orosháza ipari profilja szélesebb skálán tudott kibontakozni, a kereskedelmi, piaci lehetőségeket jól kihasználó, bővítő háziiparának volt köszönhető.

Az 1920-as évekig a vásárhelyi villanytelep látta el árammal Orosházát, egészen addig, amíg a Tóth malomnál nem alakítottak ki egy új villanytelepet. Hódmezővásárhely és Vásárhelykutas között is fel akarták szedni a vezetéket, így Kutas áramellátása is megszűnt volna, ezt Gregus Máté közbenjárása és áldozatvállalása akadályozta meg.⁸¹

A piacok és vásárok

Ahogy az egész országban, így Csongrád és Békés vármegyében is fontos szerepet töltöttek be a piacok és vásárok, amelyek folyamatos szinterei voltak a kereskedelmi lehetőségek bővítésének. A gazdaság bővülésével párhuzamosan a települések kezdtek túlnőni saját piackörzeteiken. Orosháza – Vásárhelyhez képest – szűk határa miatt hamar elérte ezt az állapotot, így növekedése csak a szomszédos települések rovására történhetett. A Csongrád megyében tartott 37 országos vásárból 14 jutott Szegedre, Hódmezővásárhelyre és Szentesre.⁸² Funkciójukat tekintve Nagy Vera így különböztetni meg a vásárokat és a piacokat: „a vásárok a nagybani kereskedelemben, illetve a tartós fogyasztási cikkek kereskedelmében játszottak fontos szerepet, míg a piac a városi lakosság napi ellátásában.”⁸³ Piacot minden héten rendeztek, Orosházán, csütörtökön, Vásárhelyen a keddi és pénteki napokon.⁸⁴ Vásárokat ritkábban tartottak (Vásárhelyen évente ötször) az évszaknak, idénynek megfelelő mezőgazdasági termékek, termények fokozott kínálatával egyidejűleg, legfontosabb az őszi vásár volt.⁸⁵ A két település piaci-vásári viszonyaiba nyerhetünk bepillantást Soós Béla Az országos híró orosházi hetipiác, valamint Kiss Lajos Vásárhelyi híres vásárok című leírásaikon keresztül. Mindkét esetben visszaemlékezést olvashatunk, Orosházáról az 1920-as évek elejéről, Vásárhely kapcsán pedig 1880-1910 évekről szól a tudósítás. A vásárhelyi disznóvásár (tavasszal volt a legélénkebb), és marhavásár (összel volt a legélénkebb) alkalmával orosházi kupecsek jöttek Vásárhelyre a jószágokért.⁸⁶ Azonban azt is tudjuk, hogy a Pusztáról Orosházára vitt állatokért, jó minőségük miatt, gyakran

⁷⁸MAJDÁN 2001, 30-31. p.

⁷⁹SZABÓ 1965, 439. p.

⁸⁰MARJANUCZ 1993, 640. p.: Vásárhelyen: 1895: cukorgyár, dohánygyár, 1897: konzervgyár, kenderfonó és seprűgyár; SZABÓ 1965, 438. p.: Orosháza: 1897: dohánygyár, 1904: szőnyeggyár, 1907: textilgyár.

⁸¹GREGUS 1997, 76-77. p.

⁸²MARJANUCZ 1993, 677. p.; 683. p.

⁸³NAGY 2008, 119. p.

⁸⁴KISS 1956, 29. p.

⁸⁵MARJANUCZ 1993, 685-686. p; KISS 1956, 108. p.

⁸⁶KISS 1956, 103. p.; 21.; 109. p.

Vásárhelyről is átjártak a hentesek.⁸⁷ A vásárhelyi baromfikereskedelemben, monopolhelyzetben lévő Klein-kereskedőházat Orosházán is megtaláljuk.⁸⁸ A vásárhelyi kirakodóvásár orosházi árusai között *Kiss Lajos*, a csizmadiákat, szűcsöket, kovácsokat, szűrszabókat említi meg.⁸⁹ A két visszaemlékezés olvasása közben meglevenedő vásári légkör is igen hasonló körülményeket vetít elénk. A cselédek segítették a módosabb háziasszonyok bevásárlását, „*az úrnő a tejjőlös bögrét, a szennyező zöldséget vagy kacsát kézzel nem érinthette meg, ennek közreműködésére a cselédlányt utasította.*”⁹⁰ Vásárhely és Orosháza piacán egyaránt kedvelté vált a pusztaiak által készített túrós lepény.⁹¹

A Puszta helyzete a kereskedelem tükrében

Mielőtt folytatnám Orosháza és Vásárhely első világháború után gazdasági érintkezéseinek példáival, visszatérnék kicsit az egykori Pusztához és annak kereskedelmi viszonyaihoz. Az itt létrehozott piacok működése jól ábrázolja, milyen erősen kapcsolódott a terület Orosházához, illetve Vásárhelyhez. A pusztaiak a hetipiacok rendezésének igényét Vásárhely Tanácsához nyújtották be, a Kereskedelmi Minisztérium jóváhagyása volt szükséges a megnyitáshoz. Először Vásárhelykúton nyílhatott meg a piac 1904-től, majd ezután a Pusztaközponban és Kardoskúton is. A Kutasi piac a vásárhelyi Gazdasági Egyesület⁹² javaslata ellenére jött létre. Helypénzt nem szedtek az árusítóktól.⁹³ Kutas kereskedelmi lehetőségeire pozitívan hatott a vasút, valamint az 1909-ben az állomáson felépült áruraktár, nyílt rakodó, baromrakodó.⁹⁴ A helyi piac főleg az itt élők mindennapi igényeit tudta kielégíteni, valamint a jószágkereskedelemnek biztosított alkalmat.

Az eladni szánt termények tekintetében a gyümölcsöt helyben és az orosházi piacon értékesítették.⁹⁵ Ki kell emelni a különböző baromfik kereskedelmét. A libákat elsősorban a fejlett tenyésztési hagyományokkal rendelkező Orosházára vitték, míg a kövér pulykákat Vásárhelyen tudták eladni. Később a tanyaközpont gyarapodásával vegyes piacot is tartottak, ide „*idegen*”, elsősorban vásárhelyi mesterek is kijártak.⁹⁶ Összességében a Kutas esetében jelentkező kereslet-kínálat megoszlott Vásárhely és Orosháza, valamint a belső fogyasztás között. A következő piacot Pusztaközponban hozták létre. Ezt feltehetőleg jobban támogatta Vásárhely, hogy ezzel is ellensúlyozza Kardoskút szerepének erősödését. Itt szombatonként volt a piaci nap, a helyi árucserén túl nem lehetett nagyobb szerepe közlekedési elszigeteltsége miatt. A Puszta keleti részén sokkal nagyobb jelentősége volt Kardoskútnak, amit érintett az Orosháza-Mezőhegyes vasútvonal. 1894-től vasútállomásán sertés- és marharakodó épült, valamint itt is létesült piac.⁹⁷ A jobb helyzetben lévő Kardoskút a Pusztaközpon forgalmának nagy részét is magához vonzotta. Utóbbi két terület döntően Orosháza vonzáskörzetéhez kapcsolódott, elsősorban számos- és lábasjószágokat vittek annak piacára. A közeli Békéssámson (Kutastól, Kardoskúttól 10 km, Pusztaközponntól 7 km távolságra) vonzása az előbbi erőknél jóval kisebb volt.

⁸⁷SIMONFFY 1971, 81. p.

⁸⁸MARJANUCZ 1993, 689. p.; SOÓS 2006, 43. p.

⁸⁹KISS 1956, 54-55.; 59.; 62. p.

⁹⁰SOÓS 2006, 46. p.; KISS 1956

⁹¹SOÓS 2006, 47. p.; KISS 1956

⁹²A hódmezővásárhelyi birtokos parasztság szakmai-érdekvédelmi szerve (HERCZEG 1993, 512. p.).

⁹³SIMONFFY 1971, 80-82. p.

⁹⁴UO, 56. p.

⁹⁵Vásárhelyt a kishomoki kertövezet látta el.

⁹⁶NAGY 2008, 118. p.

⁹⁷SZABÓ 1975, 53. p.; SIMONFFY 1971, 82. p.

Példák a kereskedelmi ellentétekre

Az első világháború után teljesen megváltozott gazdasági, földrajzi körülményekkel, új kihívásokkal nézet szembe az ország, és így a Viharsarok térsége is. A trianoni határok meghúzása teljesen új, sokkal korlátozottabb kereskedelmi környezetet teremtett.⁹⁸ A tragikus következményű békediktátummal párhuzamosan már egy gazdasági átalakulás is zajlott. A kapitalista termelés felfutásával a nagykereskedelmi késztermék árusítás elkezdte kiszorítani a helyi kisipart, ami árban egyre kevésbé tudott versenyképes maradni a beszűkült piacon.⁹⁹ A létfeltételek összezsugorodását ismerve nem meglepő, hogy időről időre ellentétek merültek fel a piacokon a helyi és az idegen kereskedők között. Pozícióik erősítése érdekében a helyi iparosok már a megelőző évtizedekben is próbálták korlátozni a szabad kereskedést. Vásárhelyen 1860-as években hatósági rendszabályokkal rekesztették ki a nem helyi árusokat, azonban az elégtelen ellátás miatt ezt az intézkedését a városi tanács 1870-ben megszüntette.¹⁰⁰ Orosházán 1878-ban érték el az odaválói iparosok, hogy rajtuk kívül csak olyan termékek előállítói árulhassanak a piacon, amikből ők a szükséges mennyiséget nem tudják előállítani.¹⁰¹ A két világháború között a *Vásárhelyi Reggeli Újságban* (továbbiakban VRÚ) és a *Vásárhelyi Újságban* (továbbiakban VÚ) megjelent cikkek többször tudósítanak a vásárhelyieknek és a pusztaiaknak az orosházi piacon való korlátozásáról. A konfliktusok főszereplői - az árusok mellett - gyakran a vásárrendezők voltak, akiket bünbakként lehetett megnevezni. Így történt 1925-ben is, amikor „*az első orosházi állatvásár alkalmával a vásárrendezők nem engedték árusítani a vásárosokat, a vásárhelyi bognárokat, kovácsokat és szíjgyártókat.*” Magyarozatként olvashatjuk: „*a Főszolgabírószágon ezt a rendelkezést tudták (rendelet biztosította a nevezett iparosok számára az árusítást), de nem tudták a vásárrendezők, akik a saját maguk esze után indultak el akkor, amikor (...) az árusítást lehetetlenné tették.*”¹⁰² A kereskedőnek az árusításhoz szükséges helypénzt a községi szolgabírónak kellett megfizetni, ezután a vásárrendező megmutatta a kereskedőnek a helyét, ahol árulhatott.¹⁰³ A piaci árusítás vitáinak gyakran a kereskedelemre vonatkozó rendeletek egyéni értelmezése kölcsönzött sajátos végeredményt. 1927. június 1-jén a VRÚ-ban, VÚ-ban egyaránt megjelent egy cikk arról, hogy a vásárhelyi kereskedők és iparosok azért nem oszthatók be az orosházi vásáron közvetlenül az orosháziak után, mert a vármegyei szabályrendelet szerint Arad-Bihar-Csanád-Csongrád sorrendben kell a beosztást megtenni.¹⁰⁴ 1928-ban így változtak meg az álláspontok: „*A község (Orosháza) elöljárósága méltányolta Vásárhely panaszát, s talán még jobban azt, hogy a vásárhelyi Ipartestület az ottani vásárokon hasonló elbánást ígért az orosházi iparosok részére, - így azután javaslatot tett, hogy a jövőben az orosházi országos vásárok árusító helyeinél elsősorban a hódmezővásárhelyiekre lesz tekintettel, azután Szentés, Csongrád iparosai jönnek, majd abc sorrendben a többi vármegyék.*”¹⁰⁵ 1936-ban újra felmerült a teljes korlátozás gondolata: „*Erősödik Orosházán az a felfogás, hogy a helyi ipar el tudja látni a községnek minden szükségletét és nincsen szükség a vidéki iparosokra. Az önellátás divatos jelszavának orosházi térhódítása érthető jelenség, a helyi ipar nehéz helyzete mellett, de a parancsolat ellenzői*

⁹⁸KOVÁCS 2010, 37-39. p.

⁹⁹TÁLASI 1983, 127-128. p.; SZABÓ 1965, 616-617. p.

¹⁰⁰MARJANUCZ 1993, 689-690. p.

¹⁰¹SZABÓ 1965, 433. p.

¹⁰²VÁSÁRHELYI ÚJSÁG 1925. december 12.

¹⁰³SOÓS 2006, 54. p.

¹⁰⁴VÁSÁRHELYI ÚJSÁG 1927. június 1.; VÁSÁRHELYI REGGELI ÚJSÁG 1927. június 1.

¹⁰⁵VÁSÁRHELYI REGGELI ÚJSÁG 1928. augusztus 2. A vásárokon meghatározott árusító helyük volt a helyi és az idegen állatkereskedőknek és iparosoknak (KISS1956, 14. p.).

megtalálták a legkomolyabb ellenérvet: mi lesz akkor, ha a szomszéd érdekelt helységek is „szankciókat” fognak alkalmazni s ezzel nehéz helyzetbe hozzák a község gazdálkodását?”¹⁰⁶

Az iparosok mellett az állataikat eladni szándékozó vásárhelyi és pusztai gazdáknak sem ment mindig zökkenőmentesen az orosházi kereskedés. 1929 júliusában az állatok eladása körüli adminisztrációban történt változások szolgáltattak okot a félreértésekre.¹⁰⁷ Faragó Mihály¹⁰⁸ kutasi járlatíró a vásárhelyi állategészségügyi hatóságnak írott levelében így számolt be tapasztalatairól: *„bármilyen hihetetlenül hangzik is mégis kénytelen vagyok magam is konstatálni egy másik konkrét eset kapcsán, amely szintén folyó hó 8-i csütörtöki orosházi piaci napon történt, amelyet alább szintén tisztelettel bejelentek, hogy hasonló mulasztáció nem csak félreértés folytán hanem határozottan kiérezhető érthetetlen rosszindulat következtében is előfordulnak, (...) s amiről az itteni polgárok mint köztudomású tényről beszélnek és panaszkodnak.”*¹⁰⁹ 1931 áprilisában a vásárhelyi kofák tettek panaszt a tanácsnoknál, hogy Orosházán nem tűrik meg őket és áruikat sem értékesíthetik.¹¹⁰ A VRÚ-ban közölt indoklás szerint az (orosházi) *„szolgabírói hivatal arra hivatkozással, hogy csak élelmiszerekkel lehet korlátlanul kereskedni, a kisliba pedig élelmi cikkek közé nem sorolható, az orosházi piacon való árusítástól egyenesen és kategorikusan eltiltotta őket.”* A főszolgabíró abban az esetben engedélyezte volna az árusítást, ha az iparjogot Orosháza területére is kiváltják, utóbbi eljárást a szegedi Kereskedelmi és Iparkamara sem kifogásolta.¹¹¹ Az eltiltást erősíthette, hogy áprilisban szezonja volt a kislibáknak és a konkurencia kizárásával biztosabban értékesíthettek az orosházi kereskedők. A két település eltérő kereskedési gyakorlatára világít rá a kofák módszereivel szembeni eltérő megítélés. Kiss így ír a vásárhelyi kofákról: *„eladáskor, ha csal, vagyis kevesebbet mér, üzletteljáró cselekedetnek tartja, azzal szokták magukat menteni, „kofa se legyen, ha nem tud csalni.”*¹¹² Soós Béla ettől eltérőbb mentalitást ír le: *„az orosházi kereskedők a szakma egyik lehetőségével, a gyors meggazdagodással nem éltek, mint a szomszéd városokban, hanem szigorú kereskedői etikát honosítottak meg a felvásárlásban, és a több száz felvásárlókat is erre kötelezték. Azok a felvásárlók, akik ezt nem tartották be, szedhették a sátorfáikat, nem foglalkoztatták őket.”*¹¹³

3.7 Lezárás

A már tárgyalt elszakadási törekvésekre visszatérve, a két világháború között is a Pusztai keleti részén, Kardoskút központtal bontakoztak ki ezek a kezdeményezések. Hódmezővásárhely mindvégig ragaszkodott határának sérthetlenségéhez és ennek megőrzése érdekében minden lehetőséget megragadott.¹¹⁴

A második világháborút követően napirendre került a magyar közigazgatás átalakítása, amely az 1950-ben megvalósult tanácsrendszer keretei között öltött testet. Ennek eredményeként Vásárhelykutas (Székkutas néven) és Kardoskút önálló tanyaközséggé vált, utóbbi Békés megyéhez került. Ezzel az elszakadási törekvések gerjesztette ellentétek megszűntek a két város között (Orosháza 1946-ban városi rangot kapott).

¹⁰⁶VÁSÁRHELYI ÚJSÁG 1936. április 8.

¹⁰⁷VÁSÁRHELYI REGGELI ÚJSÁG 1929. augusztus 14. Július 1-től csökkent az állatforgalmi adó, de növekedett a passzus (bélyeg) ára, aminek a járlaton (marhalevélen) kellett lennie.

¹⁰⁸Dr. Faragó Mihály 1928. szeptember 26 – 1936. szeptember 16. között a Vásárhelykutasi külterületi közigazgatási kirendeltség vezetője. (SIMONFFY 1971, 47. p.)

¹⁰⁹CSML HL Hmvhely. Város v.-k.-i Közig. Kirendeltség ir. 1928-1941 IV. B. 1445.a / Közig. ir.-ok 1.

¹¹⁰UO, 1931. április 19.

¹¹¹VÁSÁRHELYI REGGELI ÚJSÁG 1931. április 21.

¹¹²KISS 1981, 351. p.

¹¹³Soós 2006, 43-44. p.

¹¹⁴SZABÓ 1975, 64-65. p.

Az írásom elsősorban a közlekedés és a gazdaság szféráin keresztül igyekezett bemutatni Hódmezővásárhely és Orosháza változó kapcsolatát, közben nagyobb rálátást engedve a köztük elhelyezkedő Pusztára. Természetesen a tárgyalt időszakban számos egyéb téren alakult ki és zajlott kapcsolat a két település között (oktatás, hitélet, hagyományőrzés), amikre most nem térhettem ki. Remélem, a két településnek az érintett témák mentén való összehasonlítása hozzájárul a régióban betöltött szerepüknek és történelmüknek alaposabb megismeréséhez! Az mindenesetre a felvázolt viszonyrendszer történetéből kiderül, hogy a településeknek a településhierarchián belül elfoglalt helye nem állandó. A külső hatások (jelenesetben: török hódoltság, trianoni békediktátum) alapjaiban változtatták meg a települések helyzetét, részben megszabva a belső folyamatok (népesedés, közlekedés, gazdasági fejlődés) irányát is.

Irodalom – és rövidítésjegyzék

- BEDE 1996 BEDE ANDRÁS: Az Alföldi Vasút tiszántúli vonalához csatlakozó egykori keskeny nyomtávolságú vasutak. In: Dr. Horváth Ferenc: 125 éves az Alföldi vasút. Magyar Államvasutak RT, Budapest, 1996.
- BLAZOVICH, 1975 BLAZOVICH LÁSZLÓ: Az önálló városi jog elnyerése. In: Vásárhelyi tanulmányok IV. (szerk. Bíró József és László József). Hódmezővásárhely, 1974.
- DARVAS 1987 DARVAS JÓZSEF: A legnagyobb magyar falu. Szépirodalmi könyvkiadó, Budapest, 1987.
- EROSTYÁK 2011 EROSTYÁK ZOLTÁN: Nem csak hogy jelenleg emberek, hanem nyavalyák ellen is kell küzdenünk... Avagy a kolerajárvány Orosházán 1848/49-ben. In: Kovács Edina (szerk.): Mozaikok Orosháza és vidéke múltjából 4. 2011.
- FANTCSOVITS 1965 FANTCSOVITS GYÖRGY: Az első világháború, a forradalmak és a Horthy korszak (1914-1944). In: Nagy Gyula (szerk.): Orosháza története. Orosháza, 1965.
- FORCZEK 1993 FORCZEK ZOLTÁN: Ipar. In: Szabó Ferenc (főszerk.): Hódmezővásárhely története II. 2. rész. Hódmezővásárhely, 1993.
- GREGUS 1997 GREGUS MÁTÉ: A Pusztakutasi Olvasó Egylet és Vásárhelykutas, mint tanyakörzetnek a története. In: Bakk Takács Sára: Hazulról haza. Románia, Székelyudvarhely, 1997.
- GYÁNI 1993 GYÁNI GÁBOR: Hódmezővásárhely társadalma. Szabó Ferenc (főszerk.): Hódmezővásárhely története II. 2. rész. Hódmezővásárhely, 1993.
- HARTUNG 1987 HUGO HARTUNG: Piroska, Németh Lajos kiadása. Svájc, Rorschach, 1987.
- HERCZEG 1974 HERCZEG MIHÁLY: A hódmezővásárhelyi határ kialakulásának vázlatos története. Csongrád megyei könyvtári füzetek 1. Somogyi könyvtár. Szeged, 1974.
- HERCZEG 1977 HERCZEG MIHÁLY: A gazdasági helyzet Vásárhelyen a századfordulón. In: Vásárhelyi tanulmányok VII. (szerk. Bíró József, László József). Hódmezővásárhely, 1977.
- HERCZEG 1993a HERCZEG MIHÁLY: Mezőgazdaság. In: Szabó Ferenc (főszerk.): Hódmezővásárhely története II. 1. rész. Hódmezővásárhely, 1993.

- HERCZEG 1993b HERCZEG MIHÁLY: Mezőgazdaság. In: Szabó Ferenc (főszerk.): Hódmezővásárhely története II. 2. rész. Hódmezővásárhely, 1993.
- HÉVVÍZI 1995 HÉVVÍZI SÁNDOR: Orosházi helynevek az újratelepülés utáni első évtizedekben. In: Hévvízi Sándor és Szabó Ferenc (szerk.): Tanulmányok a kétszázötven éves Orosháza és vidéke történetéről (A Békés Megyei Múzeumok Közleményei) 19. Orosháza, 1995.
- JÁROLI 2013 JÁROLI JÓZSEF: Céhek, iparosok Orosházán. In: Bárdos et al. (szerk.): Mozaikok Orosháza és vidéke múltjából 10. 2013.
- KISS 1956 KISS LAJOS: Vásárhelyi híres vásárok. Tiszatáji Magvető. Szeged, 1956.
- KISS 1981 KISS LAJOS: A szegény emberek élete II. A magyar néprajz klasszikusai. Gondolat. Budapest, 1981.
- KONCZ 1974 KONCZ PÉTER: Hódmezővásárhely településfejlődésének 100 éve (1873-1973). In: Vásárhelyi tanulmányok IV. (szerk. Bíró József és László József). Hódmezővásárhely, 1974.
- KOSZORÚS 2016 KOSZORÚS OSZKÁR (szerk.): Orosháza és orosházaiak az első világháborúban 1914-1918. Orosháza, 2016.
- KOVÁCS 2010 KOVÁCS EDINA: Orosháza átalakuló stratégiái a trianoni béke után. Az orosházi kisvasút létrejötte. In: Rózsa Zoltán (szerk.): Mozaikok Orosháza és vidéke múltjából 2. 2010.
- KRUZSLICZ 1984 KRUZSLICZ ISTVÁN: A mezőváros fejlődése a visszatelepülés után. In: Nagy István (főszerk.): Hódmezővásárhely története I. Hódmezővásárhely, 1984.
- KRUZSLICZ 1993 KRUZSLICZ ISTVÁN GÁBOR: Közlekedés és szállítás. In: Szabó Ferenc (főszerk.): Hódmezővásárhely története II. 2. rész. Hódmezővásárhely, 1993.
- MAJDÁN 2001 MAJDÁN JÁNOS: Modernizáció – vasút – társadalom. Tanulmányok a vasútépítések hatásáról a XIX.-XX. században. ISZE Integral-Egyetemi Kiadó KFT, Pécs. 2001.
- MAKÓ, KATONA 1991 MAKÓ IMRE, KATONA LAJOS: A második világháború és a fasizmus hódmezővásárhelyi áldozatai. Emlékbizottság a II. világháború hódmezővásárhelyi áldozatai emlékének megörökítésére, Hódmezővásárhely, 1991.
- MAKÓ 1993 MAKÓ IMRE: Vásárhely a világháborúban (1914-1918). In: Szabó Ferenc (főszerk.): Hódmezővásárhely története II. Hódmezővásárhely, 1993.
- MARJANUCZ 1993 MARJANUCZ LÁSZLÓ: Hitelügy és kereskedelem. In: Szabó Ferenc (főszerk.): Hódmezővásárhely története II. Hódmezővásárhely, 1993.
- NAGY 2008 NAGY VERA: Pálanya és Fajancsi. Néprajzi írások Hódmezővásárhelyről. Hódmezővásárhely, 2008.
- RÁKOS 1984 RÁKOS ISTVÁN: A feudalizmus utolsó évszázada (1753-1848). In: Nagy István (főszerk.): Hódmezővásárhely története I. Hódmezővásárhely, 1984.
- ROMSICS 2005 ROMSICS IGNÁC: Magyarország története. Osiris Kiadó. Budapest, 2005.
- SIMONFFY 1971 SIMONFFY FERENC: Adatok Székkutas jelenéből és múltjából. Új Élet MgTsz. Székkutas, 1971.

- SÓOS 2006 id. SOÓS BÉLA: Az országos híró orosházi hetipiac. In: Erostyák Zoltán (szerk., vál.): Viharsarki hagyományok 6. Orosháza, 2006.
- SZABÓ 1965 SZABÓ FERENC: A kiegyezéstől az első világháborúig (1867-1914). In: Nagy Gyula (szerk.): Orosháza története. Orosháza, 1965.
- SZABÓ 1975 SZABÓ FERENC: A puszták és a közigazgatás, Kardoskút és Székkutas községgé fejlődése. In: Nagy Gyula: Parasztlelet a vásárhelyi-pusztán. Békéscsaba, 1975.
- SZABÓ 1993 SZABÓ FERENC: A város a centralizált abszolutizmus rendszerében (1849-1860). In: Szabó Ferenc (főszerk.): Hódmezővásárhely története II. 1. rész. Hódmezővásárhely, 1993.
- SZENTI 1985 SZENTI TIBOR: Adatok az orosházi tanyák gazdasági helyzetéről a XIX. század első feléből. In: Az orosházi tanyavilág átalakulása. Orosháza, 1985.
- SZENTI 1975 SZENTI TIBOR: Karasz Péter, a szervező. In: Nagy Gyula: Parasztlelet a Vásárhelyi-pusztán. Békéscsaba, 1975.
- SZEREMLEI 1911 SZEREMLEI SÁMUEL: Hódmezővásárhely története. Negyedik kötet. A közművelődés története 1526-1848. Első rész. Hódmezővásárhely, 1911.
- TÁLASI 1983 TÁLASI ISTVÁN: Vásárhely helye a magyar népi kultúra fejlődésében. In: Dömötör János – Tárkány Szücs Ernő (szerk.): Kiss Lajos Emlékkönyv. Hódmezővásárhely, 1983.
- UDVARHELYI 1996 UDVARHELYI DÉNES: Magyarország gazdasági és vasútpolitikája 1876-tól a századfordulóig. In: Kovács László: Magyar vasúttörténet 2. kötet. Budapest, 1996.
- VARSÁNYI 1977 VARSÁNYI PÉTER ISTVÁN: Fejezetek a szabadságharc hódmezővásárhelyi történetéből. In: Vásárhelyi tanulmányok VII. (szerk. Bíró József, László József). Hódmezővásárhely, 1977.
- VERES 1987 VERES JÓZSEF: Orosháza történeti és statisztikai adatok alapján. Bibliotheca Bekesiensis 28. (szerk.: Szabó Ferenc). Békéscsaba, 1987.

CSML HL Hódmezővásárhely Város vásárhely-kutató Közigazgatási Kirendeltség irata. 1928-1941 IV. B. 1445.a / Közigazgatási iratok 1.

JUHÁSZ NAGY PÉTER, Pereskutastól Székkutasig, összeállította és megírta Juhász Nagy Péter. Székkutas, 1992. (kézirat)

KOVÁCS ISTVÁN (szerk.): Hódmezővásárhely törvényhatósági jogú város történeti almanachja 1873-1950. Hódmezővásárhely, 2003.

VÁSÁRHELYI REGGELI ÚJSÁG 1927. június – 1931. április

VÁSÁRHELYI ÚJSÁG 1924. szeptember – 1936. április

Hódmezővásárhely thj. város külterületi térképe, 1935. Internetes elérés:

<https://maps.hungaricana.hu/hu/MOLTerkeptar/38675/>

Utolsó letöltés: 2019. május 19.

4. Pereskutastól Székkutasig (Juhász Nagy Péter)

„Itt születtem én ezen a tájon, az alföldi szép nagy rónaságon,” írja Petőfi Sándor költő. Ez a verskezdet jut eszembe, mikor ceruzát fogok, hogy megírjam az ezen a helyen felépült Kutas község történetét, melynek eseményekben és történetekben gazdag múltja van. Folyamatosan megírjam, hogyan és miként született a tatár és török pusztítás, rombolás után Kutas község. A krónikások feljegyzései szerint az egykori Kutas a nagyobb települések közé tartozott, temploma, egész utcára való háza volt és szorgalmas lakossága, melynek szorgalmát és igyekezetét 1992-ben is megtaláljuk Kutas lakosságában.

A Kutason lakó embereket nem szabad röghöz tapadt, maradi embereknek tekinteni, gazdáink minden időben felismerték a gazdasági halandóságukat és igyekeztek azokhoz alkalmazkodni, és így szorgalmas, dolgos, jó módú emberekké váltak.

4.1 Ismerjük meg a múltat

Pereskutas

Pereskutas már 1500-ban létezett. Pereskutas község és Csomorkán volt a legnagyobb a határban, mindkettőnek temploma és adófizető polgárai voltak. 1666-ban és 1696-ban a visszavonuló törökök Vég Gyula várának elfoglalását vették tervbe. Végleg elpusztították az útba eső falvakat, és azok környékét, a lakosság életben maradt része elmenekült vagy a törökök fogságába esett. Ekkor pusztult el Ós-Kutas, amely a mai Kutastól északnyugatra, Kakasszék érpártján feküdt. Ez az ér akkor még élővíz volt, sekélyebb partja mentén nád, káka és különböző vízinövények nőttek. A lakosság a nádat, gyékényt házépítésre és tüzelésre használta. A szájhagyomány szerint Pereskutas¹¹⁵ volt a mai Székkutas elődje. Tótkutas Békéssámszon és Tótkomlós között elhelyezkedő terület. A két község fele útján még ma is észrevehető a talajelszíneződés, téglamaradványok. Ezek utalnak arra, hogy itt valamikor lakott terület volt. Kutasnak csak a neve maradt meg, a török hódoltság végére a még lakott területek is elnéptelenedtek, pusztává lettek.

¹¹⁵ Pereskutas neve 1426-ban szerepel először, majd többször előfordul az oklevelekben, összeírásokban. A település az 1596-os török hadjárat során pusztult el (BLAZOVICH 1985, 147., 192. p.).

4.2 Időutazás az Erkel Ferenc utcán

A mindennapi élet tovább folytatódik...

A csárda

1. kép. Kutasi csárda

Forrás: Juhász Nagy Péter (~1986-1992)

Ezen fényképen lévő nagyméretű épület a Kissámsoni csárda (*1. kép*), ugyan az 1696-os¹¹⁶ török kivonulás után ez a vidék lakatlanná vált, a nagy területű legelőkön mégis szükséges volt találkozóhelyek kialakítása. Hódmezővásárhely és Orosháza között vezető földút mentén jelölte ki az uradalom mérnöke a csárda helyét, 40 hold földdel, két nagyméretű vedres kúttal, Hódmezővásárhelyhez 19 km-re, Orosházához 13 km-re. Ahogy az ellenség elvonult biztonságos és szabad lett az élet, a lakatlan, végeláthatatlan területeket elfoglalta a nép, legelőször jöttek a bujdosó kurucok, majd ménesekkel a csikósok, gulyások, birka-falkákkal a juhászok. Gróf Károlyi Sándor (1669-1743),¹¹⁷ a táj teljhatalmú tulajdonosa folytatta a nép letelepítését. Az úton is megindult a közlekedés, a nép kezd bátor lenni, és nagyobb távolságokban keresik fel egymást. Az uraság a csárdát birtokba adja, van forgalom. Utasok, vásárolók, gazdák, számadók, betyárok látogatják a csárdát. A csárdás a 40 hold földet termelésre fogja. A betyárok időközönként látogatták a csárdát. Az is megtörténik, hogy a betyárok itt vették el a vásárolók pénzét, szomorú lelketlen dolog volt. 1835. évben híresztelték Vásárhelyen, hogy betyárok mulatnak a Kissámsoni csárdában. Beretvás vásárhelyi kapitány tizenhárom pandúrlegénnyel jött, hogy elfogja a betyárokat. A betyárok Beretvás pandúr kapitányt agyonlőtték, a pandúrlegények elfutottak, a betyárok mulattak tovább.¹¹⁸

A legenda szerint 1857. május 17-én, alföldi körútján itt szállt meg egy éjszakára Ferenc József császár. Ekkor akarták a császárt foglyul ejteni, mégpedig Rózsa Sándor és bandája, meg a Szabó Palkó és Miska betyárok. Ez a terv azonban nem sikerült, mert nem

¹¹⁶ Szegedet 1686-ban, Gyulát 1694-ben foglalták el a töröktől a császári csapatok (KRUSZLICZ 1984, 351-352. p.)

¹¹⁷ 1723-ban Hódmezővásárhely és környéke a Károlyi család birtokába került.

¹¹⁸ Beretvás vásárhelyi csendbiztoshoz kapcsolódó betyártörténetek: Beretvás komisszár lelővése (SZENTI 1999). SZABÓ 1964, 147-148. p.

mérték megközelíteni az erős kíséretet, a betyárok elálltak a tervtől és a királyi menet békésen folytatta útját.¹¹⁹

A török kiűzése után az első határrendezéssel Békéssámson határa egészen a vásárhely-orosházi útig terült. Mivel a csárda a sámsoni határszélen épült fel így kapta a Sámsoni csárda nevet. Mikor 1872-ben megépült a vasút, ezen a helyen kijelölt megálló is a Sámson vasúti megálló nevet kapta, melyet 1900-ig viselt.¹²⁰ Hogy a csárdának mikor volt névváltása, erre adatot nem találtam.

2. kép. A lapos terület, ahol egy gémeskút is állhatott

Forrás: Juhász Nagy Péter (~1986-1992)

A csárdától északra, kb. 150-200 méterre kelet-nyugati irányban egy lapos meder húzódott, mintegy 2-3 km hosszúságban (2. kép), ennek partján volt az egyik itató gémeskút, itt majdnem mindig forgalom volt: a pusztai csikósok a ménessel, gulyával, a juhászok birkákkal érkeztek, pihentek az utasok, vándorok. A csárdától a kútig fás, cserjés, takarásra, bűvársra alkalmas hely volt, erre a betyároknak volt szükségük, ha megszorultak a pandúroktól. Ez a hosszú, keskeny, sekélyvizű ér náddal, fűzfával vadon benőtt terület, sekély vize a menekülésre jó lehetőséget biztosított.

Megjegyezni kívánom, hogy a szájhagyomány nagyméretű és hosszú alagutakról beszélt, én magam is igyekeztem megismerni a valóságot, de erre utaló nyomot nem találtam. A csárda északi végében volt az ivószoba, ez alatt nagyméretű kőpince, melybe az ivóból gyorsan le lehetett érni. A pincéből a szabadba kijutva, cserjés bozótton keresztül a kúthoz, onnan a nádasba, füzesbe mehettek, innen már biztos volt a szabadulás.

A képen látható tanya (3. kép), s az előtte álló tölgyfa a betyárok és szegénylegények szállás- és pihenőhelye volt. A betyárok lovai a melléképületben szénáztak és zabot ropogtattak. Ma ez a hely az Arany János utca és a Hídi Mihály utca találkozásánál található.

Vásárhely irányából, a csárda déli végénél halad a köves út, melyet 1862-ben mérték ki Szabadkától, Szeged, Vásárhely, Orosháza, Békéscsaba, Gyula érintésével. Nagy forgalmú

¹¹⁹ Hasonló legenda, írásos bizonyíték nélkül: SZABÓ 1964, 108. p.

¹²⁰ SIMONFFY 1971, 55. p.

út lett, kialakult a Bácska és Gyula közötti összeköttetés. Az árusok, kereskedők, kofák, adószedők nagy forgalmat bonyolítottak le, ezzel a csárda forgalma is emelkedett.

A csárdában az utolsó bérlő 1896-ban szolgálta ki az úton járókat és vándorokat. A következő esztendőben a város már nem adta ki tovább, hanem orvosi lakássá alakította át.

3. kép. A Puszta legrégebbi településére utalnak a magas korú tölgyfák

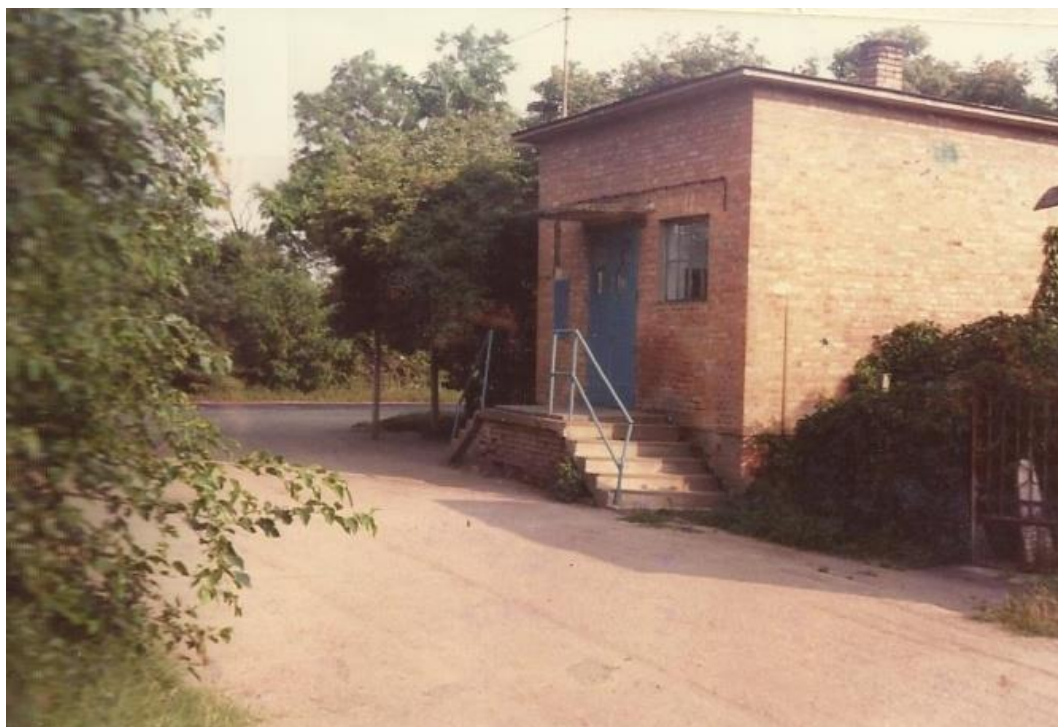

Forrás: Juhász Nagy Péter (~1986-1992)

A tejsarnok

A csárdától elindulva, kelet felé a falu fejlődésének látható jelei következnek, 1900-tól kezdve lassan házsor épült. Mintegy 100 méterre a csárdától épült a tejfelvásárló csarnok, ahol a lakosság a megtermelt friss tejet értékesíti (4. kép). A tejsarnoknál lehet venni a termelői tejet, itt mindig udvarias és kulturált a kiszolgálás. Ez az átvevőhely az 1927-ben alakult tejsarnok utódja, amit Karasz Péter csajági gazda szervezett meg és hívott életre, a korszak legkorszerűbb gépeivel. Régi helyéről (a népház mellől) került ide, és tovább korszerűsítették.

4. kép. A tejfelvásárló csarnok

Forrás: Juhász Nagy Péter (~1986-1992)

A csendőrség

A nagypusztán nagyon sok volt a csavargó életmódot folytató ember. Mivel nem volt közbiztonság, a lakosságot ezek a személyek állandó rettegésben tartották. A sok panasz után a hatóság szükségesnek látta a közbiztonság felállítását. 1902-ben elkészült a csendőrség épülete (5. kép). Az első kihelyezett csendőrparancsnok Majórcsák Lajos tiszthelyettes volt, és hozzá még hat beosztott. A Pusztai lakossága ezt nagy meglepetéssel fogadta. Ebben a lakóházban tiszthelyettesi lakás, két legénységi szoba, 8 lóistálló volt. A fűtő ártézi kút medencéje a képen látható. 1902-től 1944-ig tartotta fenn a csendőrség a rendet, 1944 végétől az újonnan felállított rendőrség vigyáz a közbiztonságra.

5. kép. Az 1902-ben elkészült csendőrség épülete

Forrás: Juhász Nagy Péter (~1986-1992)

A régi piactér

Tovább haladva elérjük a régi piacteret. 1904-ben miniszteri engedélyt kap a heti piac Kutason, az árusítás minden szerdai napon volt. Ez a piac a lakosságnak nagy segítséget jelentett, nem kellett a 14 km-re lévő Orosházára vagy 20 km-re fekvő Vásárhelyre menni az árulni való portékával. A piac beindulása után a város megépíti a mérő mázsaházat 1906-ban. A piacon lehetett venni baromfit, sovány és kövér libát, kacsát, pulykát, tyúkot, vágó csirkét, tojást, sertést, ezek lemérésére volt szükség a mázsaházra. A szerdai piaci napokon minden felől jöttek a kereskedők, itt szinte mindent meg lehetett kapni, a májusi cseresznyétől az őszi birsalmáig minden volt. Két vásárhelyi szabó sátrában tetőtől talpig fel lehetett öltözni, a bazáros sátrakban kaphatóak voltak a különböző méretű kanalak, kések, fejrevalók, disznóvágó szerszámok, stb. Ritkábban lehetett látni a beteg köcsögök orvosát, a drótos tót. Járt errefelé még kerékpár köszörűs is. *(a vásárhelykutasi piac ismert iparosainak névsora a könyv végén található adattárban olvasható - a szerk.).*

**6. kép. A beton asztalokon árulták a tejtermékeket,
gyümölcsöket**

Forrás: Juhász Nagy Péter (~1986-1992)

**7. kép. A régi piac keleti része mázsaházzal, akollal. A mázsaház körüli rész
a piacra érkező áruhozó lovas kocsik megállóhelye volt.**

Forrás: Juhász Nagy Péter (~1986-1992)

Nyugat-keleti irányban, Hódmezővásárhely felől érkeve a régi országút két oldalán japánakácok fogadják az érkezőt (8. kép). Ezután kezdődik az 1900-ban épített házak sora, összességében nagyon szép utcaképet látunk. Az utcán dél felől az első házat Szabó Lajos gazdálkodó építette, a következőt Bíró Sándor, szintén gazdálkodó.

**8. kép. Hódmezővásárhely felől érkeve,
a régi országút két oldalán japánakácok
fogadják az érkezőt**

Forrás: Juhász Nagy Péter (~1986-1992)

A Laufer kereskedése

A következő épületet 1906-ban építette Molnár Józsefné Török Julianna kereskedő (9. kép). Ebben a házban üzletet szeretett volna létrehozni, de nem kapott engedélyt, mivel kifestve nem volt. Majd egy zsidó származású kereskedő, Laufer Károly vette meg a házat, aki nagyon jó kereskedőnek bizonyult, vegyeskereskedést és kocsmát hozott létre. Lehetett nála kapni bort, sört, pálinkát (akár kimérve is), fűszereket, meg mindent, ami a konyhára kellett. Volt itt alkalom a szórakozásra is. Az üzlet közvetlenül a piactérrel szemben helyezkedett el, nagy forgalmat bonyolított. Laufer Károlynak saját lovas fogata volt, ezzel szerezte be azokat az árukat, amelyek a Puszta lakosságának kellettek.

9. kép. Ezt az épületet 1906-ban építette Molnár Józsefné Török Julianna kereskedő

Forrás: Juhász Nagy Péter (~1986-1992)

Az első világháborús emlékmű

Az egykori temető közepén találjuk az 1914-1918-as világháborúban elesett Kutas környéki katonák emlékére felállított hősi oszlopot, amelyen kb. 280[†] név szerepel (10. kép). Ezen hősi emlékmű felállítását K. Tóth Bálint, id. Gregus Máté, Nagy Lajos javasolták, az indítványt támogatta Dr. Olajkár Alajos római katolikus plébános (1891-1948¹²¹), Beretzk Sándor (1893-196?¹²²) református pap, Szabó Gyula kántor, tanító, Hidi Mihály tanító, Balogh Sándor tanító, a szülők, a már meglévő olvasóköri tagjai indítványozták és az egész lakosság támogatta. A vezető ügyintéző megválasztása után megkezdődött a gyűjtés és az adakozás, ami aránylag rövid idő alatt előteremtette a szükséges összeget. A megrendelt emlékmű hamar elkészült, a felavatásra 1925. szeptember 30-án került sor. Az emlékművet 1925. december 6-án megáldotta és felszentelte Dr. Hannauer István váci megyés püspök. Ezzel a fronton 1914-1918-ban elesett kutas lakosoknak megadták a végső tisztességet. Az emlékművet 1990-ben kijavították.

¹²¹ Katolikus Tábori Püspökség – Katonai Ordinariátus: [http://www.ktp.hu/person/tartalekos-tabori-lelkeszek-1914-1950-kozott-utolsó-letöltés-2019-december-12](http://www.ktp.hu/person/tartalekos-tabori-lelkeszek-1914-1950-kozott-utolso-letoltés-2019-december-12).

¹²² Emlékpont:

http://www.emlekpont.hu/publikaciok/dokumentumok/vg/A_rendorsegi_es_nepbirosagi_eljarasok.pdf utolsó letöltés 2019. december 12.

**10. kép. A Nagy Háború hős
áldozatainak emlékműve**

Forrás: Juhász Nagy Péter (~1986-1992)

A református templom

A református templom Kiss Mihály telkén épült fel 1926-ban, felszentelésére abban az évben, október 17-én került sor (11. és 12. kép). A telket maga Kiss Mihályné ajánlotta fel erre a célra Mihály fia emlékére, aki az első világháborúban hősi halált halt. A templom felépítését az adakozók és a már kissé ősz kutas református hívek meglelégedéssel fogadták. Elek Mihály és neje, Olasz Mária a templom felépítésére és fenntartására 64 hold földet adományozott 1 000 000 pengő értékben. A templom első lelkipásztora Beretzk Sándor volt. A templomban két harang van. Az egyiket Kun Béla országgyűlési képviselő ajándékozta, a másikat Bánfi Lázár Sándor vásárhelykutas gazda.

**11. kép. A felajánlott telken felépített
református templom**

Forrás: Juhász Nagy Péter (~1986-1992)

12. kép. A református templom az egykori piactér felől

Forrás: Juhász Nagy Péter (~1986-1992)

Deli Lajos állami tanító
Dobsa Péter
Dr. Faragó Mihály
Gombos Sándor
Gregus István igazgató-tanító
Cs. Hódi Sándor
Kotormán Sándor
Krákszner Mária tanítónő
Szücs Ernő

H. Mucsi Péter
Nagy Juliánna tanítónő
Németh Sámuel
Szabó György
Szabó Lajos állatorvos
Szántó Imre
Takács István
Tornyai József

Póttagok: Karasz Lajos, id. és ifj. Kiss Imre, Nagy Ferenc, Szabó Sándor.

A kutasi egyházkörnek történelmi dátuma lett november 4., ezért történt lelkészének beiktatása is november 4-én.

1928. november 28-án, szerdán, Beretzk Sándor lelkész istentisztelete után tárgyalta a paróchia tanácsa, hogy a református templom villanyvilágítást, orgonát, fűtésfelszerelést kap. Jelen voltak: Elek Mihály, Gregus Máté, presbiterek. Ekkor választották meg dr. Ivánka Zoltán főorvost főgondnoknak, aki Beretzk Sándor református lelkésznek letette a hivatali gondnoki esküt.

További kereskedők, iparosok

A következő házat a Kutason letelepedő Hományi Antal építette 1937-ben (13. kép), aki Jánoshalmáról származott, foglalkozása géplakatos. Kedves iparos, és üzletember volt, mezőgazdasági gépárusítással foglalkozott, ügynöke volt a kispesti Hoffer gépgyárnak, 1973-ban visszaköltözött Jánoshalmára. A Hományi házat a Petőfi Termelőszövetkezet vásárolta meg, azóta a Termelőszövetkezet központi irodája.

13. kép. Hományi Antal által épített ház

Forrás: Juhász Nagy Péter (~1986-1992)

Amikor 1900 után élénkült az élet Vásárhelykutason, a Külső-szörhádi Pál család két fiú tagja, akik géplakatos mesterséget tanultak, bő telket vásároltak, amin lakóházat, műhelyt és gépszínt építettek. Műhelyt nyitottak és gépeket vásároltak, így szolgálták a Pusztai népet, sok rokontól, barátától, ismerőstől nagy megbecsülést kaptak. Az 1930-as gazdasági válság megviselte őket, a gépek elhasználódtak. A fiatalok más foglalkozásba kezdtek és az egész család elköltözött Vásárhelykutasról, a telket és a gépeket értékesítették. Tóth Sándor helybeli lakos, kovácsmester vette meg a házat, kovácsműhelyt alakított ki benne.

A Pál család telke mellett lévő házhelyet Nagy Lajos gazdálkodó vette meg, majd Nagy Sándor szíjjártó tulajdona lett.

A következő két ház között egy kis utca lett kijelölve, a mai (1986 - a szerk.) Alkotmány utca. Ennek a sarkán vásárolt telket Csenge Lajos hódmezővásárhelyi kereskedő. Nagyméretű sarkiházat és terjedelmes udvari épületet csináltatott. Itt csirkét, tyúkot, kacsát, libát, pulykát, tojást lehetett vásárolni minden időben. A Csenge család fűszer- és vegyesáru kereskedést, borbély- és fodrászüzletet tartott fenn. Udvarias kiszolgálásuk nyomán forgalmuk igen nagy lett.

Következő Tót Mihály kerékpárműszerész, kerékpárjavító, varrógépjavító, mindenhez értő kisiparos. Sokan vették igénybe szolgáltatásait.

A következő kereskedő a Békéssámsonról származó Csabai Lajos hentes és mészáros. Vágóhid hiányában a házuknál vágták az állatokat, ezt azonban a hatóság megtiltotta. Ezt követően Szentetornyán folyt a vágás, ami a nagy távolság miatt sok fáradságot okozott. Végül hatósági engedéllyel a saját telkén alakított ki egy szabályoknak megfelelő vágóhelyet, a húsvizsgálatot a helyi orvos végezte. Üzletében többek között kapható volt: hús, zsír, szalonna. 75 éves korában hunyt el.

Csabai után Kiss Bálint férfifodrász következett, aki tanuló és gyakorló éveit Vásárhelykutason töltötte, majd itt maradt és önálló üzletet nyitott. Megnősült, és itt élte le az életét, lakóházat épített üzlethelyiséggel, ebben az üzletben több mint ötven évig dolgozott. Kiváló munkáját a KIOSZ¹²³ ötven éves iparos működése alkalmából aranygyűrűvel jutalmazta.

Vásárhelykutason gyógyszerár létesül

1898-ban életre hívták az orvosi rendelőt, amivel Kutasnak állandó orvosa lett, de gyógyszerára sajnos nem létesült. A gyógyításhoz szükséges orvosságokat az orvos szolgáltatta a vizitek alkalmával, de ha véletlenül nem volt megfelelő gyógyszer, akkor Hódmezővásárhelyre vagy Orosházára kellett utazni, ami igen fáradságos volt. 1932-ben véglegesen megkapta Vásárhelykutas a gyógyszerár létrehozására vonatkozó engedélyt, ez akkoriban a Népjóléti Minisztérium hatáskörébe tartozott. Ezzel a gyógyszerárral a lakosság régi vágya teljesítve volt. Az üzemeltetés jogát dr. Gidófalvy György hódmezővásárhelyi gyógyszerész kapta meg, aki 1933-ra rendbe tette az üzletházat, raktárat épített és megnyitotta, mindezt a lakosság nagy meglepéssel fogadta (14. kép). Dr. Gidófalvy György nagyon rendes, barátságos, művelt ember volt, igyekezett minél hamarabb a lakosság szolgálatába állítani a gyógyszerárat. Azt is felismerte, hogy Vásárhelykutas hiányosságokkal küzd, a lakosság időtöltéséhez, szórakoztatására szélesvásznú mozit állított a Pusztakutasi Népházban, utána a patika udvarán szikvíztelepet létesített, ami szintén forgalmas lett. A gyógyszerész úr sokat tett Kutas fejlődéséért.¹²⁴

¹²³ Kisiparosok Országos Szövetsége.

¹²⁴ Gidófalvy György Bogártelken (Kolozs vármegye) született 1902-ben. 1928-ban végzett a Ferencz József Tudományegyetem Általános Orvostudományi Karán. 1932 és 1950 között Vásárhelykutason a Turul patika első

14. kép. Az egykori gyógyszerár épülete

Forrás: Juhász Nagy Péter (~1986-1992)

Egykori Insperger vendéglő

1900-ban emelt épületet Insperger István vendéglő céljára (15. kép), ez a csárda fogadta a vándorokat és az erre vetődő embereket, volt fogadóterme, pihenő szobája és az állatok részére istállója. Insperger István 1901-ben meghalt, az épületet az örököstől megvásárolta Baranyi Antal a sámsoni kocsmáros fia, aki a vendéglős szakmában nevelkedett, udvarias, zenéhez értő ember volt. 1945-ig volt a Baranyi család tulajdonában a vendéglő, ekkor a család elköltözött Vásárhelyre. Ezt követően az épület az újonnan alakult Petőfi Termelőszövetkezet tulajdona lett. Megelőzően volt DÉFOSZ¹²⁵ iroda, kerékpárjavító műszerész műhely, gumijavító műhely. Nem gondozta senki, így tönkrement, a szövetkezet 1986. június 20-án kezdte bontani, és teljesen megsemmisítette.

tulajdonosa, mely a város 13. patikája volt. 1951-ben rövid ideig a Bocskai patika gyógyszerésze. 1960-ban a Kossuth patika vezetője, ebben az évben hunyt el. (Sulyok Cs., forrás: IMOLYA 2014).

¹²⁵Dolgozó Parasztok és Földmunkások Országos Szövetsége

15. kép. Insperger István által 1900-ban épített vendéglő

Forrás: Juhász Nagy Péter (1986)

1915 - motoros darálómalom

Takács Imre hódmezővásárhelyi kőművesmester felismerte a vásárhelykutas lehetőségeket. A mai tűzifatelep helyén téglát égetett és felépítette Vásárhelykutas nagyméretű motoros darálómalmát (16. kép). Ez nagy fejlődést jelentett, mert nem kellett a szélre várni, mindig volt egyforma őrleménye a lakosságnak. Mivel udvarias volt a kiszolgálás, forgalmas helyé vált. Takács Imre nem sokára eladta a malmot, az új tulajdonos Kovács Péter lett. Takács Imre tégláégetésre és épületanyag kereskedésre rendezkedett be, Kovács Péter tovább fejlesztette a malmot. A következő tulajdonos Gregus Máté volt, az eddigi tulajdonosok közül Gregus Máté üzemeltette legtovább a malmot. Azután ő is eladta, Kauda Béla és családja vásárolta meg. Sokat újítottak, fejlesztettek rajta, ezáltal egy korszerű malom született meg. 1944-ig - az államosításig - volt a Kauda család tulajdonában a malom. Az államosítás után a malomberendezést kiszerezték és Kutasról elszállították. Jelenleg a hódmezővásárhelyi ÁFÉSZ¹²⁶ tulajdona, takarmánybolt üzemel benne.

¹²⁶Általános Fogyasztási és Értékesítő Szövetkezet

16. kép. Takács Imre által megálmodott és felépített darálómalom

Forrás: Juhász Nagy Péter (~1986-1992)

„Hangya” Termelő-Értékesítő és Fogyasztási Szövetkezet

1903-ban országosan elindul a „Hangya” Termelő-Értékesítő és Fogyasztási Szövetkezet (továbbiakban Hangya) mozgalma. Mivel fűszer- és vegyesbolt még nem volt Kutason, a lakosság hiányt szenvedett. Hódmezővásárhelyről és Orosházáról kellett beszerezni a sok apró bolti fűszert, vegyesárut, konyhai szükségleteket. A vásárhelykutas gazdák mozgalmat indítottak üzletház építésére. Karasz Béla, Kotormán Lajos, K. Tóth Béla, Gregus Máté, Szabó Sándor és Szabó György részjegyeket írtak az egész lakossággal együtt. Összejött a szükséges pénzösszeg. Kutas lakossága mintegy 4000 részvényt íratott, ezzel megvolt az üzlethez szükséges forgótőke. Megépítették az üzletházat, amely 1904-ben nyílt meg (17. kép). Böven fel volt szerelve áruval. Vásárhelykutas népe nagyon meg volt elégedve.

Idővel az 1904-ben életre hívott kocsmá és vegyes üzlet kinőtte a helyiségeit. A Hangya vezetősége úgy határozott, hogy megvásárolja a szomszédos telket, és a rajta lévő nagyméretű lakóházat. A régi kocsmát és bolthelyiséget egybealakították a megvásárolt telken lévő ház végével, és egy nagyméretű, teremszerű kocsmát, italmérő helyiséget alakítottak ki (18. kép). Alá pincét, elé teraszt, majd még további két termet, és egy cukrászdát létesítettek. Nagyon kellemes és forgalmas helyé vált. Szórakoztatóesteket rendeztek itt, sőt lakodalmaknak is otthont adtak.

1932 után a Hangya üzlet előtti téren felállítottak egy járműhídmérleget. Ezen a mérlegen kocsiterményeket, állatokat lehetett mérni 30 mázsáig. Építettek itt még két kukoricagórét.

A Pusztán nagy volt az állattartás és a növénytermesztés. Szezonjában olcsóbban lehetett kapni a terményeket, és a Hangya, szezon után, piaci árnál olcsóbban adta. A régi Hangya üzletházban a vegyeskereskedést egybeépítették a vendéglővel, így még jó ideig megfelelt a követelményeknek. A Hangya nagyon fontos szerepet töltött be Vásárhelykutas és a Puszták lakosságának életében.

17. kép. A Hangya 1904-ben felépült üzlethelyisége

Forrás: Juhász Nagy Péter (~1986-1992)

18. kép. Kutasi kisvendéglő, a Hangya vendéglő utóda

Forrás: Juhász Nagy Péter (~1986-1992)

Herbária

Az egykori Hangya 1936-1937-es években bővíti üzleti tevékenységét. A Kutastól délre eső terület, amelynek nagyobb része gyep, bőven termelt kamilla (székfű) virágot, ami megszáritva kitűnő gyógyszeralapanyag, gyógyhatását határainkon túl is ismerik. 1935-1936 során felépült a szárító, ami 1937-ben kezdte meg a működését (19. kép). Utána - mivel érződik a háború előjele - a honvédség egy része is végez rajta szárítást (burgonya, vöröshagyma, gyökér, sárgarépa). Ez az üzem munkaalkalmat jelentett az akkoriban népesedésnek és fejlődésnek indult Kutas lakói számára, fontos, és mindig jó munkahely volt. 1945-ig működött a Hangya elnevezése alatt, 1945 után a Herbária Gyógynövény országos begyűjtő-, szárító- és csomagoló üzemeként. Megtermelt árucikkei dollárt (valutát) érnek.

1944. október 8-án a szovjet csapatok bevonultak Vásárhelykutasra. Mivel ez a terület állattartásban bővelkedett, nagy mennyiségű baromfit gyűjtöttek a tanyavilágból a szovjet alakulatok élelmezésére. A tanyákról berendelt lányok, asszonyok készítették el az ételmezt a Herbária telepen az orosz katonáknak.

19. kép. A Herbária székkutasi telepe

Forrás: Juhász Nagy Péter (~1986-1992)

Népház

Mikor 1893-ban megalakult a Puszta-kutasi olvasókör a kis keresztút mellett, a Szabó-féle szélmalomnál, olcsó vályogból és gyenge anyagból tevődött össze. 1928-ra falai tönkrementek, nagyjavításra szorult, de nem építették azon a helyen újra, hanem az akkori állomás, őrház iránt volt egy kisház, Hajdu Bálintné és nejéé, Kati nénié. A család halála után a Hajdu-féle telket megvásárolta az olvasókör vezetője, ott épült fel az új olvasókör, amit 1931-ben avattak fel (20. kép). Nagyméretű táncterem, társalgó, kisterem volt benne, itt állította üzembe Gidófalvi György gyógyszerész a mozit. Itt kapott otthont a Magyar kir. Ezüstkalászos tanfolyam (1937. 11. 20.-tól 1938. 2. 20.-ig), női kötő-horgoló-varró tanfolyamok, jeles bálók, műsoros szerepek bemutatása. Képviselő választáskor politikai programbeszédék is elhangzottak e házban.

1927-ben a Népház telkén építették fel a tejfelvásárló csarnokot, korszerű gépekkel, nagyméretű szeparátorral, bordás tejhűtővel, zsírfokmérővel, abban az időben korszerű kis üzem volt. Az 1933-as évben, - ősz felé, szeptember utóján, - megjelent Serbár József

színjátszó csoportja, minden második este magas színvonalú, három- négy felvonásos műsort adtak. A ház nagyon népes és látogatott volt, a színjátszók 1940-ig visszatértek minden év őszi. Vásárhelykutason volt őszi szórakozás, kezdődtek a szüreti bálók, október végén - november elején lakodalmak, s már korábban kukorica fosztókák.

20. kép. Az egykori vásárhelykutasi Horthy Miklós Gazdasági Népház

Forrás: Juhász Nagy Péter (~1986-1992)

Vasúti közlekedés

1872-ben indult meg a vasúti közlekedés Szeged, Hódmezővásárhely, Orosháza, Békéscsaba, Nagyvárad között. A vasút a kutasi csárda északi oldalánál futott el, ettől kb. 1 km-re lévő vasúti őrház (23. kép) képezte a megállóhelyet. A békéssámsoni határ egészen a Hódmezővásárhely-Orosháza között vezető országútig elterült, ezen a helyen közvetlenül érintette a vasúti pályát is. Itt jelölték ki a megállót, az őrházhelyet, melynél jegyet lehetett váltani a vonatra való felszálláshoz. Ebben az őrházban volt az első vásárhelykutasi postahivatal, levelet és pénzt is lehetett feladni és kapni, 500 koronáig. Ez az állomás már 1872-ben kiépült kitérő és fogadó vágánnyal. 1904-ben felépült az egy emeletes korszerű vasúti állomás, irodákkal, állomásfőnöki lakással, postahivatallal és vasúti jelzőberendezések, műszerek kezelőhelyével (24. kép). Az állomás 1900-ig viselte a Sámson nevet, majd 1900. február 15-én Vásárhelykutasra változtatták meg. Épültek még szolgálati lakások a vasúti dolgozók részére, úgymint pályamesteri, váltókezelő, vonalbejáró stb. Az 1908-ban létesített állatfelhajtó és áruraktár fejlesztette a szállítási lehetőségeket és a kereskedelmet (22. kép). Megjelentek az élőállat-kereskedők, akik nagyban vásároltak, és vasúton bárhová el tudták az árut szállítani.

Vásárhelykutas első állomásfőnöke (1900-tól) Rózsa Béla volt.

Utána következtek: Mészáros Kálmán, Poberai József, Bartos Károly, Csizmás Miklós, Kanyó Tivadar, Matlika Ottó, Hadnagy Kálmán, Jármái Béla, Kiss Sándor, Varga Sándor, Faragóné Marika (orosházi származású), Szigeti József.

22. kép. A vásárhelykutasi vasútállomás raktára. Itt a feladott és érkező áruk biztonságban vannak

Forrás: Juhász Nagy Péter (~1986-1992)

23. kép. Vasúti őrház

Forrás: Juhász Nagy Péter (~1986-1992)

24. kép. 1904-ben épült a vásárhelykutasi állomás főépülete

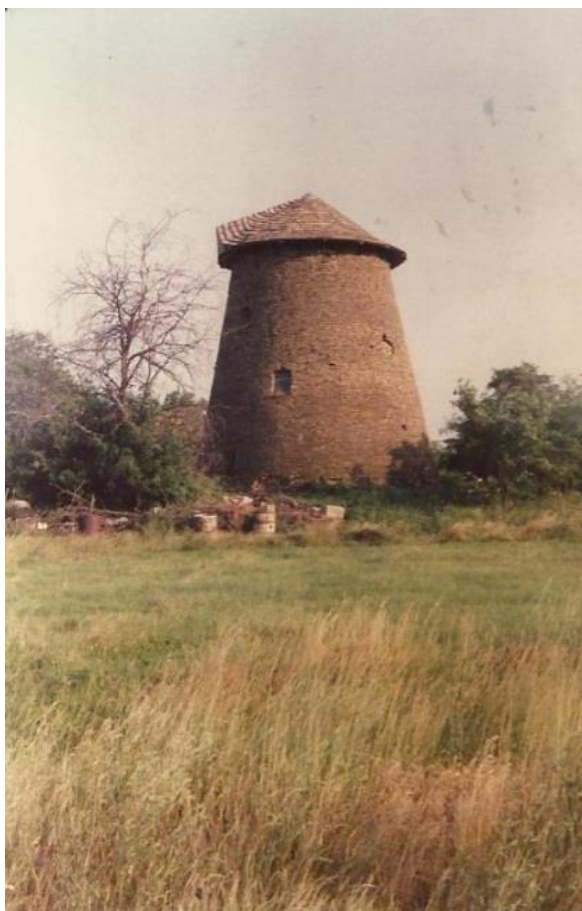

Forrás: Juhász Nagy Péter (~1986-1992)

Szabó-féle szélmalom

A székkutasi állomástól keletre, a kiskeresztút mellett áll a régi Szabó-féle szélmalom (25. kép). Ez volt a Pusztai találkozóhelye, itt lakott a szélmolnár, itt volt megtalálható a kovácsműhely, a bognárműhely és a hatósági bába. Itt épült fel a Pusztai olvasókör (1893). Ennél a szélmalomnál jelentek meg azok az emberek, akiknek ügyes-bajos dolgaik voltak, és itt tudták elintézni, érkezett a városi kézbesítő, aki Vásárhelyről hozta az idézéseket, hirdetményeket. Ilyen, vitorlás, széllel működtetett malmokra volt utalva a tanyai lakosság, gőzhajtású vagy villannyal hajtott motormalmok községekben vagy városokban volt, és 1900 után szaporodtak meg.

25. kép. A Szabó-féle szélmalom

Forrás: Juhász Nagy Péter (~1986-1992)

4.3 Az olvasókörökről

1880 után népesedik a Pusztta és a tanyavilág, épülnek a szállások és a tanyák. Megmozdul Pusztafeketehalom, és 1884-ben olvasókör alakul Kóti Pál és Vékony János vezetésével. A Fehér-tó parton megalakul a Barackosi Olvasókör. Nagyon népes és látogatott mindkét kör. 1890-ben kutasi gazdák: Gombos József, Karasz Béla, Gregus Máté, Szabó György, Szabó Sándor, Deák Pál, Kotormán Sándor, Kotormán Lajos és a környező lakosság megalakította a Kutasi Olvasókört. Mivel Sóshalom lakottabb terület volt akkor, mint ahol a mai Kutas kialakult, a tagság áttette székhelyét Sóshalomra. Ugyanazok a személyek egy rövid becenévvel megtoldották: Kutasi Olvasóegylet Sutu. A Sutu elnevezés onnan eredt, hogy az olvasókörnek otthont adó olajsutuló malmot Gy. Molnár István sóshalmi olajsutuló molnár építette az 1880-as évek második felében. Ekkor maradtak a kutasiak olvasókör nélkül, amibe nem nyugodtak bele. Újra engedélyt kértek, amit meg is kaptak, és 1893-ban a szövetkezésért lelkesedő tagság másik olvasókört alapított Pusztakutas néven. Elnöke Karasz Béla, jegyző Gregus Máté, az olvasókör otthona a Szabó-féle szélmalomnál volt, működése az akkori idők magas színvonalán zajlott. Gregus Máté elnöklésével 1923-ban jubilált a kör, a városi vezetőkkel együtt ünnepelt Vásárhelykutas népe. Az ünnepségen részt vett Hódmezővásárhely képviselője, Kun Béla, rajta kívül Endrei Béla, Lázár Dezső, Bauer Gyula.

Vásárhely határában folyamatosan alakultak az olvasókörök, a Csicsatéri Olvasókör 1898-ban. 1900-ban három életképes olvasókör működött Vásárhelykutason. A Kakasszéki Olvasókör székháza 1925-ben épült, az ottani lakosság alakította ki, ez volt a tanyai lakosság találkozó helye. A fiataloknak bálakat, teaesteket, és különböző tanfolyamokat rendeztek.

Az olvasóköri élet velejárói a hasznos összejövetelek, kellemes időtöltések, könyvolvasás, biliárd, kugli, teke, sakk, műsoros bál, tánciskola, estétől éjfélig vagy reggelig tartó est, társas árubeszerzés.

Sűrűn megtörtént ősszel és farsangon, hogy tanyaiak a nősülést és férjhez menést ünneplő lakodalmat, vacsorát az olvasókörben tartották. Nagyon szerették, mert nem volt záróra. Bálát többször is tartottak: vízkereszt, farsang, húsvét másnap, pünkösd másnap, májusi bál, aratási bál (előtte vagy utána), szüreti bál. Híres és felkapott bál volt Erzsébet és Katalin napokon, ezeket nem minden olvasókör tartotta. Idősebbek részére szervezték a márciusi vacsorákat, ezeket nagy nemzeti ünnepnek tartották. Vagy a városból vagy a közeli iskolából a tanító tartotta az ünnepi beszédet, volt szabadbográcsos paprikás, aranysárga és piros bor hozzá, talp alá ropogós csárdás. Tavasztól őszig volt nyilvános oktatás 4-6 esetben, ilyenkor előadók, néptanítók érkeztek, a városból is jött ki városi úriember. Télidőben megjelent kisebb cirkusz és mutatványosok, éjféli, egy óráig szórakoztatták a tanyai lakosokat, kellemes műsorral. Tavasszal, nyáron megjelentek az országgyűlési képviselők. Tájékoztatták választóikat az ország vezetésében és az országgyűlésben történt politikáról. Ha iskola is volt az olvasókör mellett vagy a közelében majálisokat is tartottak az olvasókörnél. Nagyon kedves és emlékezetes nap volt az iskolásoknak. Volt műsor, kötélhúzás, zsákbaütés, talicskatolás, lepényevés, akadályfutás. Felnőtteknek kugliverseny, legjobb lövő bárányt nyert ügyes dobásáért. 1948-1949 során Kádár János belügyminiszter elrendeli az olvasókörök feloszlását és megszüntetését. Az alapszabályt, az olvasókör könyvtárát az akkor működő DÉFOSZ-hoz¹²⁷ kellett szállítani.

4.4 Gregus Máté (1861-1938)

Legidősebb Gregus Máté egykori Vásárhelykutas pusztai kigazda, szorgalmas, törekvő ember volt (26. kép). A család 1780 táján jött Vásárhelyre, Pest megyéből, Gyömrő községből. A Révai utca 15. szám alatti házat vették meg, később a család szerte a határban telepedett le, 1852 után a tanyai, pusztai földek szikes részéből kapott az oda települő család. Gregus Máté gyümölcstermesztéssel foglalkozott. Törvényhatósági taggá választották, és jól, hűen szolgálta Vásárhelykutas érdekeit. 1930-ban a vásárhelykutas családi hajlékba költözött Imre fiával és menyével, Balogh Juliskával. 1938-ban halt meg. 1948-ban a családot kuláknak bélyegezték, és minden ok nélkül kitelepített.

¹²⁷Dolgozó Parasztok és Földmunkások Országos Szövetsége

26. kép. A Gregus család háza Vásárhelykutason

Forrás: Juhász Nagy Péter

4.5 Hugo Hartunk (1902-1972) és Vásárhelykutas

Dr. Csiki János Vásárhelykutasnak 1910-től jeles orvosa, kinek két fia volt, János és Miklós. János fiát benevezette német diákcseré programra, ami jól sikerült, egy magyar diák ment Németországba, egy német diák jött Magyarországra. 1921 nyarán, egy-egy német hallgató érkezett Hódmezővásárhely-kutasi Pusztára a diákcseré program keretében. Egyikük egy hónapot töltött dr. Csiki János községi orvos családjánál, ez a diák Hugo Hartung volt, akiből nagy tudású író lett. Harminc évvel később Piroska című regényében elevenítette meg magyarországi élményeit, a regényből sikeres film is készült. Hugo Hartung sok kellemes napot töltött itt, megismerkedett Kutaspusztá lakosságával, bejárta Kutas környékét, megismerkedett a szélmalommal, a magyar lakodalmas szokásokkal, a magyar pásztorérettel. Az állomásfőnök 17 éves gimnazista leányáról, Csiki doktorék felejthetetlen vendéglátásáról rendkívül érdekes regényt írt, nagy érdeklődést váltva ki. Sok német turista felkereste Vásárhelykutast, hogy a valóságról meggyőződjön, és olyan tetszést váltott ki, hogy Kutas idegenforgalmi kirándulóhely lett. Csinos fogadót építtetett a turizmus, jó, magyaros konyhával (27.-28. képek).

27. kép. Hartung féle lakodalmas csárda építése

Forrás: Juhász Nagy Péter (1985)

28. kép. Hartung féle lakodalmas csárda, amely szép idegenforgalmi látványosság Székkutason

Forrás: Juhász Nagy Péter (~1986-1992)

29. kép. A képen látható nosztalgiavonat hozza-viszi a vendégeket.

Forrás: Juhász Nagy Péter (~1986-1992)

4.6 Állatorvosok¹²⁸

Dr. Szabó Lajos (30. kép) Vásárhelykutas első állatorvosa Szatmárnémetiben született, magyar származású, az első világháborút megjárt katona. Orosz fogságba esett, amiből 1921-ben szabadult. Hazament Szatmárnémetibe, de akkor már a román volt az úr, szülei Magyarországra, Hódmezővásárhelyre költöztek, fiuk itt találta meg őket. Hazaérve beiratkozott az egyetemre, és állatorvosi diplomát szerzett. Hódmezővásárhelyen telepedett le, és a Sugár utcában nyitott állatorvosi rendelőt. Rövid működés után Hódmezővásárhely városi állategészségügyi vezetője Vásárhelykutasra helyezte hatósági állatorvosnak. 1927. december 15-vel megkezdte állatorvosi működését Vásárhelykutason a Molnár János-féle házban, ma Szabadság utca, ezzel a vásárhelykutas és pusztai lakosok kívánsága teljesült. Dr. Szabó állatorvost a lakosság megszerette, Szabó doktor is megszerette környezetét, itt választott feleséget Kakas Judit tanítónő személyében. 1930-ig volt Vásárhelykutas állatorvosa, mivel dr. Szabó kiváló orvos volt, visszahívták Hódmezővásárhelyre, és híven szolgált a Vásárhely lakosságát. Házasságából három fiú és három leány született. A hat gyermek megérte a felnőtt kort, a három fiú apja foglalkozását folytatva állatorvos lett, három leány is magas végzettséggel rendelkezik.¹²⁹

¹²⁸ 1941-ben 7 önálló állategészségügyi kerületet hoztak létre Hódmezővásárhelyen, ezek között szerepelt Vásárhelykutas, 6. kerületként. Határa nyugaton a Rárósi út, a Külsőkeresztút, az orosházi vasútvonal metszéspontjáig. Észak felől Nagymágocs település határa, keleten Szentetornya település határa, Orosháza felőli városhatár a Kanászhalmi dűlőig, a pusztai Újkeresztút, a pusztai Nagykeresztút. Délen a Nagykeresztútól a Csomorkányi útig terjedő vonala képezte a határát. A felállított kerületekben marhalevél kezelő hivatalt is kellett szervezni, saját bélyegzővel, itt lehetett marhalevelet, egészségügyi bizonyítványt kérni (Sulyok Cs., forrás: ANTAL 2010).

¹²⁹ Id. Szabó Lajos 1897-ben született Szatmárnémetiben. 1925-ben végzett a Magyar Királyi Állatorvosi Főiskolán. Vásárhelykutason, majd Hódmezővásárhelyen körzeti állatorvos. 1931-ben a város Közegészségügyi Bizottságának tagja, Hódmezővásárhely hatósági állatorvosa. Az 1950-es években az Mesterséges Termékenyítő Állomás (MTÁ) állatorvosa. 1971-ben hunyt el. (Sulyok Cs., forrás: IMOLYA 2014).

Dr. Chikán Gábor Vásárhelykutas második állatorvosa dr. Szabó Lajos helyébe lépett, vidékről helyezték Vásárhelykutasra, ő róla bővebb adat nem áll rendelkezésemre. Chikán Gábor állatorvos kedves úri ember volt, mindenki meglegedésére dolgozott, tíz évig szolgált Vásárhelykutas állattartó lakosságát.¹³⁰

Id. dr. Makai Andor (31. kép) Vásárhelykutas harmadik állatorvosa. Őt Pusztaközpontról helyezték Vásárhelykutasra hatósági állatorvosnak. Makai doktor is mindenki meglegedésére dolgozott Kutason nyugdíjazásáig, itt élte le életét, a kutasi temetőben helyezték végső nyugalomra. Három fiút és egy leányt nevelt fel, mind megélte a felnőtt kort. A három fiú állatorvosi diplomát szerzett, a leány emberorvos lett. A legfiatalabb fiú Attila, ő vigyáz most Kutas állatainak egészségére.¹³¹

Dr. Németh Zoltán (32. kép), Csongrádon született 1931. április 10-én, apja id. Németh Zoltán, anyja Kozó Ilona. Az Állatorvostudományi Egyetemet 1956-ban végezte el, állatorvosi diplomát kapott. 1957. január 1-vel Székkutasra nevezték ki állandó állatorvosnak, azóta van két állatorvosa Székkutasnak. Házasember volt, házasságából két gyermek született, 1957. november 24-én Zoltán, 1959. szeptember 10-én Zsolt. Dr. Németh Zoltán kedves, művelt ember volt, 1960. július 13-án tragikus motorkerékpár baleset következtében halt meg.

Dr. Németh Zoltán halála után dr. Tóth György állatorvos foglalta el a helyét. Dr. Tóth György kedves, barátságos és nagy tudású állatorvosnak bizonyult, huzamosabb időt töltött Székkutason, ahonnan Hódmezővásárhelyre helyezték, és ott folytatta foglalkozását.¹³²

Dr. Kiss Sándor hódmezővásárhelyi paraszt szülők gyermeke. Élethivatásul az állatorvosi pályát választotta, a diploma megszerzése után Székkutason kapott elhelyezést. Kedves úriember volt, pár évet töltött Székkutason, azután visszahívták Hódmezővásárhelyre.¹³³

¹³⁰ Chikán Gábor 1899-ben született Itinyben. 1925-ben végzett a Magyar királyi Állatorvosi Főiskolán. Pusztaközpont és Vásárhelykutas állatorvosa 1927 és 1938 között. 1931-ben a város Közegészségügyi Bizottságának tagja. (Sulyok Cs., forrás: UO.).

¹³¹ Id. Makay Andor 1905-ben született Szilágycsehen (Szilágy vármegye). A Magyar Királyi Állatorvosi Főiskolán 1929-ben végzett. Ezután Csengersima, majd 1940-ig a Pusztaközpont állatorvosa. 1941 és 1983 között Vásárhelykutas (Székkutas), 1941 és 1944 között Hódmezővásárhely állatorvosa. Ifj. Makay Andor, Makay Attila és Makay Bertalan állatorvosok és Makay Jolán orvos apja, ifj. Makay Attila állatorvos nagyapja. (Sulyok Cs., forrás: UO.).

¹³² Tóth György 1928-ban született Kisteleken. Kuláknak bélyegezték, emiatt az 1947-ben elkezdett Állatorvostudományi Egyetemet csak 1959-ben tudta befejezni. Állatorvosként a hódmezővásárhelyi állami gazdasághoz került. 1960 és 1976 között Székkutas egyik körzeti állatorvosa. 2002-ben hunyt el. (Sulyok Cs., forrás: UO.).

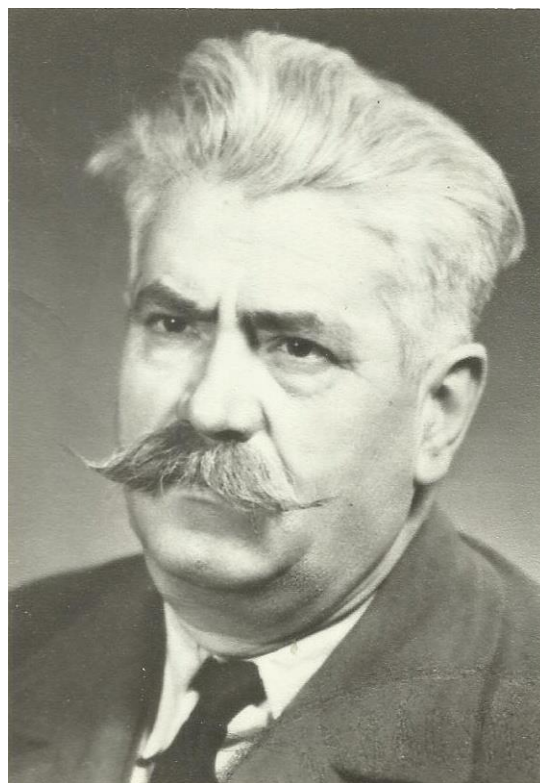
¹³³ Kis Sándor Hódmezővásárhelyen született 1952-ben. 1976-ban végezte el az Állatorvos-tudományi Egyetemet. Székkutason, majd az Aranyági Gazdaszövetkezetnél üzemi állatorvos. 2013-ban hunyt el. (Sulyok Cs., forrás: UO.).

30. kép. Dr. Szabó Lajos

Forrás: Juhász Nagy Péter

31. kép. Dr. Makai Andor

Forrás: Juhász Nagy Péter

32. kép. Dr. Németh Zoltán

Forrás: Juhász Nagy Péter

4.7 Hogyan és mikor lett Vásárhelykútason villany

1897-1898-ben Hódmezővásárhely villanytelepét egy tröszt építette, a város villamosításához a miniszteri engedélyt 1899. január 16-án írták alá. Ez a részvénytársaság több jeles magyar város villanyhálózatát építette ki, nagyteljesítményű telepeket építettek, többek között Makón, Nyíregyházán, Miskolcon, Szerencsen, Budafokon, Újvidéken, Galgócán, Pozsonyban, Losoncson, Aradon, Déván, valamint külföldön is. Ilyen létesült Hódmezővásárhelyen is, mely a kutasai vezetékkel 144 km hosszúságú volt. A telep ereje 3100 lóerő, közvilágításban 1000 és 118 ív lámpa, magánosoknál 3000 kapcsolás, s az ipari áram 1300 lóerőt igényelt. Közfogyasztók száma 5300. 1899. december 28-án egyszerre gyulladt ki az összes villanyvilágítás Hódmezővásárhelyen. Mivel Orosházának nem volt kielégítő villanyvilágítása, a hódmezővásárhelyi Villamos RT-hoz fordult segítségért, ami egyességre vezetett. Hódmezővásárhelyről hálózatot vezettek az Orosházára vezető országút déli oldalán, Kútason keresztül (ma 47-es út déli oldala). Ez az állapot nem sokáig tartott, mert 1924-től az orosházi Tóth Ferenc gőzmalma vette át Orosháza község villanyellátását. A felépített távvezetékot pedig elkezdték leszerelni, Kútasig meghagyták, ami jól jött a kutasiaknak. 1921-ben épülnek a házak a római katolikus telkeken, épül a Tóth-falu (40 ház), római katolikus templom, református templom és ipari létesítmény, mindenki hozzájuthat az elektromos áramhoz, aki a korszerű energiával akar élni. 1928-ig majdnem minden kutasai házba eljut a villany.

4.8 A külterület néhány nevezetes része

Van egy domb, amely említésre és figyelemre méltó Székkutas határában, a Kakasszék-érparton: Póshalom

Póshalom Szeri Pósa István hadvezér birtokában állt, aki Krassó vármegye főispánja, háborúban kiváló eredményes hadvezetésért nagy földterületeket kapott vitézi győzelmeiért. A család birtokai Arad, Krassó, Szörény és Csongrád megyében helyezkedtek el. Erről, jobbra a megye Tisza menti területéről ad tájékoztatást Mátyás király 1471-es adománylevele, amelyben a Szeri Pósa család fiági kihalása után teljes birtokaikat, amelyek főképp Arad, Krassó és Csongrád megyékben helyezkedtek el, Gutii Országh Mihály nádornak, Nádasdi Ongor János udvari tisztjének és családjának adományozta. Mivel fiú örökös nem maradt, és leány örökösök nem jöhettek szóba, a terület visszaszállt a királyra, a birtokok újra adományozhatóvá váltak. Pósa István halálával az őshonos Bár-Kalán nemzetség Izsóp ága tűnik el végleg, jóllehet a leányági örökösök igyekeztek akadályozni ennek végrehajtását.¹³⁴

Pósaát a Kakasszék-Kútvölgy hajdani ősfolyó keletdélkelet-északnyugati irányú erős hajlásának bal partján keletkezett, nagy kiterjedésű hidroolikus homok halmazatának a Póshalomnak 90,0 m tszf. legmagasabb pontjától észak felé az ér partjáiig szelíden (87 m tszf.-ig) lejtősődő, egyenetlen felszínű, homokturzást nevezik Pósa-hátnak. Ennek északnyugati részén egy-egy kisebb alapterületű, de meredeken 89,5 m tszf.-ig emelkedő kis domb van, melyet hajdan Kis Pósa halomnak is neveztek. Ez észak felé ma is meredeken, pár méter hosszan lejt a Kakasszék-ér 83-5-83-5 m-es medrébe. A múlt században sokkal magasabb, és oromszerűen meredekebb volt. Az intenzív mezőgazdálkodás következtében

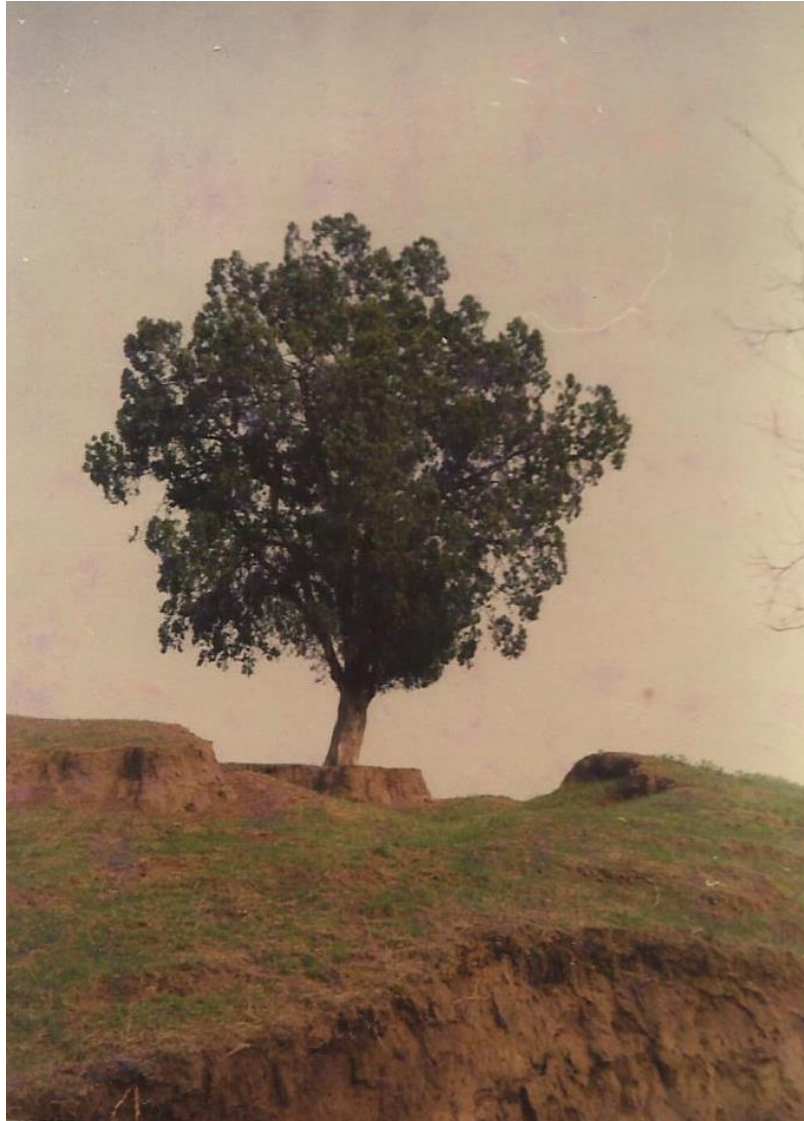
¹³⁴ Kutas a Pósaifiak ősi birtokai közé tartozhatott, amit 1463-ig birtokolhattak. 1463-ban Pósaifi István Csanád megyéhez tartozó Kutas és a Csongrád megyéhez tartozó Mágocs birtokainak felét Lábatlani Gergely hatalmaskodó földesúr elfoglalta. Lábatlani a birtokokat később tovább adta a csanádi püspöknek, Albertnek, amit tovább birtokolt annak utóda, János (Sulyok Cs., forrás és további adat a Szeri Pósaifi családról: SZASZKÓ 2013).

sokat veszített mind a magasságából, mind a meredekségéből. A domb tetején lévő tujafa, idős emberek emlékezete szerint is - legalább 100-120 éves.¹³⁵

33.-34. kép. Pósaalmi domb, az öreg tujafával

¹³⁵ A Székkutas-kápolnadülői „avar temetőtől keletre, a Kakasszéki-ér megközelítőleg kelet-nyugati irányú bal partjára nagy méretű földsánc támaszkodik. Az 1,5x1 km nagyságú sáncot valószínűleg a szarmata korban (Kr. születése és 5. század eleje között) építették. A hatalmas földmű legmagasabb építménye a Pósa-halom. A Pósa-halom és az avar temető között, a sáncon belül találtuk meg az avar falu néhány objektumát, valamint az Árpád-kori, faragványokkal díszített terméskő templomot.” „A halom magassága 98 m tszf., Hódmezővásárhely és környékének legmagasabb pontja.” (Sulyok Cs., forrás: B. NAGY KATALIN 2003, 15 p.)

Forrás: Juhász Nagy Péter (~1986-1992)

Kakasszék

Kakasszék a nevét a Gyáli Kakas nevű családról kaphatta. Erről több adatom nincs.¹³⁶

Feketehalmi domb

Kutastól északnyugatra, a pusztafeketehalmi dűlőben található a feketehalmi domb. Ez a domb még jól látszik, tetőközepén egy négyszögletes jelző kőkaró kilátszik a föld színétől, de a szántóföldi műveléstől erősen kopik a magaslata. Erről semmiféle különösebb történetet nem tudok.

Szőkehalom

Szőkehalomról iskolát és vasúti megállót neveztek el, de semmiféle érdemleges hely nem mutatja a halom helyét.

¹³⁶ Kakasszékéről bővebben: FÜLÖP 2002, a nevének eredetéről 15. p.

4.9 Egykori Vásárhelykutas súlyos és káros vizes esztendeiről

1939-1940-1941-es években súlyos árvízszerű víz borította Vásárhelykutas határának kb. 70%-át, úgy, hogy a tavaszi felmelegedéssel sem tudtak többet, mint a föld felét bemunkálni Kutas földművesei. Hódmezővásárhelytől Vásárhelykutasig öt helyen volt az országút vízzel árasztva, nehéz volt a közlekedés. Nagy termés kiesést szenvedtek a földművelő parasztok, de maga az ország is, idős emberek visszaemlékezése sem tudott ilyen természetes vízkárról. 1920-as évek elején Sámson község mellett építettek egy vízhúzó szivattyútelepet, de ez délre esett Kutastól. Ezzel az lett volna az elgondolás, hogy a Sámson melletti Száraz-érbe vezetik és terelik a vizet, ez a vasúttól délre sikerült is. Kutas nyugati részéről a víz csak nyugat felé, régi útján a Hódtóba és a Tiszába kíváncozott, arra is ment volna, hanem volt előtte akadály. Végül 1942-ben visszatért minden a régi medrébe.

35. kép. Tanya a vízben

Forrás: Juhász Nagy Péter (1940-es évek eleje)

36. kép. Tákolt tutajon a szomszédba

Forrás: Juhász Nagy Péter (1940-es évek eleje)

4.10 Író- és paraszttalálkozó Vásárhelykúton 1935-ben

Karasz Péter élenjáró gazdálkodó, a csajági határrészen, a család 70 kisholdas tanyás birtokán gazdálkodott. Felső iskolát végzett, eleven, józan gondolkodású, katonaságnál szakaszvezető rangja volt, okos, művelt ember. 1925-ben megalapította a csajági olvasókört, a környékbeliek elnökké választották, a határ megismerte tevékenységét és jóindulatát. Az első városi választáson törvényhatósági bizottsági taggá választották. Olvasóköri elnökségen kívül az akkori gazdák biztosítójának szervezője lett. Az olvasóköri elnökséggel, a biztosítási munkával megnőtt, tág ismeretségre tett szert. Mivel nagyon szorgalmas, megértő felesége volt, így gazdasága hiányt nem szenvedett, azáltal, hogy ő a biztosítások kötésével bejárta az egész nagy vásárhelyi határt, a Tiszától Pusztaföldvárig, Sámsontól Nagymágocsig. Megismerte az embereket, szándékukat, a megélhetési gondjaikat. Megismerte a kistökével bíró emberek gondjait, akik árendába, felesbe, uzsorás módon munkáltak ott, földtulajdonnal rendelkező földes gazdák földjét. Üzleti és szervező útja során megismerkedett Simándi Béla aranyadalmi iskolai tanítójával, aki az iskolába járó gyermekekkel és a szülőkkel való elbeszélgetésen keresztül ismerte meg a földművelők életét.

Simándi és Karasz közeli barátságba kerültek egymással, elvük, elgondolásuk egy volt. Abban egyeztek meg, hogy Vásárhelykúton rendeznek egy író- és olvasó találkozót, melyen a kisbérlek, felesek, kisföldű árendások személyesen találkoznak az írókkal és újságírókkal. Elgondolást tett követte, Simándi Béla negyven újságírót és írot kért fel, akik elfogadták a meghívást, mely valóra vált 1935. augusztus 25-én. Reggel jöttek Hódmezővásárhely felől a hétórás vonattal. Karasz Péternek és Simándi Bélának volt még két segítőtje: Tóth Jakab és Győri Sándor, akik az irányításban, kalauzolásban segítettek. Mikor a vonat megérkezett, legid. Gregus Máté, mint rajongó úri barát, mindjárt üdvözölte és meghívta reggelire a csoportot. Karasz Péter közbeszólt, hogy először a tervezett program, a reggeli a Hangya vendéglőben lesz. A vendégek a program szerint jártak el. Megtekintették a tejházat, az olvasóköri népházat, a Hangya üzleteit, egyet sétáltak. Végül a reggeli csak Greguséknál lett, az ebéd újra Greguséknál a tanyán, Pósán. Hosszúra nyúlt pálinkás reggeli után még délelőtt szétnéztek a Gregusék tanyáján, melyet ebéd követett, ez hosszúra nyúlt. De azért még el akarták vinni a csoportot valahová, ahol látnivaló van, Mérai Sándor 100 holdas gazdához. Ahogy a csoport megérkezett, Oláh Ernő béres kivezette a toporgó csődört, a másik béres a bömbölő bikát. Volt még a többi sok szép jószág, meg a tizenöt méter magas, önfordítós szélmotor az áramfejlesztőnek. Majd még átmentek a következő tanyákba, ahol szép lóállományt tekinthettek meg, közben este lett, és az esti beszélgetésnél Féja Géza író azt a megjegyzést tette, van, itt minden kérem, mit akarnak még, majd a nap ezzel véget ért. Nyugovóra térés előtt vacsora. Másnap délelőtt még három módos helyre elmentek, és futtában szétnéztek, kora délután ebéd a kúti népházban, utána kiértékelő gyűlés a látottakról. Odahívtak mintegy négy-öt feles árendás szegény parasztot, azok el is mentek. Tettek fel kérdést, de bátortalanul és félelemmel, nem mertek, nem is tudtak szólni, mert a gazda, a földtulajdonos, ha megtudja a szervezkedést, felmond, és másik évre már nem adja a földjét ezen személynek bérbe az év lejártával. Második nap is eltelt, gyűlés után elutaztak Hódmezővásárhelyre az író-, olvasótalálkozó tagjai. Harmadik nap Hódmezővásárhelyen volt látogatás: Kokron gyár, kaptafa üzem, mezőgazdasági szakiskola és a serházteri inséglakások meglátogatása, este irodalmi est a hódmezővásárhelyi városháza nagytermében. Kinek hogy ment a vonat, haza indult, mert akkor más közlekedési eszköz nem volt, csak a vonat. Akinek nem volt vonatja, az a Fekete Sas szállóban és a Nemzeti Szállóban szállt meg egy éjszakára. Én, mint akkori idők fiatalja, kevés újságot olvastam. Három író írásával találkoztam. Féja Géza közönséges újságcikkével, Nagy Lajos Találkozás a tanyavilággal című könyve és előadása, és Kárász József reggeli újságcikkével. Ezzel befejeződött egy fáradtságos szervezés.

Azok az írók és újságírók nevei, akik megjelentek az írótalálkozón: Féja Géza, Hódi András, Katona Jenő, Nyisztor Zoltán, Oláh György, Pákozdy Ferenc, Rozványi Vilmos, Sértő Kálmán, Takács Ferenc, Simándi Béla, Paku Imre, Bakó József, Kornfeld Móricz, Kovács Imre, Kun Béla, Balázs Árpád, Berczeli-Anzelm Károly, Buday György, Dékány András, Geszthelyi Nagy László, Illyés Gyula, Kárász József, Katona Jenő, Kertész Dániel, Kiss Károly, Nagy Lajos, Matolcsy Mátyás, Nevelős Gyula, Nyisztor Zoltán, Ortutay Gyula, Sinka István, Szabó Pál, Számadó Ernő, Tolnai Gábor, Tomori Vilmos.

4.11 Zenekar

A tanyavilág Hódmezővásárhelytől harminc, Orosházától tizennyolc kilométerre feküdt, semmi kulturális szórakozás nem adódott. A tanyai lakosság magára volt hagyva, csak az egyhangú tanyai élet követte napjait. Két ott lakó parasztembernek köszönhetően, a zenei élet fejlődni kezdett Vásárhelykutas pusztafeketehalmi határrészén, Kovács Sándor megtanult hegedülni, Gulyás István pedig cimbalmozni. Idősebbek visszaemlékezése szerint hangulatos névesték, lakodalmak, fosztókák, disznótorok alakultak ki. Egy lépés a még jobb hangulat felé, amikor egy harmadik társ is került, a pósahalmi szélmolnár Molnár János, akinek jó zenei érzéke volt, megszerette a zenét, amit rövid idő alatt elsajátított, és korabeli zeneszerető fiatalokból kialakította Vásárhelykutas hattagú vonózenekarát, ami kitűnőre vizsgázott. Szerencsájük volt, és tudásukat tovább képezték. Szabó Lajos állatorvos zenetudással, Bán Máté a Hangya vendéglőse pedig zenetanári képzettséggel rendelkezett, magas színvonalon elsajátították a zenét. Ezen zenekar 1926-ban alakult, majd a harmincas évek derekán rátértek a fúvós hangszerekre is.

Tanyai lakosság hangszere volt a citera, kisgyermek koromban találkoztam a tekerő lanttal.

Vásárhelykutas Pósahalmi Olvasókör műkedvelő csoportja nagy sikerrel, kétszer mutatta be a Süt a nap című három felvonásos népszínművet az 1930-as évek végén.

**37. kép. Vásárhelykutasi fúvós- és vonószeneke (1926-1944).
Balról ül: Tóth János (hegedű), Gulyás János (klarinét), Varsányi Imre (cimbalom),
Gulyás József (brácsa). Balról áll: Tóth István (prímás), Oláh Sándor (nagybőgő)**

Forrás: Juhász Nagy Péter

38. kép. Vásárhelykutas Póshalmi Olvasókör műkedvelő csoportja. Nagy sikerrel mutatták be, két alkalommal a Süt a nap című három felvonásos színművet (1930-as évek vége)

Forrás: Juhász Nagy Péter

**39. kép. Pusztakutasi Olvasókör egyik szereplőgárdája
Balogh Sándor állami tanító vezetésével**

Forrás: Juhász Nagy Péter

4.12 Murgács Kálmán (1893-1966)

Murgács Kálmán budapesti jó hírű nótaköltő, dalszerkesztő és zenetanár volt. Több esetben tartott Hódmezővásárhelyen saját költeményeiből zenés dalesteket, ismerőse lett Hódmezővásárhelynek, a megtartott esték hangulatosak és látogatottak voltak. 1944-ben megtörtént az orosz bevonulás, Murgács Kálmán régi irredenta magyar verseket, szövegeket zenésített meg, azonban a rendszerváltozás nem tűrte az 1944 előtti hazafiságot, ezért perbe akarták fogni, ő érzékelve ezt eljött Budapestről vásárhelykutas ismerőseihez, ahol szívesen fogadták, ő pedig hozzáigazodott ismerőseihez. Nem tétlenkedett, az ismerőse serdülő családtagját kedve és hallása alapján megtanította vonós hangszereken játszani, hozzá hasonlóan sok kutas fiatal élt a lehetőséggel. Kutason 1926-ban alakult zenekar tagjait a háború megtizedelte, de akkor még működtek az olvasókörök, és Murgács Kálmán közéjük állt muzsikálni. Olvasóköri bálók és tagedtek vagy más esték, néha lakodalom is került, ezeken az alkalmakon játszott. Megismerkedett Vásárhelykutas akkori jelesebb lakóival, akik szívesen elbeszélgettek, időztek vele, Szabó Kálmán néven mutatkozott be. Mikor a demokratikus rendőrség felfigyelt rá, egy rendőr gyanúba keverte, és perbe fogták. Az akkori bíróság négy hónapra ítélte, amit egy budapesti büntető intézetben töltött le. Szabadulása után találkozott vele, és azt mondta, keresi a rendőrt, hogy megköszönje neki a felismerést, ennyi büntetésért kár volt bujkálni.

Néhány szöveget ismertetek a nótáiból:

*„Ez a Kutas se nem falu
se nem város, itt lakik
a Gidófalvi patikáros,
Sajti mester szűkre szabta
a cipőjét, az törte fel emit amot
kényes bőrét.*

*Emit amot a rossz nyelvek mást beszélnek,
nem a cipő ártott meg a gyógyszerésznek.
Gyógyszerész úr kerítésen amint mászott
Csabai egy görbe bottal oda vágott”*

*„Feltúrta a disznó az akol alját
egye meg a fene a rondáját
hurka kolbász csülök sonka
de jól is esne egy disznótorba”*

I.

*„Kutasi lány a galambom, nem pesti
Semmiféle porcikáját nem festi
Mégis piros mint a hajnal a szája
Márványkőnél fehérebb az orcája*

II.

*Száz hold földnek közepén tanyája
Nincs még neki fehér selyem ruhája
Ha nincs neki majd lesz nem is sokára
Elkészül az esküvő napjára”*

*„Kakasszéki birkás tóba tizenhárom liba
úszik egy sorba, elől úszik az
öreggúnár, illeg billeg a vízen.
Jobbra balra regulázik, tizenhárom
libagúnár menyecske
egy embernek az is elég
ha egy asszony komendiroz mellette”*

*„Ártány koca süldő. Más kakasszéki fürdő
kirándulunk máma, csípje meg a kánya
fogunk tücsköt békát szép asszonyok lábát
azt a ragyogóját.”*

40. kép. Murgács Kálmán

Forrás: Juhász Nagy Péter

4.13 Sport

1934-ben jött Vásárhelykutasra Hódmezővásárhelyről Papplukács János fiatal kereskedő, bérelt házában iparendéssel üzletet nyitott. Szenvédélyes sportszerető, tagja a MEDOSZ SE¹³⁷-nek, aki Vásárhelykutas ifjúságával megszerettette a sportot. Akkor még

¹³⁷ Mezőgazdasági Dolgozók Szövetsége Sport Egyesület

nem volt sportlétesítmény, és csak a labdarúgás folyt, pálya a régi piactéren volt. Papplukács Jánosnak segítőtársa is akadt, Tóth Sándor csajági tanító személyében, aki jó segítségnek bizonyult a sportoktatásban. Neki is volt két fia, ők is tagjai voltak a labdarúgócsapatnak, mint sok más, a településen élő fiú. Az sportélet igazi fellendülése 1945 tavaszára vezethető vissza, és 1946. február havában hivatalosan is megalakult a Vásárhelykutas Torna Egyesület, a helybeli gyógynövény szárító telepen. Az akkori rendezetlen helyzetben még vásárlóerejű pénz sem volt, ezért elhatározták, hogy táncmulatságot csinálnak, ahol a belépődíj tojás vagy termény lesz. A bálát megtartották, jól sikerült, „*Tojásbál*” volt a neve. Következő lépés a pálya kiválasztása és elkészítése volt, amelyet 1948. augusztus 20-án ünnepélyesen avattak fel, a Sport Bizottság főtitkára adta át a Sport Hivatal díszzászlaját.

1951-ben lett a községünk külterületén lévő kutatóintézet¹³⁸ vezetője Szederkényi Henrik, akinek nagyon sokat köszönhet Székkutas sportszerető közönsége. 1951-ben indult útjára a tömegsport, a helyi párt, tanács, kutatóintézet támogatásával. Ekkor rendezték meg először a tömegsport versenyt Székkutason, hogy kiválogassák a legtehetségesebb versenyzőket a soron következő falusi szpartakiádra. E verseny után lett felállítva a röplabda, asztalitenisz, sakk, teke szakosztály, és megerősítették a labdarúgó csapatot is. A csapatok szakmai irányítására felkérték Galózik Pál testnevelő tanárt, akinek vezetésével fiataljaink szép eredményeket értek el. Hírük az egész országba eljutott, egyes sportolószemélyek még külföldön is szerepeltek. Még ma, 1988-ban is eredményesen működik a Székkutasi Sportkör. A Székkutasi Sportegyletnek sokáig nem volt otthona. Megalakulása után tervbe vették az Ifjúsági Ház építését, de a pénz hiánya, az 1956-os forradalom, és a tagok között meggyengült bizalom miatt ez megghiúsult. A Községi Tanács Tornaszövetség, és az állami gazdaság támogatásával 1958-ban felépült az Ifjúsági Ház, tornateremmel, irodával, fürdővel, raktárral, öltözővel. A sportpálya olyan korszerű világítással van ellátva, hogy még éjjeli edzésre is alkalmas, létrejöttekor Békéscsabáról is jártak ide igénybe venni. Az Ifjúsági Ház déli végénél épült fel a tornaterem, iskolások és sportolók egyaránt igénybe veszik edzésekre.

¹³⁸ Gyapottermelési Kutató Intézet és Kísérleti Gazdaság

41. kép. Az 1958-ban felépült Ifjúsági Ház

Forrás: Juhász Nagy Péter (~1986-1992)

42. kép. Még éjjeli edzésre és játékokra is alkalmas futballpálya

Forrás: Juhász Nagy Péter (~1986-1992)

43. kép. Tornaterem

Forrás: Juhász Nagy Péter (~1986-1992)

4.14 Kutas közigazgatása az 1800-as évek végétől 1950-ig

1892-ben Hódmezővásárhely város a Kutasi csárda épületében hivatali szobát alakított ki. Elrendeli, hogy egyszer egy héten, a kijelölt napon orvos, panaszfelvevő, járlatíró egy napot tartózkodjon Kutason, az ottani lakosság ügyes-bajos dolgainak meghallgatására és intézésére, ez így ment 1898-ig, mikor ez megszűnt, mert a kocsin való kijárás nagyon nehézkes volt. 1898-ban a város vezetése felmondja a csárdabérletet, a csárdában lakásokat alakítanak ki, és állandó, kint lakó orvosra és járlatíróra, panaszfelvevőre volt szükség. Az orvoskérdés megoldódott, de a hivatalokról 1900-tól nem áll rendelkezésünkre adat 1918-ig. Az első világháború miatt abbamaradt a munka, megszűnt a fejlődés. 1918. szeptember 25-én kezdték meg újra működésüket a megszűnt hivatalok, ettől az időtől kezdve folyamatosan működtek.

A közigazgatás munkaköre abban az időben a következő ügyekre terjedt ki: járlatírás, kérelmek és panaszok felvétele, őstermelői bizonyítványok kiadása iránti jegyzőkönyvek felvétele és beküldése a városi tanácshoz elintézés végett, a hirdetmények kezelése, a forgalmi adó kezelése. Később a kirendeltségek hatáskörébe utalták a különböző bevallási ívek kitöltését, a statisztikai adatok gyűjtését, továbbá a tanács által esetenként adandó megbízásokat. Vásárhelykúton jelentős intézkedés volt, hogy anyakönyvi alosztály kezdte meg a működését, amire Szabó Gyula állami tanító kapott különleges megbízást, ez volt a III. anyakönyvi kerület. Egy kis kitérés. Az első világháború után a korona elvesztette értékét, nőtt az infláció, sok irodai munka volt, de a kirendeltség vezetői a lakosság megalégedésére dolgoztak. Az értéktelen pénz is hozzájárult az irodai munkát végző dolgozók elégedetlenségéhez. Hiába alakított a város 1898-ban irodát, lakást, ez a fejlődés 20-25 év múlva már nem volt kielégítő. Az eltelt idő újat, és többet követelt. Az első alakítás csak az orvosi lakást, rendelőt, zöld kereszt helyiségeket futotta. Alkalmazott tisztviselő vagy a lakásán, vagy bérelt helyiségben volt. A sűrű helycsere miatt telefontal sem rendelkezett a hivatal, majd egy jó ötletet terjesztett a város felé Kun Balázs mérőmester, aki azt javasolta,

hogy a régi csárda melléképületéből alakítsanak ki irodahelyiségeket és lakásokat a hivatali dolgozók részére a csárdának még bőven rendelkezésre álló részéből. Az indítvány meghallgatásra talált, végre lett állandó helye a hivatalnak és dolgozóinak, ide már véglegesen bekötötték a telefont is. Ezt a tervet a város rövid idő alatt végrehajtotta. Majd pár év múlva jött a háború szele, és fel kellett állítani a közellátást, azoknak is lett bőven helyük, a legbelső kisháló a kirendeltség vezető magánhivatala, ez a szoba szolgálta a házasságkötő helyiséget is.

Ismertetni kívánom, hogy kik voltak azok a személyek, akik Kutas kirendeltségén beosztásban szolgálták Vásárhelykutas tanyaközpont lakosságát. 1918-ban, mikor visszaállt a kirendeltség, Szabó Gyula állami tanító az anyakönyvvezető, házasságkötő. Varga Antal Vásárhelyről járt ki vonaton, járlatíró, panaszfelvevő, cselédügyek, kérelmek, indítványok, szódaulvány és egyéb ügyekben. 1924. június 30-án Szabó Gyula anyakönyvvezető tevékenysége megszűnt, ezt a feladatot Barta László vette át, a járlatírást sok huzavona után dr. Faragó Mihály hódmezővásárhelyi városi számvevő végezte, akit kirendeltségvezetőnek neveztek ki a Kutason felmerülő hivatali munkák elvégzésére, az állandó kirendeltség 1928. október 1-vel megkezdte működését. Az új vezető nagyon rendes ember lévén, mindenki meglepődésére dolgozott a lakosság érdekében, ahol tudott és kellett segített. Sajnos 1936. szeptember 15-én meghalt, helye így megüresedett. Helyébe dr. Szendrődi János tiszteletbeli fogalmazót neveztek ki kirendeltségvezetőnek, hivatalát 1936. november 30-án vette át. Dr. Faragó Mihály elhalálása és dr. Szendrődi János hivatalba lépése között Deli Lajos állami iskolaigazgató látta el az anyakönyvvezetést. Dr. Szendrődi János ellátta egyedül az összes hivatali ügyeket, rendes úriember volt, itt akart megtelepedni Kutason, házat venni, de a háború áldozata lett a háza. Kutas egyszeri bombázása éppen az ő házat találta el, és mintegy 80% kár esett benne. Nem javította ki, eladta, és elköltözött Hódmezővásárhelyre. A kirendeltség következő vezetője dr. Szabó Béla városi aljegyző lett. Ekkor vezették be a közellátást, a hivatali munkák elvégzéséhez a város polgármesteréhez fordult, és egy munkaerő beállítását kérte. A közellátás nagyon sok munkát igényelt, Vásárhelykutashoz akkor 1200 tanya tartozott, kb. 5000-5500 lélekkel. Mikor bevezették a közellátást, kenyérnekvaló évi fejadag személyenként 220 kg búza, saját szükségletre levágott hízó utáni zsírbeszolgáltatás, heti cukorfejadag 0,12 deka, gyermek és terhes-, szoptató anyák 0,24 deka, és bevezették a munkált föld utáni szolgáltatást. Dr. Szabó Béla kérése meghallgatásra talált, kapott segítséget Rostás Ilonka és Albert Imre előadó személyében, ők lettek dr. Szabó Béla kisértői. Ez a közellátás működött 1950. január 16-ig, ekkor lett a Vásárhelykutas név megváltoztatva. Vásárhelykutas megszűnt, és Székkutas nevet vette fel, ezzel a tanyaközpont nagyközséggé alakult át, területe 22815 kh.

44. kép. A vásárhelykutas közigazgatási kirendeltség pecsétje

Forrás: MNL CSML Hmvhely.

4.15 Kutas közigazgatása 1950-től 1990-ig

1950. január 10-én Székkutason megalakítják az új nagyközségi vezetést, a Hazafias Népfront bizottságból alakult ki a község elöljárósága: bíró, kisbíró, közgyám, pénztáros, thj. bizottsági tagok és egy póttagot (ezen megválasztott községi vezetők, megválasztott tisztségviselők Simonffy Ferenc könyvében olvashatóak – *J. N. P.*). 1950. február 16-án Vásárhelykutas a Székkutas nevet veszi fel, a község elszakad Hódmezővásárhelytől. Önálló tanács vette át a község vezetését, első tanácselnök Diószegi Lajos, gyorsan váltották egymást, második Juhász Nagy János, harmadik Oláh Sándor, negyedik Nagy József, ötödik Rác István, hatodik Fejes Sándor 1990-ig. Rendszerváltás után polgármester a község felelős irányítója, a polgármester, a jegyző, és a hozzá beosztott hat adminisztrátor. A tanácselnökök első segítője a tanácsitkár és a tanácsstagok voltak. A tanácselnök mellett a működő vb. titkárok voltak, Héjja János, Csepi László, Papp Sándor, Hajzler Veronika. Molnár Mihály volt leghosszabb ideig, utána Gombos Gabriella, aki 1989-1990-es évben tanácsitkár, majd jegyző lett.

Jelenleg a községet önkormányzat vezeti.

Sajti Mihály polgármester

Gombos Gabriella jegyző

Önkormányzati tagok

Rostás János

Hunyák Zoltán

Dr. Makai Attila

Dr. Urbán János

Fejes Sándor

Rostás Ferenczné

Berecki János

a hivatali adminisztráció:

Fejes Bálintné

Horváthné Földesi Katalin

Varjúné Rostás Éva

Papp Éva

Tóth Márta

Tóthné Sajtos Márta

45. kép. Az 1950-ben épült községháza, ahol a lakosság ügyes-bajos dolgait intézik

Forrás: Juhász Nagy Péter (~1986-1992)

46. kép. „Ságvári-lakótelep” egyik háza, 1972-től kezdődött meg a telep építése

Forrás: Juhász Nagy Péter (~1986-1992)

47. kép. 1978-ban innen indult a Székkutasi Takarékszövetkezet

Forrás: Juhász Nagy Péter (~1986-1992)

48. kép. Ez az épület egykor az MSZMP pártháza volt. A rendszerváltás után a Székkutasi Takarékszövetkezet bérelte hivatali helyiségeknek, mivel a takarékszövetkezet addig használt épülete leromlott. Nagyterme házasságkötő terem volt, az önkormányzat itt tartotta havi gyűléseit.

Forrás: Juhász Nagy Péter (~1986-1992)

4.16 Postaszolgálat a Nagypusztán

1898. évi december hó 27-én jelent meg az akkori magyar Királyi Posta és Távírda Igazgatóság rendelete, hogy a Magyar Királyi Államvasutak vonalán fekvő Szeged-Nagyvárad vasútvonal Csongrád megye Sámson állomásán 1899. január 6-án Királyi Posta Hivatal kezd meg működését, ahol levél, pénz és csomag küldemények - 500 forintig – feladhatóak és kaphatóak. Ezt a postai műveletet egy vasúti őrházban bonyolították le, ezt az állomást 1900. február 15-én Vásárhelykutasra nevezték át. Kezdetben nagyon lassan működött, az iskoláknál a tanítók gyűjtötték össze a leveleket, a kézbesítők hetente egyszer hozták-vitték.

Mivel ezen a helyen a lakosság megszorodott a MÁV felépítette az egyemeletes, korszerű állomást, helyet kapott benne a postahivatal, felszerelték távbeszélővel, távíróval, így korszerű hivatal lett. Vásárhelykutas lakosságának növekedésével a posta forgalma is megnőtt. Szükségessé vált egy bővebb helyről gondoskodni, ezért a postát 1938-ban a község központjába, Pusztá 889. szám alá helyezik, Nagy Sándor szíjártó házába. Lakást alakítanak ki a postamester részére, a feladó és az érkező csomagoknak pedig raktárt. Ez a hivatal 1973-ig működött a bérelt helyiségekben, ekkor a tulajdonos felmondta a bérletet. 1973-ban a Posta Igazgatóság Kutas főutcáján új posta otthont alakított ki, mely a megnövekedett lakosság ügyeit, igényeit ki tudja elégíteni.

49. kép. Az 1973-ban épült postahivatal

Forrás: Juhász Nagy Péter (~1986-1992)

4.17 A Vásárhelykutasi Önkéntes Tűzoltó Egyletről, 1926

Vásárhelykutas környékén 1924-1925 években nagyon elszaporodtak a nyári tüzek. Ezeknek oka lehetett, hogy a tüzes magánjárók¹³⁹ kezdtek elhasználódni; vasút mentén a

¹³⁹ A gőzgép régies elnevezése.

vasúti mozdonyból kipattanó szikra; serdülőkorban lévő, tarlón legeltető pásztorfiúk dohányzása; eldobott, égő cigarettavég; kupak nélküli pipa; tejes kukorica sütése; nem szakszerűen kezelt, újonnan megjelent traktorok kipufogócső szikrái is néha tüzet okoztak. A Kutason élő lakosság törvényhatósági bizottsági tagján keresztül fordult támogatásért a városhoz, ahol meghallgatásra talált kérelmük. Kiss Pál Hódmezővásárhelyi tűzoltó főparancsnok egy önkéntes tűzoltó egyesület felállítását javasolta, amit életre is hívtak 1926 májusában. Szabó Gyula kántor, tanító a megalakító, neve Vásárhelykutasi Önkéntes Tűzoltó Egyesület.

Fecskendőt és lajtos kocsit a város adott, ezenkívül a felszerelést: tűzoltócsákót, fészítő kézicsákányt, deréktartóövet, tűzállókabátot.

Volt olyan év, hogy 20 kivonulás volt.

Elnök: Dr. Olajkár Alajos római katolikus plébános

Parancsnok: Szabó Gyula állami tanító

Parancsnok helyettes: Szabó János napszámos

Beosztottak: Molnár Gyula (kisgazda), Oláh Sándor, Fejes Pál (kisgazda), Szántó Lajos (felesbérő), Jáger Sándor, Halász Sándor, Kenéz Sándor (kőműves), Kenéz Lajos (kőműves segédmunkás), Kenéz Imre (kőműves segédmunkás), Faragó Sándor (szücsmester), Faragó István (szücsmester)

Lajthúzó: Kosztolányi István volt, akit a város díjazott

50. kép. Az 1926-ban megalakult Tűzoltó Egyesület szertára és parancsnoki lakása

Forrás: Juhász Nagy Péter (~1986-1992)

4.18 Vásárhelykutas vízellátása

Nem is gondoljuk sokszor, mikor a jó vízzel bőven és könnyelműen bánunk, prédálunk, hogy vannak városok, falvak, melyeknek ellátása nehéz megoldásokat követel. Régen a földbe ástak egy gödröt, ezt nevezték sírkútnak, vigyáztak, hogy szemét ne kerüljön bele, és abból ittak. Majd amikor feltalálták a téglaegetést, kerekre ásták a gödröt, és jó,

égetett téglával bélelték, ami már szűrte a vizet és tisztább volt. Ez a folyamat terjedt el a tanyavilág szaporodásával, de még így is sok esetben mutatkozott a nem tiszta vízből eredő fertőző betegség. Magyarországon az első ártézikutat Budapesten a Városligetben fúrták, a másodikat 1882-ben Hódmezővásárhelyen, a Kossuth téren (Bakai sarok), ami kisteljesítményűre sikerült (1,5 liter/perc), az emberek éjjel-nappal sorban álltak a vízért. A város vezetése újabb kút fúrását tűzte ki célul, ami már 270 litert adott percenként. Vásárhelyen és környékén nagyon rövid idő alatt megmutatkoztak az ártézikutak eredményei. A régi Kutason, mikor még kezdődött az élet, csak a Csárda képezte Kutas létezését. Két nagy ásott vedres gémeskút látta el az erre élő lakosságot, úton járókat, és még az akkor nagykiterjedésű legelőn élő állatokat. Kutas faluszerű megindulása 1900-ra tehető, Kutason az első ártézikutat a csárdánál fúrták, hogy mikor, erre adatom nincs. Az 1902-ben felépített csendőrséghez, mely kb. 100 m-re van a csárda épületétől, anyacsőről vezették át a vizet. A két külön kifolyón pedig kantába, korsóba lehetett eresztetni a lakosság fogyasztására, betonmedencéből pedig a nagy lábas jószágot lehetett itatni. Kutas még akkor tanyaközpont volt, a lakossággal együtt szaporodott a jóvízű ártézikut, melyből rövid idő alatt elég sok lett. Kutas öt kilométeres körzetében található mélyfúrású, kifolyó ártézi kutak:

1. Régi csárda	12. Galyas Sándor gazdasága
2. Cs Hódi tanya ménistálló	13. K. Varga Alfréd gazdasága
3. Római katolikus templom	14. Elek Mihály gazdasága
közkút, a házakhoz elvezetve	15. Molnár János gazdasága
4. Vasútállomás	16. Gregus Máté gazdasága, kutasi házánál
5. Rostás József gépész	17. Rostás Márton gazdasága
6. Tóth falu közkút	18. B Lázár Sándor gazdasága
7. ONCSA közkút	19. Gregus Máté tanyáján
8. Szőkehalom, iskola	20. Cetus tanya, Galyas Sándorné Pósaalom
9. Csicsatér, iskola	21. Cs Hódi újtanya
10. Maczelka Gábor gazdasága	22. Vásárhelykutas vasútállomás
11. Temesvári tanya gazdasága	

Székkutas község 1990-ben fúrtatta a harmadik bő hozamú ártézikutját. Az új hidrofór biztos üzemeltetésével - a régen fúrt ártézikutak esetleges apadásával számolva – biztosítva van, hogy a községben vízhiány ne legyen. 1991-ben Kutas vízellátása rendezett, a fejlődő községben szaporodó lakosság számára a jövőben is biztosítva van. Mivel a tanyavilág ásott gémeskutjai is elavultak, helyettük a lakosság csekélyebb mélységű Norton kutakat csináltat. Ez is kielégítő, 35-40 m mélységtől 100 m mélységig, egészséges, tiszta víz nyerhető.

**51. kép. Székkutason 1991-ben felállított hidroglóbusz,
mely az állandó vízellátást biztosítja**

Forrás: Juhász Nagy Péter (~1986-1992)

4.19 Temetőhely kijelölés

Mivel Vásárhelykúton és környékén a lakosság megnövekedett, Hódmezővásárhelytől 20 km-re temetőhely kijelölését kérte a lakosság. Ez a kérés a hódmezővásárhelyi városi elöljáróságnál meghallgatásra talált, és engedélyezték a temetőt, melyet a piactér vonalában, Mágocs felől a vasút és az országút között a Hídi-féle földből jelöltek ki, összesen 1000 négyzetölet. A városi elöljáróság 1905. december 5-től megnyitottnak nyilvánította azzal, hogy a temető kúti állomás felőli végén (keleti oldal) kell kezdeni az elhantolást, és abba felekezeti hovatartozástól függetlenül lehet temetni. A határozat előírta, hogy a temetőbe holttestet csak napkeltétől-napnyugtáig, szabályszerű halotti bizonyítvánnyal lehet temetni. Az első nyughelyét itt megtaláló Hajdu Mihály volt, az első temetőőr, - a sírásó Sipos Imre, - szintén helyi lakos volt.

Kutas és környéke lakossága egyre szaporodott, így természetes, hogy az elhalálozás is megnőtt. Ennek következtében az 1928. évben betelt a kijelölt temető terület. A betelt temető mellett újabb hely kijelölésére, bővítésre már nem volt lehetőség. A csárdától egy km-re nyugatra, a hódmezővásárhelyi országút és a vasút mellett, illetve a két út között jelölték ki az újabb helyet az erre hivatott szervek. 1929 óta oda temetik a kúti elhunytakat.

Az első temetőbe is építettek egy fából készült hullaházat, de ez nem sokáig tartott, 15-20 év alatt tönkrement. A második helyen már téglából, cseréppel építették a hullaházat, és

ott adták meg a halottaknak a végső tiszteletet. A lakosság meglepéssel és megnyugvással fogadta, hogy nem kell az elhunytakat 20-24 km-re vinni, eltemetni. Ha meg szeretnék látogatni a sírt, akkor közel és helyben van a temető, így könnyebb a sír gondozása is. Az elhalálozás utáni ügyintézés is könnyen el lehetett intézni.

52. kép. Kereszt a temetőben

Forrás: Juhász Nagy Péter (~1986-1992)

**53. kép. Székkutasi temető ravatalozó helyisége, fedett előtérrel.
Innen kísérik a halottakat utolsó búcsúztató útjukra**

Forrás: Juhász Nagy Péter (~1986-1992)

4.20 Egészségügy. Gyógyítás a Pusztán

1853 után, a tanyai földek kiosztását követően a földterülettel rendelkező emberek szállásokat (tanyákat) építettek a Pusztán. Ennek következtében itt a lakosságszám növekedésnek indult, ezért a városi Egészségügyi Hatóság egy héten egyszer egy orvost, egy járlatírót és egy panaszfelvevőt küldött Kutásra. A három személy lovasfogaton érkezett meg minden kijelölt napon az itteni lakosok segítségére, télen és nyáron egyaránt, ami igen fáradságos dolog volt számukra. Hat év elteltével az Egészségügyi Hatóság belátta azt, hogy ilyen módon ezek a tevékenységek nem folytathatók. A Kutason lévő csárda bérletét felmondták, s helyette orvosi lakást- és rendelőt, valamint egy hivatali szobát alakítottak ki ezen a helyen. 1892 óta van orvosi ellátás Kutason, 1898 óta pedig állandó itt lakó orvos. Az első orvos dr. Tulkán Gábor volt, aki Pusztaközpontról járt, utóda dr. Fehér Kálmán.

Fertőtlenítő is működött Kutason, de sok dolga nem akadt. Egyikőjük a bába, Buzi Sándorné férje volt. Ritkán ütötte fel a fejét enyhe, ragályos betegség, ami nem terjedt el, a lakosság orvoshoz ment, aki idejében intézkedett. Az emberek már az 1920-as években is pontosan eleget tettek a kötelező védőoltások beadásának.

Orvosok

Dr. Koszorús István

Kutas első állandó, itt lakó orvosa dr. Koszorús István lett (1898), lakása a kutasi csárdában került kialakításra. Munkássága alatt minden tőle telhetőt elkövetett annak érdekében, hogy betegeit mielőbb meggyógyítsa. Az emberek – többek között édesapám – elmondása alapján a természetet nagyon kedvelte, udvarán szép kertet alakított ki szőlővel. A kutasi temetőt ő hozta létre. 1908-ban sokévi eredményes és keménymunka után nyugdíjba vonult, Kutason helyezték örök nyugalomra.

Dr. Ritzinger Károly

Ezután egy pusztaközponti orvos, dr. Ritzinger Károly látta el ezt a feladatot, bár nem túl sokáig, mivel sajnálatos módon igen korán meghalt.¹⁴⁰

Dr. Csiky János

Pályázatot hirdettek az orvosi állás betöltésére, de jelentkező nem volt. Dr. Csiky Jánost nevezték ki végül, aki nagytudású, művelt, római katolikus vallású ember volt. A római katolikus templom felépítésének szervezésében rendkívül sokat segített. Később vasúti baleset érte, aminek következtében mindkét lábát elvesztette, majd még két évig végzett Kutason gyógyítómunkát.¹⁴¹

Dr. Ivánka Zoltán

Dr. Csiky János utóda dr. Ivánka Zoltán lett, aki tovább fejlesztette Vásárhelykúton az egészségügyet. Nagy figyelmet tanúsított a tejcsarnok és az üzletek tisztaságára, higiénijára. Minden szabálytalan és egészségtelen dologra felfigyelt és intézkedett minden higiéniai szabály betartásáról.¹⁴²

Dr. Kardos Sándor

Dr. Ivánka Zoltánt dr. Kardos Sándor követte, Pusztaközpontról áthelyezve került Kutásra. Négy éven keresztül egyedül látta el feladatát, mivel dr. Kónya János katonai szolgálatra volt behívva, majd fogságba esett. A szovjet csapatok bevonulásakor nem hagyta el a falut, mivel ő maga is katonai szolgálatra volt kötelezve. Mikor Székkutast közigazgatásilag Szentés járáshoz csatolták, dr. Kardos Sándort Szentésre helyezték át járási tisztifőorvosnak.

Dr. Kraker Vilmos

A következő doktor, dr. Kraker Vilmos Bácskából érkezett, szabadidejét méhészkedéssel töltötte. Nem sokáig dolgozott Székkúton, mivel a községvezetéssel – ismeretlen okok miatt – támadt konfliktusa miatt felmondott és Orosházára került SZTK¹⁴³-orvosnak, letelepedett, és hátralevő életét ott töltötte.

¹⁴⁰ Ritzinger Károly 1910-ben hunyt el Hódmezővásárhelyen.(Sulyok Cs., forrás: IMOLYA 2014).

¹⁴¹ Csiky János 1874-ben született Újegyházán (Szeben vármegye). 1911 és 1919 között volt Hódmezővásárhely külterületi orvosa. 1926-ben hunyt el. (Sulyok Cs., forrás: UO.).

¹⁴² Ivánka Zoltán Hajdúhadházon látta meg a napvilágot 1891-ben. A családja 1896-ban költözött Hódmezővásárhelyre. A Pázmány Péter Tudományegyetem Általános Orvostudományi Karán végzett 1918-ban. A közkorház alorvosa, 1919-ben Vásárhelykutas külterületi tisztiorvosa. 1931-ben a városi Közegészségügyi Bizottság, 1938-ban a Szegedi Orvosi Kamara tagja. 1963-ban helyezték végső nyugalomba. (Sulyok Cs., forrás: UO.).

¹⁴³ Szakszervezetek Társadalombiztosítási Központja

Dr. Korompai Katalin

Dr. Kraker Vilmos utóda dr. Korompai Katalin jött, kit hivatásszeretete, jóindulata és legfőképpen tudása miatt nagyon kedvelték és szerették az emberek. Később férjhez ment és Budapestre költözött.

Az ezután következő orvosok rövid időn belül váltották egymást: *dr. Kovács Imre, dr. Kerekes László, dr. Gombos Katalin, dr. Shkuth Sámuel, dr. Karsai Béla.*

Dr. Urbán János

Székkutas jelenlegi orvosa (~1992 - szerk.) dr. Urbán János, aki annyira megkedvelte községünket, hogy itt telepedett le, munkájával a község lakói meg vannak elégedve. Tudását, hivatásszeretét – betegember lévén – jómagam is élvezhetem, mert a Doktor úr bármikor a betegember segítségére siet.

Ifj. dr. Borbát Árpád

Ifj. dr. Borbát Árpád 1989-ben kapta meg diplomáját, kellemes, fiatal úriember, s az a szándéka, hogy édesapja példáját követve Székkutasra telepedik le, és itt végzi szép hivatását.¹⁴⁴

Dr. Kónya János

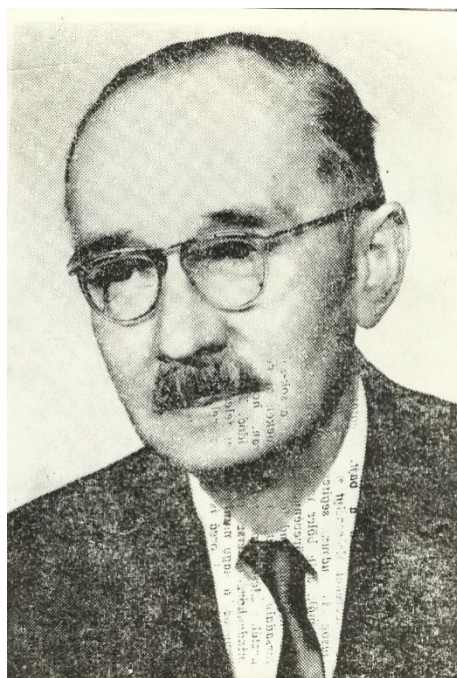
Szeretnék megemlékezni könyvemben dr. Kónya Jánosról is, ehhez azonban vissza kell kanyarodni az 1933. évhez.

1933. augusztus hónap, szép nyárutó, Hódmezővásárhelyről elindult a délutáni vonat. Egy vasúti fülkébe szál egy kutas közepkorú ember és egy fiatalember, régi, kedves ismerősként üdvözlük egymást.

- Idősebbik kérdezi: messze-e barátom?
- Komlósra.
- Hát miért?
- Zsebben a diploma, ott akarok orvosi rendelőt nyitni.
- Miért még Komlósra, miért nem próbálsz meg Kutast?

Mire a vonat Kutasra ért dr. Kónya János meggondolta, engedve a rábeszélésnek leszállt a vonatról és 46 éven keresztül gyógyította az itt lakó embereket, ezért hálásak vagyunk dr. Kónya Jánosnak a mai napig is. Lakást bérelt a Molnár Jánosék házában, a katolikus templom mellett, és megnyitotta orvosi rendelőjét. Jól járt Kutas lakossága, de jól járt ő is, diplomás, egyetemese orvostudora, fogásza lett Kutasnak. Majd megvásárolta a Labozár János-féle házat, így lett rendes, több szobás lakása, és tágas orvosi rendelője. Időközben, mikor még Kutas nem volt önálló, csak közellátás szempontjából volt különválasztva, akkor orvos-

54. kép. Dr. Kónya János

Forrás: Juhász Nagy Péter

¹⁴⁴ Ifj. Borbát Árpád Szegeden született 1963-ban, 1989-ben fejezte be a Szentgyörgyi Albert Orvostudományi Egyetemet. Hódmezővásárhely körzeti, háziorvosa. (Sulyok Cs., forrás: UO).

gyógyítás szempontjából is két körzetre osztották, emiatt 1933. augusztusától egy ideig két orvos gyógyított Kutason (hatósági és körzeti). Dr. Kónya János is körzeti orvos lett, majd megnősült, családot alapított, innen vonult be katonai kiképzésre, 1945 tavaszán hadifogságba kerül, 1948 nyarán szabadult. Ezekben az években dr. Kardos Sándor egyedül végezte a gyógyító munkát Kutason. 1979 nyarán Kónya János egészsége megromlott, augusztusban, egy hónapos súlyos betegség után meghalt. Szülővárosában, Hódmezővásárhelyen a Dilinka temetőben, családi sírboltban helyezik örök nyugalomra. Székkutas népe mély gyászba borulva kísérte el utolsó útjára.¹⁴⁵

„Kedves Doktor Úr!

Drága Doktor Bácsi! Kedves jó barátom!

Lehetne-e szebb ünnep, mint köszönteni azt az orvost, aki életéből 40 évet Székkutas és környéke lakossága gyógyításának szentelt.

A szeretet és a hála szervezte meg a kis ünnepséget. Nem lehet észrevétlenül elmenni ilyen tartalmas, becsületes élet és munka mellett.

A legidősebbek nevében szólok először, akiket legtöbbször gyógyítottál és gyógyítasz ma is, mivel a mi korunkban már itt fáj, ott fáj. Ahogyan nőnek az árnyak, s fogynak az évek, úgy szaporodnak a panaszok, a bajok. Te türelemmel, mosolyogva, derűsen meghallgatod zsémbes panaszainkat és számunkra kedves szavaid már félgyógyulást hoznak mindig. Ezt a türelmes, szeretettel végzett munkát köszönöm meg a hatvanon innen és a hatvanon túliak nevében.

Az édesanyák háláját is szeretném tolmácsolni, akiket a hívó szóra, ha kellett éjszakánként és panasz szó nélkül felkerestél, hogy segíts az új élet születésénél. Ugye milyen sok boldog édesanya mosolygott rád hálásan, amikor meghallotta a kis jövevény első életjelét, sírását.

A tanyai emberek, családok nevében mondok köszönetet azokért a fáradságos utakért, amit gyalog, kerékpáron, döcögő szekéren tettél meg. A család kiáltott hozzád és édesapáért, apák sírtak a beteg feleségeik életéért. Milyen gazdag ember is az, aki csak jót tett egész életében.

A gyerekek is eljöttek hozzád, azok is, akik féltek először tőled kicsiny korukban, de hálásan emlékeznek arra, hogy a keserű orvosságtól megszűnt a fájdalom. Egy kis hideg acélfogó és nem fáj tovább a fog. Most mosolygó tekintettel néznek rád és azt sugározza tiszta szemük: „Köszönjük aranyos Doktor bácsi!”

Lehetne felsorolni a betegségeket, amelyekkel itt találkoztál 40 év alatt! Meglehet-e számolni a meggyógyított betegeket? Van-e valaki, aki nem gondol rád hálásan? Minden székkutasi igaz, tiszta lelkű ember tisztelettel övez és hálával köszönt.

Igazán hálásak lehetünk azért a rengeteg egészségügyi előadásért is, amit azért tartottál, hogy megelőzd a bajt. Megtanítottad az embereket elsősegélyt nyújtani, hogy egymáson is tudjanak segíteni. Köszöntenek a kismamák, akik bölcs tanácsaid meghallgatva várják a jövevényeiket.

És kitudná mind felsorolni azt a sok-sok társadalmi munkát, amit évtizedeken át végeztél. Elcsodálkoztam gyakran, hogy te mindenhová odaérsz és van időd. Tudjuk, hogy ezt a nagy munkát kedves feleséged is nagyban segíti, őreá is hálás szívvel gondolunk.

Kérdezzem meg a dal szavával: „Doktor úr, a maga szíve sose fáj?” Bizony, bizony fájt az sokszor, amikor késő volt a hívás, amikor hatalmas erejű a kór és már segíteni nem

¹⁴⁵ Kónya János 1907-ben született Hódmezővásárhelyen. 1933-ban végzett a Ferencz József Tudományegyetem Általános Orvostudományi Karán. 1938-ban a Szegedi Orvosi Kamara tagja, 1948-ban szerepel a hódmezővásárhelyi tisztiorvosi nyilvántartásban. 1978-1979-ben az Erzsébet Kórház orvosa. (Sulyok Cs., forrás: Uo.).

lehetett. Hogyne fájt volna, amikor a legjobb ismerősöket, barátokat nem tudta megmenteni, amikor hálátlansággal találkozottál.

Kérjük: maradj közöttünk örök fiatal. Legyenek derűsek, nyugalmasak napjaid. Adjon megnyugvást a gondolat: téged itt mindenki szeret, becsül, tisztel. Jó egészségben élj közöttünk nyugdíjasként is, és gyógyíts bennünket kedves barátom!

A község lakói nevében: Berei Béla”¹⁴⁶

A bábákról

Meg kell emlékeznünk az orvosok első segítőiről a bábákról (szülésznőkről). Egy régebbi feljegyzés szerint 1885-1890 között Hódmezővásárhely nagy határában 33 okleveles baba működött, ebből négy Kutas körzetében tevékenykedett:

1. H. Szabó Istvánné Vörös Sára, Puszta 1111. Pósa domb mellett.
2. Dávid Mihályné Oláh Mária, Puszta 777. Szabó malom.
3. Balázs Józsefné Láda Juliánna, Puszta 443. Pusztaközpont közelében.
4. Daru Jánosné Szabó Rozál, a Csicsatéri iskola mellett, Kutastól Nagymágocsig.

Volt egy jótudású szülésznő Orosháza Rákóczitelepen, akit a Mágocsoldaliak, Pusztafeketehalmiak nagyon kedveltek, és hozzáfolyamodtak: Pápai Lajosné, aki kitűnő hozzáértéssel, türelmesen szolgálta ki a hozzá forduló új mamákat. Voltak még okleveles bábák, de nem hatósági, ők: Buzi Imréné, Kutason bent lakott a faluban, férje Buzi Imre bácsi kellemes, barátságos ember volt, ha ezen körzetbe olyan betegség adódott, hogy fertőtleníteni kellett, orvosi utasításra ő végezte el. Tevékenykedett még Komjáti Ferencné, Hak Ádámné. Utolsó hatósági bábák: Vörös Erzsébet, Báló Jenőné. Ők már 1930-tól működnek, mikor a négy hatósági bábát nyugdíjazták. 1955-től elrendelték a terhesség ellenőrzését és felügyeletét. Ettől kezdve a várandós édesanyákat az éjjel-nappal rendelkezésre álló kórházakba szállították.

¹⁴⁶Elhangzott a Hazafias Népfront községi bizottsága és a Vöröskereszt helyi szervezete által tartott ünnepségen.

**55. kép. H. Szabó Istvánné Kutaspusztai első okleveles
szülésznője, katonafiával és asszonylányával**

Forrás: Juhász Nagy Péter

**56. kép. H. Szabó Istvánné Vörös Sára Pósaalom, Kakasszék-érpart
(a Puszta északkeleti részének) hatósági szülésznője, a negyven éves
szolgálati munka után nyugdíjba vonulására rendezett
ünnepség alkalmával, az őt megtisztelők körében (1934)**

Forrás: Juhász Nagy Péter

Zöldkereszt Szervezet Vásárhelykúton, 1935

1935-ben megalakult az Országos Zöldkereszt Szervezet Vásárhelykúton, aminek célja a csecsemőkorban lévő gyermekek egészségének felügyelete, és szükség esetén tanácsadás volt.¹⁴⁷ 1936-ban hívták életre az akkori idők segítő alapszervezetét a Stefánia Szövetséget is.¹⁴⁸ Ezen két szervezet az orvos felügyelete alatt működött, a vezető védőnő

¹⁴⁷A Zöldkereszt Egészségvédelmi Szolgálat Vásárhelykúton általános egészségvédelmi feladatokat látott el az Országos Közegészségügyi Intézet irányítása alatt 1930-tól. Párhuzamosan működött tovább az *Országos Stefánia Szövetség* (továbbiakban *OSSZ*) is, amely a védőnői feladatokat is irányította 1940-ig. (Sulyok Cs., forrás: KISS 2004).

¹⁴⁸A századfordulóra egyre inkább megfogalmazódott az igény a szervezett keretek között működő anya- és gyermekvédelemre. A széleskörű támogatást élvező szervezet 1915-ben tartotta alakuló gyűlését Budapesten. 1916-ban hozták létre szegedi Fiók Szövetségüket. 1917-től belügyminisztériumi (továbbiakban BM-i) rendelet alapján állami feladattá vált az anya- és csecsemővédelem, amely az *OSSZ*-re ruházta át a gyakorlati teendőket. Az első világháború, majd Trianon okozta krízis után többek között az *Amerikai Vöröskereszt Egylet* (továbbiakban *AVE*) is támogatta az *OSSZ* megerősödését. Az *AVE* magyarországi anya és csecsemővédő akciója során, 1922 elején Vásárhelykúton is kérte az 1919-1920-1921 évben született és életben lévő gyermekek névjegyzékét. Tizenöt nap állt rendelkezésre a névjegyzék összeállítására, amely tartalmazta a gyermek nevét, lakhelyét, születési idejét, szülők családi és utónevét. 1922-től külön tanúsítványon vezették az újszülöttek adatait, a kézbesítők hetente egy vagy két alkalommal hozták el a külterületi anyakönyvi hivatalból a tanúsítványokat, és szállították a szarvasi Anya és Csecsemővédő Intézethez. 1923. június 14-től az *AVE* és az *OSSZ* által Hódmezővásárhelyen felállításra került 47. számú Anya és Csecsemővédő Állomáson gyűjtötték az újszülöttek adatait. BM-i rendelet alapján anyakönyvvezetőknek minden születést huszonnégy órán belül jelenteniük kellett, az erre a célra kiadott kártyákon, közölve az anya nevét, lakhelyét, csecsemő születési idejét. Szintén fontos BM-i rendelet lépett életbe, aminek alapján „az anya és csecsemővédelmi munka eredményesebb megítélése céljából” az *OSSZ* kérte a védelme alatt álló gyermekek elhalálzásának ismertetését.

1945-ig Nagy Mária volt, ekkor a háború megzavarta a beosztott rendet, egyedül Báló Jenőné hatósági bába és dr. Kardos Sándor, akkor Kutason lakó orvos végezte, úgy a felnőtt lakosság, mint a terhes anyák, gyerekek egészségügyi ellátását. A háború után az egészségügyi hatóság visszaállította a képezett védőnőket, Báló Jenőné nyugdíjazták. Az 1950-es évek első felében megszűnt a lakáson szülés, kialakult a terhesgondozás, pontos felügyelet alatt, az elérkező szülésidő előtt mentő szállította az édesanyát a hódmezővásárhelyi kórház szülészeti osztályára. Báló Jenőné nyugdíjazása után a következő védőnők következtek: Pásztor Gyuláné, Szekeres Gyuláné, Garai Szabó Gyuláné, Lázár Ferenczé Ilonka (ő is nyugdíjas). Jelenleg (1992 – szerk.) Mangáné Ternai Eszter, Nagy Ly. Imréné látják el feladatukat, hozzáértéssel és szorgalommal.

Rendkívüli szívvizsgálat

Székkutast olyan szerencsés megtiszteltetés érte, hogy az Egészségügyi Világszervezet (WHO) keretében működő szívvizsgáló szervezet öt államot jelölt ki: Finnország, Olaszország, Görögország, Algéria és Magyarország, ahol főleg mezőgazdasági munkával foglalkozó középkorú férfiakat vizsgáltak meg. E vizsgálat első éve 1966-ban volt, a második 1977-ben. Székkutásra azért esett a választás, mert jó az orvosi ellátása, komolyabb esetekben mindenkor elérhető a hódmezővásárhelyi kórház. Ezzel a nagy pontosságú orvosi vizsgálattal a szív koszorúerein található érelmeszesedés megbetegedését mérték fel a 40-46 év közötti férfiaknál. Ezeket az orvosi vizsgálatokat dr. Lamm György kardiológus, gyógyintézeti vezető irányította. Ha valakinél bármilyen egészségkárosodást talált a körzeti orvoshoz irányította, gyógykezelésre.

4.21 Tóth-falu

A Művelődési Ház után következő Kossuth utca, Kutas első utcája (ti. Tóth-falu). 1921-ben Vásárhelykutas fejlődése felgyorsul, a római katolikus egyház tíz hold területen templomnak és házhelynek alakít ki portákat. K. Tóth Bálint érettségizett, művelt parasztember húsz hold földjéből tizenkét holdat hatósági engedéllyel kiharcelláz házhelynek. A gondolatot tett követte, így épült fel a régi földtulajdonos nevére elnevezett Tóth falu, ma Kossuth utca, az akkori Vásárhelykutas első kialakult utcája. Negyven nincstelen parasztember nekivágott, hogy saját házat felépítse, neveiket kívánom ismertetni, ők adtak az utcának nevet: Tóth-falu.

1. id. Bán Lajos	21. Kovács Sándor
2. Csorba Sándor	22. Kerekes Ferenc
3. Ferenczi Ferenc	23. Nagy Ferenc
4. Gulyás József	24. Papp Sándor
5. Dura Imre	25. Magony Ferenc
6. Varsányi Imre	26. Bessenyi Károly
7. Posztós Mihály	27. Kenéz József
8. id. Jáger Ferenc	28. Kerekes Balázs
9. Szabó János	29. Gulyás József
10. Kenéz Imre	30. Csala Sándor
11. Nagy János	31. Móza Bálint
12. id. Jancsó János	32. Molnár Mihály
13. Kardos Jusztna	33. Zsoldos Ernő

Az anyakönyvezetőknek huszonnégy órán belül tudatniuk kellett a három évesnél fiatalabb gyermekek halálosát, illetve visszamenőleg a január 1. óta történeteket (Sulyok Cs., forrás: CSML HL; KISS 2004).

14. Lászlai Imre	34. Harám Ernő
15. Angyal József	35. Szepesi István
16. Rác Pál	36. Monus Sándor
17. id. Petykó György	37. Lászlai Sándor
18. id. Kenéz Mihály	38. Kardos Zsófia
19. Buzi Imre	39. Kardos Lajos
20. Móri Sándor	40. id. Dura Imre

A telek nagysága nem volt meghatározva, mindenki úgy vásárolt, ahogy a pénze futotta, úgy építkezett, ahogy tudott, ezek az emberek magukra voltak hagyva. Elhatározásukat szerencse kísérte, mind a negyvennek saját háza lett.

4.22 ONCSA-telep, ami a Kossuth utca és a Mágocsi út közé épült, egy jeles része Kutasnak

Itt mértek ki azt a jelentős területet, ami Kutas fejlődéséhez is hozzájárult. Az ONCSA¹⁴⁹ életre hívásával a Horthy-rendszer a vagyonnélküli nagycsaládos lakosság saját házhoz jutását támogatta. Ennek helyi megvalósítója dr. Temesvári Imre országgyűlési képviselő, földbirtokos, valamint Maczelka Gábor helyi földbirtokos voltak. Ezen személyek közbenjárására Vásárhelykúton a Maczelka Gábor földjéből száznegyven, négyszáz négyszögöles házhelyhez mértek ki 1942-ben területet, és fogtak hozzá az építkezéshez. 1943-tól 1944 szeptemberéig felépült 64 ház, a többi a háború miatt darabban maradt, és 1944 után lett folytatva, egy részéhez hozzá sem lett fogva. 1944. október 8-án Kutashoz értek a szovjet csapatok, az építéshez kiszállított anyagot széthordták, elveszett. A háború vége után felépültek a kimért telkekre a házak, csak más terv alapján, sőt a telkek számát szaporították, új utcák születtek, épültek a házak.

¹⁴⁹ Országos Nép- és Családvédelmi Alap

57. kép. 1943-ban épült ONCSA-ház „napsugaras végű” homlokzattal. A homlokzaton található tájékoztató kis lemeztábla felirata: „Épült az Országos Nép és Családvédelmi Alapból. Biztosítja Gazdák Biztosító Szövetsége”

Forrás: Sulyok Csaba (2011)

4.23 Munka és megélhetés Kutason 1944 előtt

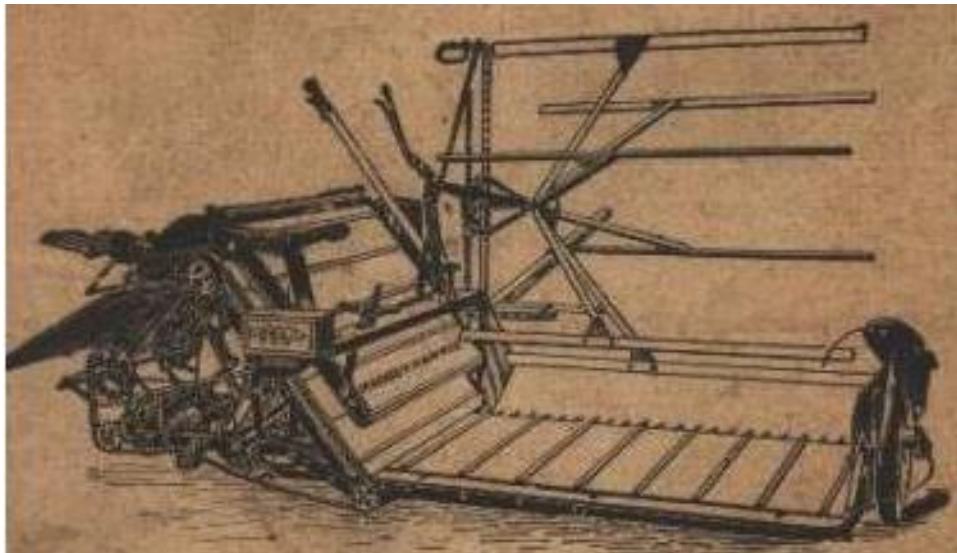
Milyenek voltak a megélhetési lehetőségek 1944 előtt Vásárhelykútason? Vásárhelykútas tanyaközpontban, 1936-1937-ben épült fel a Herbária gyógynövény szárító üzem. Ez az egy hely volt, ahol az év során nagyobb létszámú dolgozónak volt munkahelye, mintegy ötven körüli személynek adott munkát a tavaszi gyógyászatra alkalmas virággyűjtési szezonban. Gyűjtöttek székfűt, bodzavirágot, akácot, szarkalábat, ökörfarok kórót, édesköményt. Az 1940-es években, mikor már a háború szele kezdett fújni, burgonyát, gyökeret, sárgarépát is termeltek a szárítóüzem részére, ami a munkaszezon idejét hosszabbította.

A földnélküli lakosság pedig a földdel rendelkező parasztságnál igyekezett a megélhetését biztosítani. Biztos kereseti lehetőség volt, ami tavasszal kezdődött, férfiak részére föld bemunkálásánál a napszámos munka, utána acatolás, vályogverés, kapálások, majd jött a nyár, aratás, rakodás, cséplés. A cséplés nagyszámú munkaerőt igényelt, Kutashoz eső területen 29-30 cséplő végezte a gabona elcséplését. Egy cséplő 22-24 munkást igényelt, Kutason nem is volt ennyi személy, így például Rostás József 3 cséplőgépet tulajdonosa túl a Tiszáról (Dorozsma, Sándorfalva, Üllés) szerződött gépmunkásokat. A gépnél nehéz volt munkásnak lenni, a nyári melegben izzasztó és poros munka volt. A kereset úgy alakult, hogy minden elcséplelt száz mázsa gabona után 4q a géptulajdonosé, 4q a munkásoké. Még a tüzes meghajtású gőzkazánok adták a hajtóerőt, ha a tüzelőt a géptulajdonos adta, még egy % járt a

tulajdonosnak. Mikor a motormeghajtású gépek kiszorították a gőzgépeket, azután a géptulajdonost 5% illette. Megjegyezni kívánom, hogy a már elhasználódott tüzes kazánok sok vizet fogyasztottak, amit a csépetetőnek kellett hordani, ez néha két, három tanya sekély gémeskutjának vizét is igénybe vette.

1908 körül hat Kutas közeli gazda amerikai gyártmányú Cormick és Massey Harris aratógépet vásárolt. Már felismerték a gépek jótékony tulajdonságait. Három gőzgép meghajtású cséplőgép is volt, favázás, fadobos. Szorult kifelé a lóval való nyomtatás.

58. kép. Massey Harris kévekötő-aratógép

Forrás: A Massey-Harris 5. sz. kévekötő-aratógép alkatrészeinek teljes árjegyzéke (Régikönyvek.hu)

Megjegyezni kívánom, hogy tán azok éltek meg legnehezebben, akik kis tőkével rendelkeztek, és kis területű földön bérlősködtek. Termőföld kisholdjáért 3q búzát, 1 kh-1100 négyszögöl tanyáért hízónak való disznót, tojást, csirkét, túrót, tejfölt kért az uzsorás gazda, ezt már a tanyáért, vagyis a lakásért adta a bérlő.

Volt olyan nagycsalád, ahol inkább éves cselédnek adták a család tagját, mint drágán földet béreljenek, így a gabonabér megmaradt. A fogadott január közepén elfoglalta helyét egy évre, kosztot és ruhát kapott. A kialakított bér egy béresnek, aki önállóan végzi a munkát:

- 8 m¹⁵⁰-tól 12 m¹⁵⁰-ig búza, 2 m¹⁵⁰-tól 4 m¹⁵⁰-ig árpa, 8 m¹⁵⁰-tól 12 m¹⁵⁰-ig csöves kukorica.
- Egy pár nyári lábbeli, mely ált 1 pár papucs vagy bakancs, vagy mindkét pár.
- Egy pár téli bőrcsizma, egy öltöny nyári ruha, négy db sipka, kis kabát, mellény, nadrág.
- Egy téli nagykabát, kiskabát, téli béléses csizmanadrág.
- Két évig két gatyva, 2 kg szappan, egy kocsi szalma és készpénz, alku szerint szabadság, és koszt, teljes ellátás.

Egy kanásznak szegődött fiú 10-14 éves volt. Neki járt a leírt alap 35-40-50%-a.

Voltak még féléves tanyások, éves tanyások, gulyások, csikósok, kondások, de ilyen Kutason – nagybirtok híján - nem volt.

Sok féle változata volt a munkalehetőségnek és díjazásának. Kutasról 1944-1945-ig a lakosság nem járt el vidékre munkára, az itt élő lakosság a közép- és kisparasztoknál kereste meg a megélhetését. Viszont nagyszámú dolgozót igénylő nyári munkához túl a Tiszáról,

¹⁵⁰ m¹⁵⁰ = métermázsza. Egy métermázsza 100 kilogramm.

Kiskundorozsmáról, Sándorfalváról, Algyőről sok cséplőmunkás érkezett aratási, cséplési, betakarítási munkákra.

59. kép. Rostás József cséplőgép tulajdonos 3 ilyen géppel segítette a szemes takarmány betakarítását

Forrás: Juhász Nagy Péter

60. kép. Tüzes magajáró, és álló helyzetben lévő gőzkazán segítségével való cséplés, egykori Vásárhelykutas Kakasszékparton, Fejes István jómódú gazda tanyáján

Forrás: Juhász Nagy Péter

61. kép. Szemes gabona cséplése az 1920-as években. Böjti Lajos cséplőgép tulajdonos. Hódmezővásárhely mátyáshalmi tanyavilág

Forrás: Juhász Nagy Péter

Orosz foglalók Kutasra érkezése

1944. október 8-án érték el az orosz csapatok Vásárhelykutast, minden ellenállás nélkül jutottak e területhez. Katonakorú férfiak mind-mind be voltak hívva frontszolgálatra, és velük együtt a nagyobb korú leventék. Férfi hadkötelesből, 120 leventéből 15 fő áldozata volt Vásárhelykutasnak, ezekről az áldozatokról negyvenöt év után tudtak megemlékezni, mert korábban a kommunista hatalom nem engedte.

Vásárhelykutas bombázása

Az orosz csapatok érkezése után, mivel sok ONCSA ház félkész állapotban volt, a megszálló orosz parancsnokság lőszertárolásra alkalmasnak találta ezeket. Nagy mennyiségű lőszer érkezett vasúton, amit a vonatról az ONCSA házakba rakták be. Magyar bombázó gépek támadása során egy bomba a katolikus templom kertjébe, egy a Szendrődi János házára, harmadik pedig a vasúti sínekre hullott. Emberéletben kár nem esett.

4.24 Munka és megélhetés Kutason 1944 után

A 1944 előtti öt év, és az utána következő tíz év nagyon nehéz és szomorú időszak volt. 1944 után teljesen megszűnt az 1944 előtti munka és megélhetési lehetőségek irányvonala. 1944-ben bevonultak az orosz csapatok, utána másként alakult minden, legelőször megalakult a kommunista párt, utána megtörtént a földek igénybevétele, és elkezdődött a földosztás. 1947-ig megszűnik a feles bérlő, árendás bérlő, fogadott cseléd munkás, részes aratás. 1948-ban megalakul az első termelészövetkezet Petőfi Sándor néven, a mezőgazdaságból élő lakosság ott igyekezett a megélhetését megtalálni, ami elég szervezetlenül és sortalanul ment. Utána az elsők között alakultak meg Bacsó Béla (a későbbi Új Élet elődje), Shönhercz (Rárós, Öthalom), Újbarázda, Vörös csillag (Sóshalom, Rostás-tanya), Dózsa (Külső-Szörhát, Öthalom). Ezek a szövetkezetek nem lettek hosszú életűek.

1950. január 16-án Kutas önálló nagyközség lett. Szigorú vezetőszemélyzet, sötét égbolt borult Kutásra, a nép félt a szövetkezeti élettől, a földeket tagosították, napirenden volt az adóvégrehajtás, visz, amit talál, állattól, ágyneműtől, gabonától kezdve mindent, egész végrehajtó brigádok voltak beállítva. 1952. május 3-án a kései fagy nagy károkat okozott, úgy gabonában, mint a gyümölcsösökben, a gabonakészleteket zárolták, a nép tartalék nélkül maradt. Sertést csak engedélyre lehetett vágni, az engedély nélküli vágást szigorúan büntették. Nélkülözött mindenki, nem csak a termelő, az élelmiszerhiányt nélkülözi a gyári munkás, a bányász, vagyis, aki él. A kenyérellátás naponta a Csabai-féle hentes üzletben történt és a tanyákból is egy családtagnak mindennap be kellett a napi kenyérért menni Kutásra. Van olyan, aki térítés nélkül felajánlja örökölt földjét, így szabadul a közttehertől, ÁVO¹⁵¹-tól, gazdasági rendőrségtől, van, aki próbálja tovább folytatni a gazdálkodást, azokra még súlyosabb idők vártak, mert akár mennyire akarják, nem tudnak eleget tenni az előírt, kötelességnek. Ennek legtöbbször börtönbüntetés lett a vége, a családfőt börtönbüntetésre ítélik, a földet a lakóhelytől távol adták és annak bemunkálása lehetetlen. Így sok esetben elkobozták vagy az otthon maradt feleség térítésmentesen felajánlotta a földet, amit a már akkor meglévő szövetkezet örömmel elfogadott. Mikor a gazda hazatért büntetése letöltéséből vagy a tsz-be lépett vagy az iparban helyezkedett el.

Ezt a szomorú folyamatot mindenki átélte és megsokallta. 1956. október 23-án kitört a forradalom Budapesten, Szegeden és a nagyobb városokban, Székkutason csendesen elmúlt, nem bántotta a lakosság egymást. Az 1954-ben alakult Kossuth Termelőszövetkezet tagsága feloszlott egy évre, tagjai 1957-ben mind magángazdák voltak, de 1958-ra már visszaállították szövetkezetüket. Az 1956-os forradalom annyit segített, hogy eltörölték a beszolgáltatást és eltörölték a disznó- és birkavágási engedélyt. 1956 után, amikor a Kádár-kormány átvette az ország vezetését, félév elteltével újra megkezdődött az átszervezés a még magángazdálkodást folytató egyéni parasztság között, amit a kommunista párt végre is hajtott. 1959-ben megalakult a feketehalmi részen a Béke Termelőszövetkezet 130 taggal, ezzel az átszervezés be is fejeződött. Nagyon kevés egyéni gazdálkodó maradt, az is a határ gyenge minőségű földjein.

További munkalehetőséget biztosított a Maczelka Gábor féle majorszerű tanyán újonnan szervezett állami gazdaság, ahol akkor különleges, idegen fajta növényeket termeltek, ami nagy munkaerőt igényelt, mint pl. a gyapot. Ezen kívül munkaerőt vett igénybe a Temesvári tanyán, a magtermeltető vállalat. A két üzem olyan nagyszámú munkaerőt vett igénybe, hogy Hódmezővásárhelyről sok dolgozót hozott a reggeli vonat.

1959-ben életre hívták az önkéntes rendőrséget 28 taggal. A körzeti megbízott és egy csoportparancsnok vezetésével látták el feladatukat. Munkájuk eredményes volt. Voltak még munkásörök is Kutason, de ők előbb Szenteshhez, majd Hódmezővásárhelyhez tartoztak, ott volt az irányítóközpontjuk, Kutason nem tevékenykedtek.

1960-ban megszűnik a földcsere, a tanyából való kilakoltatás. A lakosság kezd a sorsa felől gondoskodni. Van, akinek van háza Hódmezővásárhelyen, ha nincsen, Kutason házhelyet vesz, és arra épít családi házat. Nyugodtabb és csendesebb egy kicsit az élet, mint az ötvenes évek elején. Elérkezik 1968. A Petőfi Termelőszövetkezet megünnepeli alakulásának húszéves fennállását. Hangzatos beszédek, fő a finom ebéd, a tíztagú népipzenekar pattogó indulókat játszik, a hangulat jó. Azonban a nagyörömből csalódás és szomorúság lett, mert a Petőfi szövetkezet két évben mérleghiányos lett. 1969-ben tagjainak zárszámadáskor osztani nem tudott semmit. Azzal próbálták egyensúlyba hozni a hiányt, hogy a Kutason lévő két nagy szövetkezet, a Petőfi az Új Élet egyesült, de ez sem hozott semmi jót a Petőfi tagságának, mert nem igazságosan egyeztették az egyesülést és a Petőfi tagságot túlértékbe hozták. Akik másik évben még hat, nyolc hónapig törlesztették az igazságtalanul

¹⁵¹ Államvédelmi Osztály

rájuk terhelt adósságot. Lassan belenyugodott a tagság a változtathatatlanba. A két egyesített szövetkezet bekapcsolódott a község fejlesztésébe, téglagyárat szerveztek és hoztak létre. Az egyesített szövetkezet megkezdi a társasházak építését, továbbá a porták eladását, a tsz-tagok is vásárolnak portát és ki-ki anyagi erejéhez mérten megépíti házáat a faluban. Jönnek a maszek kőművesek és ácsmesterek vidékről, Vásárhelyről, Nagymágocsról. Épülnek szépen a házak, egymásután.

1980-ban országosan megszűnnek a járások, így a szentesi járás is, ahová Székkutas tartozott. Székkutas Hódmezővásárhely vonzáskörzetébe kerül vissza, újjászervezik a községi életet, új párttitkárt kap, melynek első dolga volt, hogy több termelőszövetkezetet összevonjon. Ez elég könnyen ment, nem volt olyan lesújtó, mint az Új Élet, Petőfi féle egyesülés, igazságosan és szervezeten folyt le. 1980-as évek időjárás tekintetében száraz, aszályos évekkel kezdődtek, 1983-ban a kukoricatermést elvitte az aszály. 1985. október 16-án gyulladt meg a gáz Kutason, elsőnek a tanácsházán, a község lakosságának 80%-a élt a lehetőséggel. 1985-1986 során elkészült az egészségház, 1986-ban elkészült a Piroska csárda és fogadja a nyugati országokból szervezett utazással érkező turistákat.

62. kép. Télesztágok búzaszemlén

Forrás: Sulyok Csaba (1960-as évek eleje)

4.25 Vásárhelykutasi szokások

A vallási hagyományokról

Édesapám, amikor kenyeret szegett, mindig keresztet vetett és megkeresztelte a kenyeret. Évente kétszer meggyónt. Szegeden volt katona három évig az osztrák-magyar közös hadseregben, a Mars téri Fehérvári laktanyában (Petőfi laktanya). Katona ideje alatt megismerkedett a Szegeden tartott búcsúkkal, ami augusztusban volt, katonai leszerelése után is elment három-négy ismerősével, két napig tartott. Amikor a vásárhelyi templom búcsúja volt, akkor oda is elment a misét hallgatni, az csak egy délelőttig tartott neki. Ahogy az idő haladt rajta, úgy maradt el a vallásosság. Nyolc-tíz éves koromban már önállóan látogattam az

apai nagymamámat, és mindig a dicsértessék a Jézust kellett köszönni és kezet csókolni. A nagymama a vallásosság minden szabályát megkövetelte a családjaitól. Kezdem is az év elején: újév napján már el kellett menni a szentmisére a család ráérő tagjainak. Utána jött január 2. vízkereszt napja, február 2. gyertyaszentelő napja. A nagymamámnál a szobába, ahogy beléptünk az ajtón, jobb kéz felől a falon feszületes szentelt víztartója volt, reggel felkeléskor és este lefekvéskor a bent lévőknek keresztet kellett vetni és úgy kezdeni a napot. Keresztvíz és gyertya összetartozott, ha súlyos betegség vagy elhalálozás történt, akkor égő, szentelt gyertya mellett, szentelt vízzel vetettek rá keresztet, és könyörögtek a beteg gyógyulásáért. Következett március 25. gyümölcsoltó boldogasszony, erre bővebb magyarázatot nem tudok, csak aki tudott, annak el kellett mennie szentmisét hallgatni. Közbejött hamvazószerda, előtte húshagyókedden tyúkot vágott a nagymama, ennek örültünk, jóllaktunk, utána már hamvazószerda böjt, ami tartott nagyszombatig, ekkor vége volt a nagyböjtnek. Nem volt ez koplalás, csak a péntek szigorúan zsírnélküli. Húsvét kétnapos ünnep volt, nem dolgozott a család, annak minden tagja elvégezte a húsvéti szent gyónást. Húsvét előtt, virágvasárnap barkát szenteltek. A következő, pünkösd, kettős ünnep, templomba ment a család egyik fele az ünnep első napján, aki nem jutott el, eljutott a második nap. Kedves ünnep volt, ünnep másnapján kapósak voltak a műsoros bálók. Utána jött úrnapja, szigorúan megtartott ünnep volt, az állatok etetésén kívül más munkát nem volt szabad végezni. Május végén, június elején tartott az egyház búzaszentelési körmenetet, a családnak egyik tagja részt vett rajta, és néhány szál búzalevelet hozott haza az imakönyvébe. Következő ünnep „Péter-Pál”, az aratás, betakarítás ünnepe. Ekkor is elment a templomba a családból valaki. Mivel a család tulajdonában cséplőgép is volt, a cséplés megkezdése előtt szentmisét szolgáltatott a nagymama, hogy a nagy munka szerencsésen véget érjen, a jó időért és a balesetmentes munkáért könyörögtek. A nagymama augusztus 15-én Nagyboldogasszony piros betűs ünnepnapján adott hálát az Istennek, a jó termésért és betakarításért. Augusztus 20. István király ünnepe, elmentünk templomba. Következett kisboldogasszony, szentmishallgatás. Elhunytak, elmúltak ünnepe és megemlékezés mindenszentek. Mindenszentek estéjén szentelt gyertyát égetett a nagymama az elmúltak tiszteletére. December 1-től karácsonyig advent időszaka, itt voltak böjtös napok, gyónás. December 13. Luca-napja, sütötték a lucapogácsát, a család minden tagjának egy pogácsát jegyeztek meg tollal, amelyik toll legjobban elégett a következőben az a személy halt ki a családból. Karácsonyra szerette a nagymama, ha látogatták a betlehemesek. Igencsak pénzt és kalácsot adott nekik. Karácsony nagyünnep volt még a fogadottaknak is el kellett menni templomba (éjféli mise) és gyónni. Az éjféli mise után, ha dél felől fújt a szél, az jeles ember halálát jelezte. Karácsonyfa mindig volt, kellemes volt a Karácsony. Szilveszterkor is el kellett menni a hálaadó szentmisére.

Egy szerelem, melyből házasság lett

Ha szülői részről ellenvetés nem volt megtörténhetett az eljegyzés. Jegyváltás után következett az esküvő. Gyűrűváltás után szokás volt egy kis vendéglátás. Mivel a jegyváltási vacsorát a mennyasszony tartja, a lakodalmi vendéglátást már a vőlegénynek volt szokás megtartani. Esküvő, lakodalom előtt azonban a vőfély megtartja a legénybúcsúztatót is.

„Elérkezik az esküvő napja...”

Úgy a mennyasszonyi, mint a vőlegényes háznál nagy a készülődés. A korai vendégfogadás már két-három nappal az esküvő előtt megkezdődik. Az esküvő napján az ebédet nem nyújtják hosszúra, bár nagyon hangulatosak ezek az étkezések. Ilyenkor már mindenki készülődik az esti ceremóniára és a vacsorára. Ebéd után a vőlegényes háznál a

vőlegény elbúcsúzik anyjától, apjától, testvéreitől, barátoktól. Édesapától: „Kedves Édesatyám mielőtt atyai házadból kilépek téled térdre hullva bocsánatot kérek. Kedves Édesatyám felejtsd el azokat a rossz emlékeket, hisz jóra tanítottál, rossztól intettél.” Édesanyától: „Tehozzád mit szóljak kedves Édesanyám, ki voltál egykoron gondviselő dajkám. Tudom, hogy fáj nagyon anyai szívednek, midőn válását látod gyermekednek. Kit édes tejjel tápláltál, neveltél, most át kell adni titkos jövődönök. Kedves Édesanyám tudom, mint szeretted, mint gyenge virágot ápoltál, neveltél. Gyermekednek sorsa szülőktől a válás, ám csak akkor van rajta Istenáldás.” Testvértől: „Kedves testvéreim, kik könnyezve körülöttem álltok, áldjon meg az Isten szívémből kívánom. Kikkel megosztottam bánatot, örömet, jóindulatból immár köszönöm. Elmegyek a háztól, ahol együtt éltünk, búcsút mondok néktek, édes szüleinknek gondját viseljétek.”

Leány rokonoktól, leány barátoktól búcsúzás: „Kedves leány társaim, kik eddig voltatok könnyes szemmel körülöttem álltok. Szép volt a leányélet könnyű, játszi pille, míg az élet terhét Édesapám vitte. Tudom gond és bánat lesz osztályrészem, de nem félek tőle, mellettem lesz férjem. A lány asszonnyá lesz Isten rendelése, ne féljete ti is vágjatok bele.”

Következik a menyasszonyos házhoz a beköszöntés: „Ma reggel alighogy megvirradt a reggel, összegyűltünk méltó szép reggel, jöttünk tiszteletes hajlékunkra végre kedves menyasszonyunk nagy tiszteletére. Igaz, hogy odakint tágasabb, mint belül, de a tisztelt háznép majd megbékül velünk.” Beljebb kerülnek... „Tisztelt násznagy uram mivel eljöttünk tisztelettel kérjük, hogy vőlegény urunk párját hazakisérhessük. Aki bánatában sem eleven, sem holt. Pedig még ma reggel semmi baja nem volt. Engem vádol, bennem keresi a hibát, mert nem viszem kedves menyasszonyát. Ha kérem, adjátok most elő hatalommal, viszem hű párjához bátor csapatommal. Készítsék hát útra kedves menyasszonyunkat. Most pedig átadom ajándékom.”

Következik a vőlegényes házhoz indulás, amikor az új asszonyt a vőfély beköszönti az új családba: „Alázatossággal léptem e hajlékba, tisztelt házigazda és a többi tagok. Egy Új tagot hoztunk ebbe a családba. Kinek szószólója csekély magam vagyok. Hazajött, ha még nem is egészen. Kedves szüleink drága körébe. Szeretettel kéri a jelenlevőket, fogadják be őt, mint kedves leányukat. Lakása, hálása ezután itt lesz.”

Ismét a vőfélyé a szó: „Ismét megérkeztem uraim sokára, de merem mondani nem jártam hiába. Mert olyan étket hoztam valóban, mely első igenis az étkek sorában. Ezen eledelért nagy próbát is tettem, egy szilaj kakással két nap verekedtem. Kicsibe múltott, hogy fogam ott nem hagytam. Oda senki, fő, hogy legyőztem, bőrét levettem, nyakát leszeltem, ezt a jó paprikást abból készítettem. Itt a jó paprikás uraim vegyétek, széles jó étvágyat kívánok, egyétek!” A vacsora zeneszó mellett, jó hangulatban zajlik. Vacsora után tánc és multság következik.

A vacsorához a bort a vőfély beköszönti: „Mikor Noé apánk Isten parancsára a vízözön előtt futott, a bárka minden állatfajból, növényből vitt egyet, hogy ne nélkülözzön a víz után semmit. Azért a legbölcsebben mégiscsak azt tette, hogy a szőlőt ki nem felejtette.” Ezután rátér a bor méltatására. A vacsora ahány ház annyi szokás.

Éjfél után következik a menyecske avatás, menyecske tánc. A vőfély beköszönti az új asszonyt: „Im menyasszonyunk a koszorút letette. Fejét fejkendővel felékesítette. Engedje az Isten, hogy míg-e fejkendő fején lészen, bútól, bajtól szomorú nem legyen. Ékesség rózsája viruljon arcára. Ne jöjjön ki panasz, sóhaj száján. Férjével élhessen számos esztendőket, csendes békeességben vígan telendőket. Sokáig lobogjon élete fáklyája, öröm közt végződjön e földön pályája. Kinek zsebében van egy garas vagy kettő, hozza most közelebb, utánam lesz első. Ezen táncot járnai szabadságában áll, akinek zsebe pénzből jól áll. Nosza, muzikusok ne szunnyadozzatok, hanem szünet nélkül nótákat fújjatok.” Az újasszony tánc után további jó hangulat, jó kedv, mindenki egy pár lépést lejt a menyasszonnyal. Ha úgy rendezik, akkor a szitába ajándék, pénz kerül minden táncos által. A menyasszonytánc után a vigaszság tovább

folytatódik, az ifjú pár egészségére ürülnek a poharak. Három óra felé kezd a vendégsereg oszlanı és négy-öt óra felé véget ér a felejthetetlen ünnepi lakodalom.

Mi a jó lakodalom titka? Jó vőfély, jó idő, jó bor, jó vacsora, mely vagy marha-, vagy birkapaprikás, jó érzékkel rendelkező hűsfőző és jó zenészek. Ha ez mind megvan, csak is jó lehet a lakodalom. A vőfélyek kellékei, öltözéke a század forduló szokásai szerint kérő kendő, hajtó hám, csokor, kulacs, bot, bokrétás bot, ball vállán szalagpántlika. Délelőttől másnap reggelig a lakodalmi ceremónia szokásainak irányítói.

Régen, ötven, hatvan évvel ezelőtt, a századfordulón, meg előtte, a házasság, párválasztás nagyon sok esetben vőfély közbejárására jött létre. A tanyavilágban a házi bálók vagy (vécó) bálók, lakodalmak alkalmával vagy komendálással. Leírom az egyik esetet. Volt egy család, kissé módos família, de nem jártak szórakozni, csak keveset, a nagylánynak nem akadt kedvére való férjnek való. Az édesanyját bántotta, hogy az ő lánya már pártába marad. Szóltak az egyik vőfélynak, hogy komendáljon egy nősülıendő legényt a lányának, de egy kis vagyonska is legyen. A vőfély megígérte, hogy jó, lesz, nem soká. Nem soká jelentkezik a vőfély, hogy van legény, a következı vasárnap már fogadták is a kérőt. Elérkezik a vasárnap, megjelenik a kérő a legénnyel, a legény szép, derék fiú, szépen felöltözve. Meg is tetszett az anyának, s a jelöltnek, aki kíváncsiságból megkérdezte, hogy, na oszt mije van? A vőfély válaszol: Vásárhelyen van ház, a bankban pénz, a nyomáson föld, nagy kutya ugat a hombár alatt, az ólba nagy disznó rőfög. A mama még meg is örült, hogy milyen jól sikerült. Nem sokára megtartják az esküvőt. Majd az esküvő után haza látogat a fiatal pár. Szomorúan panaszkodik a fiatal menyecske az anyjának, hogy a vőfély becsapta őket, a házön kívül nincs más. A mamának sem kellett semmi, elkapta a vőfélyt, hogy becsapta őket. A vőfély a legnyugodtabban válaszolt: ő nem hazudott, mert amit ő mondott az mind megvan, a bankban van pénz, a nyomáson is van föld, hogy nem az övék, arról nem tehet.

1950 előtt nem voltak a fiatalok úgy szabad akarataukra engedve, például a lányok nem látogathatták a táncmulatságokat kísérő nélkül, leginkább az édesanya kíséretében mentek, felügyelet alatt voltak. A vegyes házasságnál voltak még kellemetlenségek, pláne, ha a papok is beavatkoztak. Akár milyen szépen megegyeztek úgy a fiatalok, mint a szülők, a papok föltétlen kellemetlenkedtek, mert minden papnak maga felé hajlott az akarata.

Hogyan éltek, étkeztek régen, mivel éltek a tanyán

Mondásból, szájhagyományból, még a szélmalom virágzó korából és a házi darálók idejéből, a lóval nyomtatott búzát megmosták, minden háznál volt kenderponyva, azon megszáritották és úgy örölték, darálták. Kézzel, házi szitán megszitálták és kétféle liszt és korpá lett a búzából. A lisztből kenyér sült és tészta félék, úgy a sült, mint a főtt tészták, a korpából ciberét főztek, ez levesszerű vagy hígfőzelék szerű étel volt. Ezt az étrendet megszüntette a haladó kor. 1850 után a korszerűbb gazdálkodás, a nép találékonyásával sokat segített a választékosabb étkezésen. Megjelentek az ekék, vetőgépek, az első gőzzel hajtott huzatos kazánok. 1860-ban és utána kezdődik a vámértőrlő, lisztőrlő gőzmalmok építése. Sokat javul a kenyér és a tésztafélék minősége.

1920-as években és utána nem az-az étkezési szokás ment, mint 1900 előtt közvetlen. Az édesapámtól tudom, hogy az ő fiatal korában napi kétszer étkeztek, nem keltek korán, kilenc óra körül a reggeli, délután öt óra körül az ebéd főtt étel, utána az állatok rendezése, vége a napnak. Jöttek hosszú téli esték, az esti szokásos időtöltés: szomszédolás, elbeszélgetések, disznótorok, rokkázás, fonás, fiataloknak a házi táncos esték, vécóbál, tambura, tekerő, később tangóharmonika. Ezeket édesapámtól, és annak keresztapjától, 1850-1860-as években született rokonoktól, a család legidősebb tagjaitól hallottam. De lássuk, elődeink hogy is terveztek. Tanyán éltek, első volt az évi kenyérnek való biztosítása, a búza, amit a nagymalomban lisztre cserélték. Házilag sütötték a kenyeret boglyakemencében, a ház

körül állatokat tartottak, tehenet, melynek tejét házilag feldolgozták: tej, friss túró, tejfel, érett túró készült. Sertés, melyet meghizlaltak: szalonna, zsír, kolbász, más részét megfüstölve, lesütve tartósították a nyári időszakra. Tartottak még baromfit, melynek tojásából és húsból bőven fogyasztottak. Még az élelmezéshez tartozott a veteményföld vagy dinnyeföld, ez minden tanyánál kitett egy kis terület, olyan 200-300 ölnyit, ami a háziasszony birodalma volt. Ez a kis terület látta el a konyhát krumplival, gyökérrel, petrezselyemmel, sárgarépával, vöröshagymával, fokhagymával, retekkel (téli, nyári), vagyis ami a konyhára kellett.

Hogyan is főztek, és milyen sorrendben?

Őszi-téli időszak:

- 1.nap, hétfő: szárazbableves (levesbe főtt hús), bableves, utána főtt hús, főzelék, kenyérral a főzelék, paradicsom, torma, fokhagyma, vereshagyma, ízlés szerint.
- 2.nap, kedd: köménymagos levés, szikkadt kenyér beleaprítva, utána vastag szalonnából tepertő, rántottával, zsíron sült csörge vagy tyúkláb.
- 3.nap, szerda: paradicsomleves, zsíron sült fánk.
- 4.nap, csütörtök: baromfihúsleves, utána a baromfihús burgonyával vagy nokedlivel.
- 5.nap, péntek: suhantot tésztaleves, utána főtt tészta (mákos, lekváros, túrós, tejfölös, ami volt). Tésztás napokon sokszor sorra került a túrós és a lekváros derelye.
- 6.nap, szombat: burgonyaleves, utána túróslepény, pite, kalács.
- 7.nap, vasárnap: baromfileves vagy hentestől vásárolt marha- vagy disznóhúsból leves, utána pörkölt, savanyúsággal.

Ez volt az irányvonal, amit befolyásolt a háziasszony ötletessége.

Voltak módosabb családok, akik egy egész hízót adtak a hentesnek és apródonként friss vágásból való hússal fizetett a hentes. Kenyérsütéskor nagyon kedves és kapós ennivaló volt a kenyértésztából készült zsíros és tejfölös lángos. Katolikus vallásúaknál húsvét előtt, nagyböjtben nagyon kedvelt ennivaló volt a tejfölös, túrós, mézes kenyértésztából készült guba. Tavasszal nagyböjt idején még kapós volt, és szerették a pattogatott és csemegekukoricát. Húsvétra mindig sonkát főztek a családoknál, és bőven tojást.

Elmúlt a tél, megjött a tavasz, ez változtatott a téli étkezésen, jött a zöldborsó, zöldbab, káposztafélék, karalábé, tökfélék (kétfajta is), újburgonya. Egymás után értek a gyümölcsök, melyből télire üvegekbe befőttet, magbaváló szilvából lekvárt főztek, mely nagyon előnyös volt, mert adottságánál fogva kitűnő ízesítő volt, úgy főtt, mint sült tésztával kitűnőtöltelék volt. Télire tartósították még az őszi, téli káposztát, mely savanyítva kövérhússal összefőzve kitűnő fogás. Fejlesen savanyított káposztafej levele szármának, kolbászfűszeres töltelékkel kitűnő ebéd. Sok helyen reggelire nyárson sült szalonnát reggeliztek, utána friss tejet ittak, ez leginkább pásztor emberek étke volt ugyanúgy, mint a keménytarhonya, amit minden háznál bodorítottak tavasszal annyit, hogy nyáron elég legyen, kora ősszel bodorították a télire valót. Közkedvelt volt még kukoricatejesedéskor a sült tejes kukorica, majd szemkeményedéskor a főtt kukorica, ősszel a sütő- vagy dinkatök sültve, finom uzsonnára való csemegék.

A tanyán élőknek a tanyánál volt kert, a kertbe gyümölcsfákat ültettek, sok helyen olyan körültekintően voltak beállítva, hogy a korai cseresznyétől kezdődően egész évben volt gyümölcs, az elálló alma félék télire is biztosítottak voltak. Sok helyen találkozhatunk szőlővel is. Szorgalmas helyen a gyümölcs törődött részét is összeszedték, melyből pálinkát főztek. Erre, itt Kutason jó lehetőség volt, mert Póshalmon két pálinkafőzde is működött. Póshalom és Sóshalom gyümölcsfaszerető, homokos földjén bőven termelt mindenféle gyümölcs. A kutasi hetipiacon bőven volt belőle. Ahány ház, annyi szokás, téli időszakban már mikor a hordós káposzta megsavanyodott, nagyobb mennyiséget is elkészítettek belőle, és több étkezésre valót is egy nagy edényben megfőztek, és többször tálalták, annyiszor melegítették, és zsírosrántással és tejföllel ízesítették, melyet jó étvággal fogyasztottak, igen

laktató volt. Továbbá ismertetni kívánom, hogy milyen leveseket főztek. Húsleves fajta szerint: tyúkhúsleves, csirkehúsleves, házigalambleves kifőtt hús, utána tarhonyával, vereshagymásan, burgonyával kitűnő ebéd vagy vacsora. Disznóvágás idején orjaleves, csontleves, disznópörkölt disznóhúsból. Baromfiból, pulykából, gyöngyösből, kacsából kitűnő étek készültek, ezek legtöbbször ünnepi, vasárnapi ebédek voltak. Mindennapi levesek: tésztaleves, tarhonyaleves, bableves (szárazon, zölden), paradicsomleves, zöldborsóleves, zöldségleves, hagymaleves tejfölösen, burgonyaleves, kásaleves. A már említett tésztaennivalókat is kedvelték: mákóstészta, lekvárostészta, túróstészta, sajtos tészta, grízestészta, tejfölstészta. Kutaspusztán nagyszámú birkát is tartottak, melynek tejéből sajtot, gomolyát készítettek, mely kitűnő étel volt. Idősebb háziasszonyok ősze felé és a téli hónapokban régi étkeként kukoricalisztból készítettek málét és görhepogácsát. És mi az-az ötlet és leleményesség, amit kitaláltak a századforduló előtt és után: télen kétszer étkeztek. Reggel nem keltek korán, este szórakoztak, hosszukat aludták.

Irodalom- és rövidítésjegyzék

ANTAL 2010	ANTAL TAMÁS: Hódmezővásárhely törvényhatósága 1919-1944, Szeged, 2010.
BLAZOVICH 1985	BLAZOVICH LÁSZLÓ: A Körös-Tisza-Maros középkori településrendje. Békéscsaba, Szeged, 1985. (Dél-Alföldi Évszázadok I.)
B. NAGY KATALIN 2003	B. NAGY KATALIN: A székkutas-kápolnadűlői avar temető. MFMÉ – Mon Arch I. Szerk.: Bende Livia, Lőrinczy Gábor. Szeged, 2003.
FÜLÖP 2002	FÜLÖP BÉLA: Kakasszék-fürdő. A Kakasszéki Gyógyintézet 1932-2002. Hódmezővásárhely, 2002.
IMOLYA 2014	IMOLYA IMRE: Vásárhelyi gyógyítóink. Orvos-, gyógyszerész- és állatorvos-almanach. Hódmezővásárhely, 2014. 38. p., 47. p., 80. p., 97. p., 104. p., 149. p., 212. p., 253. p., 263. p., 265-267. p., 273. p., 276. p.
KISS 2004	KISS LÁSZLÓ: Egészség és politika. Az egészségügyi prevenció Magyarországon a 20. század első felében. Korall, 2004/3.
KRUZSLICZ 1984	KRUZSLICZ ISTVÁN: A mezőváros fejlődése a visszatelepülés után. In: NAGY ISTVÁN (főszerk.): Hódmezővásárhely története. A legrégebbi időktől a polgári forradalomig I. Hódmezővásárhely, 1984.
SIMONFFY 1971	SIMONFFY FERENC: Adatok Székkutas jelenéből és múltjából. Történelmi megemlékezés a volt vásárhelyi „Nagypusztáról.” Székkutas, 1971.
SZABÓ 1964	SZABÓ FERENC: A dél-alföldi betyárvilág. In: A Gyulai Erkel Ferenc Múzeum Kiadványai 53-54. Gyula, 1964.
SZASZKÓ 2013	SZASZKÓ ELEK: A Szeri Pósa család. Egy alföldi előkelő család története a 14-15. században. Pázmány Péter Katolikus Egyetem, 2013. (disszertáció)
SZENTI 1999	SZENTI TIBOR: Betyártörténetek, Budapest, 1999.
CSML HL	CSONGRÁD MEGYEI LEVÉLTÁR HÓDMEZŐVÁSÁRHELYI LEVÉLTÁRA Hmvhely város Vásárhely-Kutas

Közigazgatási Kirendeltség iratai 1920-1943, 1944
anyakönyvi iratok, kihágási iratok IV. B. 1445. b, c l.

CSONGRÁD MEGYEI HÍRLAP - vásárhelyi kiadás. - XLVI.évf. 31. sz. (1989. febr. 6.) 5. p.

KUTAS NÉPE, XV. évf. 6. sz. (1989. június) 2. p.

5. Írástanulás a Pusztán (Juhász Nagy Péter – Sulyok Csaba)

5.1 Az oktatás helyzete a 19. század második felében

1853-ban, amikor a nagypusztát kiosztották, csak a csárda és annak közelében egy szállás létezett, sem országút, sem vasút, még állandó lakosság sem volt, csikósok, gulyások, juhászok birodalma volt a határ. A parcellázás után főként vásárhelyiek szállták meg, különböző nagyságú terület lett egy család tulajdona, melyen megkezdték a földművelést, a gyepeket felszántották, gabonatermelésre fogták. Virágzó, dúsan termő szántóföldé lett az ösgyep. Ami szántónak nem volt alkalmas ott virágzó állattenyésztés fejlődött ki. Az új tulajdonosok megszállták, tanyákat, szállásokat építettek, odaköltöztek a városból a tanyára, ott éltek ahol a munka, és a jószágnak szabadabb mozgási, legelési alkalma volt. 1860-ra sűrű lakosság alakult ki a Pusztán. Nem tudom elhallgatni, hogy ne ismertessem azt az időt, mikor még zugiskolák voltak. Ez nem volt tiltott dolog. Akkor még a népoktatás nem volt kötelező, hanem a szülők társultak össze, és megjelöltek egy helyet, ahol összejártak az iskoláskorú gyerekek. Tanulni még csak a számtan, olvasás, írás volt a tantárgy, képesített tanító ilyen helyre nem jutott, így egy iparos - leginkább kőművesekből került ki – volt az oktató. Ezek az iskolák késő ősztől koratavaszig tartottak, mert jött a munkaszezon, a gyerekek pedig kellett a házkörüli állatok őrzésére, gondozására. A tanítót a szülők látták el étellel és a szülők fizették, tanulónként: 151 kg búza, 151 kg árpa, 50 cső kukorica, 1 db csirke, 5 db tojás és 30 krajcár. Az első iskola a Pusztán, a Tompai Sámuel-féle tanyában (1991-ben Mózes Sándor tulajdona) létesült, a Kutas környéki szülők tanyát béreltek a (zug)iskola számára, ami a vasútállomástól délre 300-400 m-re volt, itt tanított egy világot járt öreg kőműves, aki énekelni, imádkozni is tanította a gyerekeket.¹⁵²

1860-as évek végén, 1870-es évek elején Hódmezővásárhely város is megkezdte a tanyavilágban a nép oktatását. Épülnek a határ különböző részein vályogfalból, a nádtetős iskolákat, de ezek nem lettek hosszú életűek, pláne, ha lapos helyre építették. A létrejövő iskolák kapcsán meg kell jegyezni, hogy az oktatásra igénybe vett épület tulajdonosa és fenntartója nem mindig egyezett meg. Voltak iskolai célra bérelt épületek, amik vagy egyházi, vagy városi felügyelet alatt működtek. Más esetben a város által épített iskolák kerültek egyházi kezelésbe. Az érdekeltségi iskolákat a szülők hívták életre, amik városi, egyházi felügyelet alatt, törvényesen működhetnek, ennek hiányában zugiskolák voltak. Állami felügyeletű iskolákról 1903-tól beszélhetünk, amikor egy kivétellel (csajági iskola) az összes kutasi intézmény ilyen státuszba került, az épületek fenntartása továbbra is városi feladat maradt, ahogy az új iskolák építése is.¹⁵³

5.2 A forrásokban fellelhető első iskolák Vásárhelykutas területén¹⁵⁴

Apróhalmi iskola: 1886-1892 között működhetett, a későbbi mágocsoldali iskola körzetében, jellege: református.

Csicsatéri iskola: 1895-ben katolikus iskolaként szerepel, 1896-ban bezárták. 1897-ben már a község felügyelete alatt nyílt meg.

Kakasszékparti iskola: 1870-es években a Póshalom-dűlőben, a Nagykeresztút Ny-i oldalán működött.

Kispusztai iskola (1878-ig): a későbbi kispusztai iskola körzetében volt található, megelőzően a sásosbogárzói iskola is ezen a területen működött, amelyet 1877-ben említenek.

Öthalmi dűlőbeli iskola: Öthalmi iskola elődje, pontosan nem lokalizálható.

¹⁵²GREGUS 1997, 57. p.

¹⁵³KONCZ 2006

¹⁵⁴Uo.

Pecércés háton írt iskola: 1877-ben említik, pontos helye nem határozható meg, de valószínűleg a későbbi hatablaki iskola körzetében volt.

Pósaalmi iskola: Zugiskolaként működhetett az 1878-1880 között Pósaalom-dűlőben, a Nagykeresztút Ny-i oldalán.

Rárós dűlői iskola: Valószínűleg a rárósi dűlőben, a pusztaszéli út mellett helyezkedett el, ezt is 1877-ben említik.

Ezekon kívül más rövid életű iskolák, zugiskolák is léteztek Vásárhelykutas területén. A bérelt helyiségekben működő iskolák esetében előfordult, hogy időnként más-más helyre költöztek.

5.3 Külterületi iskolák

Az következőkben felsorolásra kerülő iskolák, a szükséges belterületi tantermi kapacitás eléréséig (1980-ig) fogadták a gyermekeket és képezték a külterületi iskolahálózatot.

Kispusztai iskola

1878-ban épült az akkor orosházi-vásárhelyi út mellett, a Bogárzó-dűlőút sarkán, 1,5 km-re a vásárhelykutas (akkor még sámsoni) vasútállomástól nyugatra. Első oktatója Szabó Lajos okleveles tanító volt.¹⁵⁵ Egyetlen külterületi iskola volt, amely mindvégig községi felügyelet alatt működött és az első téglából épült iskola, ezért köiskolának is nevezték. A kispusztai iskola tanárai, Gregus István (1920-1923 között), majd az őt követő Szabó Gyula (1923-1928), az anyakönyvi kerületi hivatal teendőit is ellátták. Az 1920-as évek végétől vásárhelykutas iskolának nevezték.¹⁵⁶ A kutas úton, a várostól 19 km-re működött, 1908-ra építették újjá, jó minőségű téglából, egy bő tanteremmel és kielégítő tanítói lakással. Később Norton-kút szolgáltatja az egészséges ivóvizet, nem csak az iskolába járó gyerekeknek, hanem a közelben lévő, sűrűn lakott tanyavilág is élt a vízvételi lehetőséggel. 1908-tól 1921-ig évente 70-80 tanuló sajátította itt el a műveltséghez szükséges tudást. Az idő eltelt, 1980-ban a kispusztai általános iskolát műemlékké nyilvánították és a székkutasi Petőfi Vadásztársaság kapta meg, itt megszűnt a további oktatás.

¹⁵⁵GREGUS 1997, 58. p.

¹⁵⁶KONCZ 2006; CSML HL Hmvhely város v.-k.-i Közig. Kir. ir. 1920-1943, 1944 anyak. i., kihág. i.) IV. B. 1445. b, c 1. ; CSML HL, Hmvhely. város v.-k.-i Közig. Kir. ir. 1928-1941 IV. B. 1445.a / Közig. ir.-ok 1.

63. kép. Kispusztai iskola, ez volt a határ első korszerű iskolája

Forrás: Juhász Nagy Péter (1986)

Pusztafeketehalmi iskola

A *pusztafeketehalmi iskola* létesítésének idejét nem tudni pontosan, 1877-1882-re tehető, folyamatos működése 1885-1886. évektől követhető nyomon.¹⁵⁷ Mivel a felépítését Hódmezővásárhely város is támogatta, segítséget nyújtott, így téglalapra, cseréptetővel, erős drótkerítéssel, melléképülettel, nyári konyhával, pincével, sertésóllal, tyúkóllal készült, terjedelmes kert tartozott hozzá, gyümölcsfákkal. Itt állítottak emlékművet az első világháborúban elesett katonák emlékére, huszonkilenc áldozat nevével. Az iskolát nem hiába építették, mert mintegy 80 iskoláskorú tanulója állandóan volt. Derék, jó embereket neveltek itt, dacára, hogy nem volt kövesút. Egy női tanítót helyeztek ide, aki 25 éven keresztül tanított Pusztafeketehalmon. Férjhez ment, Tárkány Sz. Bálintné néven ment nyugdíjba. Mint a korabeli iskolák legtöbbszörénél, itt is ásott, vedres kút szolgáltatja az ivóvizet, későbbi fűrt kutat készítettek, kielégítő ivóvizük lett, nem csak az iskolába járó gyermekek részére, hiszen a környékbeli lakosok is fogyasztották.

¹⁵⁷KONCZ 2006

64. kép. Pusztafeketealmi tanyai iskolai tanulók Mikula Kálmánné tanítónővel

Forrás: Juhász Nagy Péter (~1962)

**65. kép. Felső tagozatos iskolások Mikula Kálmánné tanítónő vezetésével
(Pusztafeketehalom)**

Forrás: Juhász Nagy Péter (~1962)

Mágozsoldali iskola

Hódmezővásárhely egyik legtávolabbi tanyai iskolája, amely az Orosházát Szentessel összekötő kövesút hódmezővásárhelyi határt szelő északkeleti oldalán helyezkedett el. Csinos,

mutató épület volt, mindennel ellátva: tanítói lakás, komplett, bő tanterem, ártézi kút, kert. Ennek az iskolának előnye volt, hogy mellette vitt el a kövesút, és ide torkolt a Pusztavöröshalomi-dűlő és Apróhalmi-dűlő is. Az 1950-es határrendezés alkalmával Nagymágochoshoz csatolták, majd az ötvenes években lebontották.¹⁵⁸

Öthalmi iskola

A Rárósi út mentén, a Pusztaszéli út közelében állt. Azok közé az iskolák közé tartozott, amelyek már egy kicsit jobb minőségben épültek, téglalappal rendelkezett, falai vályogból voltak, tetejét cseréppel fedték. 1895-ben épült, református, majd 1897-től községi felügyeletű. Egy tágas tanterme volt, tanítói lakás tartozott hozzá, valamint melléképületek. A tanulókat és a környékbeli lakosságot ásott kút látta el.¹⁵⁹ Ebben az iskolában is nagy létszámú iskoláskorú tanuló gyermek végezte az iskolát. Mikor Kutason felépültek a tantermek innen is bevonták a tanulókat és a tanerőt Kutasra. Az iskolát lebontották.

Csomorkányi templomromi iskola

A kutasi határ délnyugati részéhez egészen közel feküdt a Hódmezővásárhelyhez tartozó csomorkányi templomromi iskola, melybe a kutasi határbeli iskolás tanulók is jártak. Az iskola veres préstégla falú, bő tanteremmel, tanítói lakással, hozzá pincével, bő melléképületekkel, ártézi kúttal, első rangúan ellátott csinos iskola volt. Nagyszámú tanköteles tanuló sajátította el az élethez szükséges tudományt. Ez is a bontás sorsára jutott.

Hatablaki iskola

Vásárhelykutas déli határszélén, Békéssámszonhoz közel, népes területen, több nagycsalád volt, sűrű tanyavilággal bírt, de iskola nem volt. Kivált egy családfő – a vízör -, aki elhatározta, hogy ő addig járja a hatóságot, míg iskola nem lesz. Mikor meghallotta, hogy az akkori kultuszminiszter gróf Klebelsberg Kunó vallás- és közoktatásügyi miniszter (1922-1931) Szegeden vagy Vásárhelyen tartózkodott, mindig felkereste. Kapott is tőle ígéretet, de nem győzte várni a segítséget. A szülők hozzáfogtak, és a város segítséget nyújtott, a nagykeresztúti csatorna nyugati oldalán épült fel a hatablaki iskola. Vályogfalú, cseréptetős iskola volt, tanítói lakással, tanteremmel, kúttal, szükséges melléképülettel. Hosszú időn keresztül száznál több volt a tanulók száma. Mikor a külterületi iskolákat összevonták ez az iskola is a többi sorsára került, magánszemély vette meg lakás céljára.

Csajági iskola

Római katolikus iskola volt. Csajágon özv. Vetróné által felajánlott telken elemi iskolát óhajtott a lakosság építeni. Hódmezővásárhelyhez fordulnak segítségért 15000 db tégláért és 11600 cserépért, ezen iskolát az egyház és a város fel is építette. Korszerű, egy tantermes, tanítói lakással, melléképületekkel és kerttel, ásott kúttal, majd évek múlva Norton-kúttal. Ebben az iskolában még boglyakemence adta a meleget a tanulógyermekeknek és a tanítónak. A kemence tüzelésére az iskolától nem messze lévő egyházi birtok bérlője adta a fűteni való szalmát, ízikszárat. Ezen iskolát 1977 körül lebontották, de a 70 évvel ezelőtt felállított Krisztus feszület még áll és hirdeti az ígét.

¹⁵⁸UO.

¹⁵⁹UO.

Szőkehalmi és Csicsatéri iskola

Van még két iskola, amelyek a határkiigazítás után Kutas községhez tartoznak, Szőkehalom és Csicsatér, de ezeknek egy kis kitérő története van, ehhez a történethez vissza kell kanyarodni 1867-1869-es évekhez. Ugyanis ekkor valósult meg az osztrák-magyar Kiegyezés, úgy iparban, mint mezőgazdaságban nagy lett a vállalkozói kedv. Egy borkereskedő európai forgalomra és hírnévre tett szert, azonban üzleti forgalmát nem vallotta be a hatósági adóhivatalnak. 1895 után jött rá a hatóság, tette nagyon súlyos bűncselekménynek minősült, ezen kereskedő nagyon félt a legsúlyosabb büntetéstől, mely abban az időben halálbüntetés is lehetett volna. Jelentkezett az igazságügyi hatóságnál, hogy a be nem fizetett pénz megvan, és ő javasolja, hogy mivel a tanyavilág iskolahiánnyal küzd, ezen a pénzen iskolákat építhetnének. Ezen javaslat a felsőbb ügyosztály hivatalnál meghallgatásra talált, a büntetést felfüggesztették, az iskolák építését megkezdték, így épült fel 12 téglaiskola, melyek még ma is korszerűnek mondhatók. Ezek az iskolák már egységes tervrajz alapján épültek, oktatási szempontból, esztétikailag egyaránt ideálisak voltak.¹⁶⁰ Felsorolom ennek keretében mely iskolák épültek a nagy vásárhelyi határban: Csicsatér (1900), Szőkehalom (1903), Cinkus, Fecskés part, Mátyás halom, Külsőszórhát, Belsőszórhát, Hatrongyos, Szikáncs, Gorzsa, Bodzáspart, Tatársáncz. Ebből a tizenkét iskolából kettő Székkutas határában maradt, melyek díszei a kutasi iskoláknak még 1990-ben is.

A csicsatéri iskola tanítónője volt az 1930-as években a Kutasra került Szénásy Gyuláné Mária néni. Emlékeiből idézve: *„a csicsatéri iskola két tanerős iskola volt, Ormos Ferenc tanította a felsősöket, én az alsósokat. Amikor 1938-ban őt elvitték katonának, az iskola mind a 96 diákját én egyedül tanítottam tovább, reggeltől-estig, és még hetente ehhez jött az ismétlő iskola, és a fiúk még leventefoglalkozásra is jártak. Hiába voltak már nagy fiúk, nagyon fegyelmезettek voltak: egyetlen pissenés nem volt az órákon.”*¹⁶¹

Hidi Mihály állami tanító, a szőkehalmi iskola kiváló tanítója, a magyar népoktatásnak népszerű reprezentánsa, ki ennek az ősi földnek őseréjét hordozza lelkében. 1895-ben született a csajági pusztán, a törzsgyökeres Hidi nemzettségnek abból az ágából, melynek Hidi József pusztai gazdálkodó és Herceg Anna voltak a fejei. Édesapja 1896-ban hunyt el, édesanyja pedig 1917-ben, azalatt, míg fia a hadak útján járt. Hidi Mihály (1895-1986)¹⁶² Vásárhelyen végezte a négyéves középiskolát, oklevelet pedig 1915-ben, Kiskunfélegyházán szerzett. Még az oklevele megszerzése előtt - mint helyettes - Szőkehalmon tanított. A háború első évében a diplomát magánúton való vizsgázással szerezte meg. 1916 júniusában vonult be az 5. honvéd gyalogezredhez Szegedre. A tisztiiskolát Debrecenben végezte el, s, mint hadapród Szabadkára, onnan pedig az orosz frontra került. 1918 májusában az olasz harctérre vitték, hol az Assago melletti rettenetes harcokban vett részt. Juhász Nagy Péter így emlékezik a neves tanítóra: *„Hidy Mihály tanító elébe jártam. Ő olyan érdekösen tudott beszélni a történelemről, a hazáról, hogy már akkor, kicsi gyermekkoromban fölkelte az érdeklődést bennem. Olvasni is nagyon megszerettem. Mikor kimaradtam az iskolából, apám mellé kerültem a tanyára. Sokat dolgoztam, de már attul fogva mindég érdeklődtem az öregöknél, hogy hogy vót régön. Oszti jegyözgettem.”*¹⁶³

Sajnos ezek az iskolák már nem a műveltséget szolgálják, külterületen a tanítást felszámolták. A tanulókat a községi tévesz busza hozza-viszi. Az épületeket a tanács eladta, a vevő vagy lakás céljára megtartotta és lakja vagy lebontotta, és a községben családi házat épített a meglévő anyagból. Két téglaiskola még megőrződött eredeti formájában, a

¹⁶⁰KONCZ 1990, 71. p.

¹⁶¹ Száz év, ezer élmény – Mária nénit köszöntötték a volt tanítványok. KUTASI HÍREK, 2011. augusztus.

¹⁶² SZABÓ 2015, 301. p.

¹⁶³FELLETTÁR 1992

szőkehalmit tulajdonosa családi házzá alakította, a csicsatérit az ármentesítő vízügyi társulás vette meg, vízügyi dolgozók lakják, de még eredeti formájában megvan (1991).

66. kép. Csicsatéri tanyai iskola

Forrás: Magángyűjteményből

Megjegyezni kívánom, hogy a Pusztának a nyugati részét 100 százalékgig hódmezővásárhelyiek kapták és telepedtek meg, akik már Hódmezővásárhelyen ismerték az iskola előnyét, szükségességét. Ennek volt köszönhető, hogy mire a századfordulón a Pusztán Vásárhelykutas létrejött, analfabéta lakója talán nem is volt, ha volt is nagyon alacsony százalék, az rövid idő alatt felszámolódott.

5.4 Belterületi iskolák

Központi iskola

Az első világháború után nagy fejlődés alakul ki a csárdától kelet felé indulva a Kiskereszt útnál lévő Szabó-féle szélmalomig. Van már a településnek neve, Vásárhelykutas, van országút, vasút, emeletes állomás. Szervezik a templomépítéseket, római katolikus templom körül 24 ház épül. K. Tóth Bálint magánparaszt telkeket oszt, van rá vállalkozó, negyven ház épül. Az 1920-as évek derekán a házak épülnek, a lakosság tovább növekszik, és velük együtt az iskoláskorú gyermekek, akik részére a városnak iskoláról kell gondoskodni. A közelben lévő kispusztai iskola kapacitása sem volt elegendő, a tisztiorvos sem találta megfelelőnek újabb diákok fogadására, az 1929/30-as tanévben már 115 gyermek volt kénytelen egy tanteremben tanulni. Hódmezővásárhely városa nem hanyagolta el az iskolával való törődést, felettes szervekhez fordult, ahol a kérés meghallgatásra talált. Gróf Klebelsberg Kunó vallás és közoktatásügyi miniszter döntése alapján, mivel Csongrád megyében jelentős iskolahiány volt, a tanyai iskolákból a megyében 26-ot építettek, ezekből 1-et Kutasra. Az új

központi iskolát az akkori Kutas közepébe érve, bal felől, a régi temető keleti végénél találjuk, a vasúttól északra. Régen Pusztaszéli út, ma Mágocsi út mellett, északnak fordulva, bal felől jelölik ki az iskola telkének kiszemelt 2000 négyszöglet, 1928 folyamán a Cs. Hódi-féle földből. A kisajátítása lassan haladt, és hogy enyhítsenek a zsúfoltságon, a tanfelügyelő két alkalmas helység kibérlését rendelte el. A katolikus településen Dezső Tamásné építtetett házat (ma Szabadság utca, dr. Makai Attila állatorvos háza), de nem foglalta el. Bő szobák voltak és üresen álltak, ezt a házat bérelte a város szükségiskolaként, hogy az iskoláskorú gyermekek megfelelő férőhellyel rendelkező iskolában tanulhassanak, így alkalmas volt két ideiglenes tanterem kialakítására, 1930. március 1-re készen állt. Az új iskola a korszak többi iskolájához hasonlóan téglából épült, két tanteremmel rendelkezett, bő folyosóval, helyet kapott benne igazgatói iroda, előszobás konyha, kamra, fürdőszobás tanítói lakás. Ezen iskolát 1931. szeptember 13-án avatták fel,¹⁶⁴ az új tanító itt kezdte meg a tanítást, Triebl Fülöp személyében, aki ideköltözése után Temesi Fülöpre magyarosította nevét. Temesi tanító úr nagyon rendes és nagy tudású, jól képzett, zene és ének szakos tanító volt. Ő lett a római katolikus kántor a kutasi templomban, és ő kántorolt a temetéseken is. Összeforrt Vásárhelykutas lakosságával, a tanítványai valamennyien rendes emberek lettek. Élete végéig itt maradt Kutason, itt fejezte be életét. A külső temetőben nyugszik.

**67. kép. 1931-ben elkészült (akkori központi iskola)
keleti homlokzata, gróf Klebelsberg Kunó vallás-
és közoktatásügyi miniszter működése alatt.
Ebből a fajta iskolából 26 épült Csongrád megyében**

Forrás: Juhász Nagy Péter (1986)

¹⁶⁴KONCZ 2007

**68. kép. Székkutas Belterületi Ált. Isk. VI. osztály 1957/1958 tanév,
Kukovecz Ferenc osztályfőnökkel**

Forrás: Magángyűjteményből

István-iskola

1921-ben, amikor a római katolikus egyház házhelyeket osztott, Szegedről ide települt István Lajos középkorú fűszeres, vegyes kereskedő. Telket vásárolt és felépítette nagyméretű házát, melyből lakás, üzlet, raktár, minden kitélt, kedves üzletember volt, itt élte az életét. Halála után nem sokkal bekövetkezett az 1944-1945-ös változás, ami miatt a család visszaköltözött Szegedre. A házat, mivel nagyméretű volt, a hatóság iskola céljára megvásárolta és átalakította.

Sütő-iskola

Ezen csinos épületet Sütő Péter szegedi vendéglátós építette, vendéglő és lakás céljára. Szép tervet képzelt magának, e házhoz egy nagyobb termőterület tartozott, melyet szőlővel, gyümölcsfákkal telepített be, azzal a céllal, hogy saját termésű borát és pálinkáját fogja adni a fogyasztóknak. A terv megvalósul, de betegsége tervét derékba törte, meghalt. A család visszaköltözött Szegedre. Közben a falu és a lakosság növekedett, iskolai férőhelyhiány volt. Mivel a falu arrafelé gyarapszik (ONCSA-telep), a község iskola céljára megvásárolja, és fel is állítja benne az iskolát.

69. kép. Egykori Sütő iskola a Mágocsi út mentén

Forrás: Juhász Nagy Péter (1986)

70. kép. Székkutas Sütő iskola 1950/1951 tanév, Szénássy Gyula tanítóval

Forrás: Pappné Szénási Emőke

József Attila utcai iskola

1980-ra készen van a József Attila utcai általános, osztott iskola, a korábban a tanyai iskolákba járt tanulókat a téesz busza szállította reggel Kutasra, délután pedig haza. Most már

elegendő férőhely van, a tantestület a Sütő-féle iskoláról lemondott, ahol magánlakások lettek kialakítva. Valamennyi tanító képesítéssel rendelkezett.

71. kép. József Attila utcai központi iskola

Forrás: Juhász Nagy Péter (1986)

Tovább kívánok írni az iskolákról. Parasztságunkat nem szabad röghöz tapadt maradi embereknek tekinteni. Gazdáink minden időben felismerték a gazdasági halandóságukat és igyekeztek azokhoz alkalmazkodni, és 1880-ban már Hódmezővásárhelyen közkönyvtárat létesítettek.¹⁶⁵ A múlt század közepén vidékünkön átutazó közgazdász a következőket mondta határunk magyar parasztjairól: nagyon is tanulékony, sőt, munkás gazdát ismertünk meg benne, kitől várhatni, hogy lesz elég akarata, s tetteje a legnehezebb akadályokkal is megküzdeni.

Meg kell említeni, hogy Hódmezővásárhelyen gyorsan fejlődött az iskolák létesítése, így a műveltség is jobban haladt előre. 1851-ben 17 elemi iskolában oktattak már Hódmezővásárhelyen. 1890: a városban 44 elemi, a tanyavilágban pedig 25 elemi iskola működött. 1902 augusztusától valamennyi külterületi iskolát államosították. 1904: az óvodák is állami irányítás alá kerültek. A két világháború között, az 1938. évet alapul véve 43 tanyai iskola működött, 49 tanerővel, 2432 tanulóval. A lakosság 39%-ka élt ekkor tanyán.¹⁶⁶ Valamennyi tanyai iskola sokszámú tanulóval rendelkezett, 80-90-100 tanuló egy iskolánál. A múlt század 1873-as évéből érdekes adat: 60 felnőtt jelentkezett oktatásra (1873. január 21.).¹⁶⁷

¹⁶⁵ Az 1880. július 10-én alapított könyvtár majd csak 1907. május 12-én vált nyilvános könyvtárrá. (Forrás: <http://katalogus.nlvk.hu/html/hek2/vik.htm> utolsó letöltés: 2019. október 14.)

¹⁶⁶ Vásárhelyi tanulmányok, Hódmezővásárhelyi Levéltár

¹⁶⁷ Hódmezővásárhelyi Levéltár

72. kép. A Mágocsi út mentén található Fehér iskola. Ezt az iskolát már Székkutas nagyközség építette, az ötvenes évek elején

Forrás: Juhász Nagy Péter (1986)

Tanulók száma az iskolákban 1944 előtt:

Hatablak:	70-80 fő
Csajág:	140-150 fő
Kispusza:	140-150 fő
Szőkehalom:	90-100 fő
Pusztafeketehalom:	80-90 fő
Mágocsoldal:	90-100 fő
Csicsatér:	85-95 fő
Öthalom:	70-80 fő

Irodalom- és rövidítésjegyzék

- FELLETÁR 1992 FELLETÁR BÉLA: Kutas szoboralapítója és történetírója In: Vásárhely és Vidéke, 1992. 03. 10., 3. p.
- GREGUS 1997 GREGUS MÁTÉ: A Pusztakutasi Olvasó Egylet és Vásárhelykutas, mint tanyakörzetnek története. In: Dr. Bakk Elekné dr. Takács Sára, Hazulról haza, Székelyudvarhely-Székkutasra (Tényközlő emlék – életem). Székelyudvarhely 1997.
- KONCZ 1990 KONCZ SÁNDOR: Tanyai iskolák Hódmezővásárhelyen 1849-1944, Szeged, 1990. Szakdolgozat.
- KONCZ 2006 KONCZ SÁNDOR: 150 éves a külterületi iskoláztatás Hódmezővásárhelyen. A tanyai iskolaépítés első száz évének vázlata. In: Varsányi Attila (szerk.): A hódmezővásárhelyi Szeremlei Társaság Évkönyve 2005. Hódmezővásárhely-Budapest, 2006.

KONCZ 2007 KONCZ SÁNDOR: Új iskolák építése és az épületek karbantartása Hódmezővásárhely külterületén 1919-1949, In: A hódmezővásárhelyi Szeremlei Társaság Évkönyve 2006. Hódmezővásárhely-Budapest, 2007.

SZABÓ 2015 SZABÓ EMESE (szerk.): Vásárhelykutastól Székkutasig. Székkutas, Székkutas Község Önkormányzata, 2015.

KUTASI HÍREK, II. évf. 8. sz. (2011. augusztus): Száz év, ezer élmény – Mária nénit köszöntötték a volt tanítványok.

Csongrád Megyei Levéltár Hódmezővásárhelyi Levéltára (továbbiakban CSML HL) Hmvhely város Vásárhely-Kutas Közigazgatási Kirendeltség iratai (továbbiakban v.-k.-i Közig. Kir. ir.) 1920-1943, 1944 anyakönyvi iratok, kihágási iratok (továbbiakban anyak. i., kihág. i.) IV. B. 1445. b, c 1.

CSML HL, Hmvhely. város v.-k.-i Közig. Kir. ir. 1928-1941 IV. B. 1445.a / Közig. ir.-ok 1.

6. Górérténelem. A kukoricagórék dél-alföldi történetének vázlata (Sulyok Csaba)¹⁶⁸

6.1 Bevezetés

Székkutas utcáit járva, az udvarokba kíváncsian bepillantó tekintetek gyakran megakadhatnak a különbözőképpen tájolt, de nagyrészt megegyező küllemű kukoricagórékon. A falu házai és külterületi tanyái közül sokban még napjainkban is megtalálhatóak vagy korábban megtalálhatóak voltak ezek a gazdasági célú építmények. Azonban a legtöbb góré mára elvesztette eredeti terménytároló szerepét, és ezzel együtt gyakran létjogosultságát is. Számos olyan tényező felsorolható, amik az utóbbi évtizedekben a górék megmaradása ellen hatottak:

- szocialista szövetkezeti gazdálkodás mellett kialakult háztáji gazdálkodás megszűnése,
- a falu előregedése,
- az agrotechnika, és ezen belül a termények tárolásának technikai fejlődése,
- a fogyasztási szokások átalakulása.

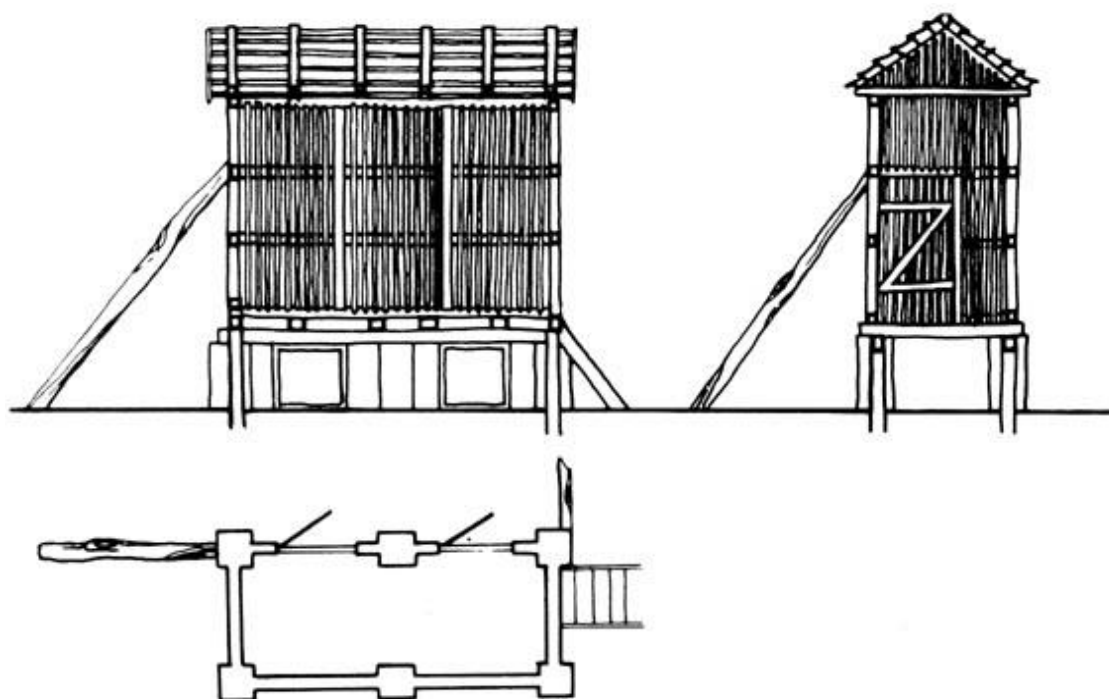
Ezen folyamatok részben a falu képének alakulásában is tetten érhetőek, a górék az 1980 után épült házak nagyrésznél elmaradoztak, nem épültek. A jelenleg még fellelhető kukoricagórék a telkek leginkább múltba tekintő (gazdasági) épületeinek tekinthetők, egy olyan környezetben őrzik egykori funkciójuknak megfelelő formájukat, amely funkció, és a gazdálkodás, amibe illeszkednek már egyre kevésbé érhető tetten.

A Magyar Néprajzi Lexikon meghatározása szerint a góré „*csöves kukorica tárolására szolgáló, fonott vagy lécezett építmény.*” Az ún. fonott górékat feltételezhetően már a kukorica magyarországi megjelenése előtt is használták a termények tárolására. A kukorica hazai elterjedése lendületet adott a górék terjedésének és kialakításuk is megváltozott. A léces oldalú górék elődei a 18. század végén jelenhettek meg a Kárpát-medencében. Fokozatosan nyertek teret, kezdetben a nagybirtokokon, majd a 20. században az alsóbb paraszti rétegek gazdálkodásában is általánossá váltak. „*[A górék] a Dél-Alföldön, a Tiszántúlon és a Dunántúlon hatalmas, tágas, erős építmények, amelyek alatt gyakran disznóól, kocsiszín vagy más gazdasági rendeltetésű helyiség foglal helyet.*”¹⁶⁹

¹⁶⁸ A tanulmány Sulyok Csaba: Górérténelem. A kukoricagórék dél-alföldi történetének vázlata. In: Vásárhelyi Látóhatár VI. évf. 21-22. szám, 2015/1-2. 36-38. p. bővített változata.

¹⁶⁹ Magyar Néprajzi Lexikon 1979, 296-299. p.

5. ábra. Góré disznóóllal (Vásárhelyi puszta, Orosháza, Békés m.)

Forrás: MAGYAR NÉPRAJZI LEXIKON, 296. p.

6.2 A kukorica elterjedése a Dél-Alföldön

A görék története elválaszthatatlan a kukorica termesztésének történetétől, ezért a következőkben a kukorica dél-alföldi elterjedésének fontosabb állomásait veszem sorra. Az Újvilágból származó kukorica Magyarországon a 18. század elején kezdett elterjedni. Részben Törökország felől indult meg hazai térhódítása, innen a „törökbúza” elnevezés. Török közvetítés eredménye az erdélyi megjelenése 1611-ben,¹⁷⁰ ugyancsak ettől az évtől számítják a horvátországi elterjedését is, ahová feltehetően Itáliából került be.¹⁷¹

Balassa Iván szerint az Alföldön a 17. század végén kezdett meghonosodni, egy 1694-ből származó forrás alapján következtet a gyulaiak kukoricatermesztésére.¹⁷² Csongrád megyéből 1719-ben számolnak be először a kukoricáról, Szegeden ekkor még - más terményekhez képest - elenyésző termésmennyiséget takarítottak be belőle, ami a kis vetésterületre is utal.¹⁷³ 1731-ben a szegvári és csongrádi uradalmi gazdaságok földjein folyt a termesztése.¹⁷⁴ Az uradalmak takarmányozási célra vetették, míg a jobbágyok elsősorban saját élelmezésük biztosítására.¹⁷⁵ A jobbágyság kezdetben a kertjeiben ültette, majd az ugaron is megjelent, ugyanis az innen betakarított termés után nem kellett kilencedet és tizedet fizetni.¹⁷⁶ Feltételezhetően emiatt a hódmezővásárhelyi összeírásokból is hiányzik, 1751-ből van írásos nyoma a városi bírói és főbírói jegyzőkönyvekben (Protocollum Judicale).¹⁷⁷ 1778.

¹⁷⁰BALASSA 1960, 40. p.

¹⁷¹GAÁL 1978, 170. p.

¹⁷²BALASSA 1960, 47-48. p.

¹⁷³Uo., 47. p. (Reizner J. 1900. 3:425 nyomán)

¹⁷⁴RÁKOS 1984, 477. p.

¹⁷⁵GAÁL 1978, 172. p.

¹⁷⁶Uo. 1978, 171-172. p.

¹⁷⁷RÁKOS 1984, 389. p.

május 28-án kelt Hirdetőkönyv alapján a káposztáskertekben is „bevett rossz szokássá” vált a kukorica vetése.¹⁷⁸

74. kép. Kukoricagóré sertésóllal (Hódmezővásárhely)

Forrás: Hódmezővásárhely története II., 125. kép

A 19. század közepétől a Pusztá tagosítása, majd feltörése lendületet adott a szántóföldi növénytermesztés számára. Az elterjedő istállózó állattartás igényelte a folyamatos takarmányellátást, emiatt a kukorica vetésterülete is megnövekedett. Szentí Tibor szerint „határunkban már a 18. század utolsó harmadában jelentékeny kukoricaföldet műveltek.”¹⁷⁹ Rákos István úgy vélekedik, hogy a „szélesebb körű elterjedéséről csak az 1840-es évektől beszélhetünk.”¹⁸⁰ Nagy Gyula megállapítása, hogy „a Vásárhelyi-Pusztán a Pusztá felosztása után eleinte csak kevés kukoricát termeltek. Egyesek csak minden harmadik-negyedik évben termeltek kis területen.”¹⁸¹ A kukorica hozamai a különböző fajták (putyi kukorica,¹⁸² rózsakukorica,¹⁸³ lófogú kukorica¹⁸⁴) keresztezésével fokozatosan növekedtek. A magok elvetése, és a növények ápolása a munkaigényes mezőgazdasági feladatok közé tartozott. A kukorica fokozatosan nyert teret a 18. század végén a két- és háromnyomásos gazdálkodás, valamint a vetésforgó tavaszi periódusában.¹⁸⁵ „A békés-megyei Endrődön is az ugar helyett többnyire kukoricát vetnek, már 1824-ben (...) 1856-ban az ugar nélküli háromfordulós rendszer teljesen kialakult Hódmezővásárhelyen.”¹⁸⁶

¹⁷⁸UO. 1984, 477. p.

¹⁷⁹SZENTI TIBOR honlapja. Elérés: www.szenti.com, Néprajz, Tároló építmények (továbbiakban szenti.com). Megtekintve 2015. február 3.

¹⁸⁰RÁKOS 1984, 477. p.

¹⁸¹NAGY 1963, 130. p.

¹⁸²BALASSA 1960, 75. p.; NAGY 1963, 113. p.

¹⁸³UO. 1960, 75. p.; UO. 1963, 113. p.

¹⁸⁴UO. 1960, 71-72. p., 75. p.; UO. 1963, 113. p.

¹⁸⁵RÁKOS 1984, 477. p.

¹⁸⁶BALASSA 1960, 62-63. p.

75. kép. Léces kukoricagóré, színnel és sertésóllal (Székkutas)

Forrás: Sulyok Csaba (2014)

1855-re vonatkozóan a hódmezővásárhelyi növénytermesztés rendszeréről írja Galgóczy Károly: „Hódmezővásárhelyen a jobb gazdák tanyaföldjein rendszeres vetésforgást gyakorolnak, őszi, tavaszi és kukoricával, - ki repcét is termeszt, azt az őszi elibe bocsátván, alátrágyázott ugart mivel; mások trágyázott ugarban bükkönnyt, s kevert takarmányt természetnek őszi előtt.”¹⁸⁷ A kukoricáról írja Kovács Ferenc (álnéven: Kutasi): „Népünk legjobban kedveli az éghajlati viszonyainkhoz edződött s közönségesen természeteni szokott nagy sárgaszemű kukoricát, némelyek örömeztőbb rakják a kisebb, acélosabb szemű (...) apró csövű, korábbi fajta szerémi, népünk előtt Mischling név alatt ismeretes kukoricát. Meg kell még említenem egy harmadik fajta kukoricát, melyet (...) Szabó Mihály ügyvéd úr barátom termesztett (...) ő ugyanis mintegy három év előtt e fajtából „Amerikai kukorica” név alatt bizonyos uradalmi tiszt ismerésétől kapott egy csövet...”¹⁸⁸ A múlt század fordulóján Hódmezővásárhely történetét megíró Szeremlei Sámuel az alábbi megállapításokat teszi: „Kukoricatermesztésnek a török alatt nincs nyoma sem a defterekben, sem a királyi dézsmajegyzékekben, az úrbéri és megyei összeírásokból később is kimaradt, mert azt amiatt, hogy nem foglaltatik benn Mátyás király dézsmatörvényében, nem dézsmálták. Az uradalomnál a csongrádi és szegvári gazdaságokban, először 1731-ben találunk nyomára, később is van említés a sámsoni és derekegyházi gazdaságok góréiról. De Vásárhelyen ekkor még nem. Csak később (1788) találjuk feljegyezve, hogy a határbeli tavaszi vetések közt 60²/₄₁ véka kukorica vetés is volt. Nyolc évvel ezután is nyomára akadunk ennek a kenyerei és peperei földeknél. Még a nagy tűzvész (1824) alkalmából rendezett segélyszedéskor is az egész városból csak 10 köböl kukorica gyűlt be, amikor 178 köböl búzát és 89 köböl árpát kéregettek össze a lakosságtól. A lakosság azonban, úgy látszik, csak a 19. század második negyede után karolta fel, midőn a búzatermelés még nagyobb mérveket öltött, s rájöttek, hogyha kukorica alá megművelik a földet, s aztán ebbe vetik bele a búzát, jóformán annyi,

¹⁸⁷GALGÓCZY KÁROLY 1855. 266. p., idézi HERCZEG 1993a

¹⁸⁸GAZDASÁGI LAPOK 1857. március 12. idézi HERCZEG 1993a

*mintha ugarba vetnék azt. Ettől fogva nagy előszeretettel ragaszkodtak a kukoricához s minden harmadik évben szántottak ez alá.*¹⁸⁹ A század végére gyorsan nőtt a kukorica vetésterülete, Hódmezővásárhelyen az 1881-es 11500 kat. holdhoz (összterület 8,7%) képest 1891-re 27386 kat. holdra (összterület 20,2%) növekedett.¹⁹⁰ Orosházán a század végén - a vetésterület nagyságát nézve - a harmadik helyen állt a szántóföldi növénytermesztés ranglistáján, az őszi búzát és az árpát megelőzve.¹⁹¹

9. táblázat. A kukorica vetésterülete Orosházán a 19. század második felében (kat. holdban)

1869/70 gazd. évben (kat. hold)	1881/82 gazd. évben (kat. hold)	1885 gazd. évben (kat. hold)
3600	3900	3800
összterület százalékában		
17,7	19,6	18,7

Forrás: SZABÓ, 1965

76. kép. Léces kukoricagóré, (Székkutas)

Forrás: Sulyok Csaba (2014)

A górék története – a kukoricához hasonlóan – Amerikából eredeztethető, és csak fokozatosan illeszkedett be a hazai kultúrtáj képébe. Balassi megjegyzi, hogy *„a górék a kiterjedt termelés jelei,”*¹⁹² valamint, hogy *„a léces oldalú górék először a nagygazdaságokban honosodtak meg, mivel építésük lényegesen költségesebb volt, mint a*

¹⁸⁹SZEREMLEI 1911, 276-278. p.

¹⁹⁰Hódmezővásárhely város polgármesterének jelentése (Pmj.) 1877-1914. idézi HERCZEG 1993b

¹⁹¹SZABÓ FERENC: A kiegyezéstől az első világháborúig (1867-1914). In: Nagy Gyula (szerk.): Orosháza története, Orosháza, 1965.

¹⁹²BALASSA 1960, 51. p.

fonott kasoké. (...) Országosan a léces górék a nagyparaszti gazdaságban csak a múlt század [19. sz.] második felében jelentek meg, míg a közép- és szegényparasztiak (...) csak napraforgó kóróból vagy husángokból készítenek a maguk számára kukoricaszárító építményt.”¹⁹³ Szent Tibor az alábbiak szerint vélekedik: „A góré, „kukoritza góré” elnevezés a becsüjegyzőkönyvekben 1838. május 30-án jelent meg először, (...) a forradalmat követő nagy tanyásodási hullám során gyorsan elszaporodtak, majd kiszorították az életesházat, életeskast és granáriumot.”¹⁹⁴

Nagy Gyula szerint a górék terjedését nehezítette, hogy a kukoricatermesztésének megindulásával egyidőben a nagyobb gazdák nem építettek góré, hanem a városban található épületeik padlásán helyezték el a terményt.¹⁹⁵ Az egykori Pusztán meggyökeresedő és bővülő tanyai gazdálkodás teremtette meg a górék építésének feltételét.

77. kép. Léces kukoricagóré, hozzá „ragasztott” garázsszal (Székkutas)

Forrás: Sulyok Csaba (2014)

6.3 A góré építése

A legegyszerűbb, fából készült góré építésének lépései:

- I. „Akácfaoszlopokat ástak le, egymással szemben (, 100-120 cm mélyre”¹⁹⁶);
- II. Alul-fölül összekötötték ezeket egy-egy vízszintes gerendával;
- III. Az alsó gerendákra fektették az alsővénydészkákat, ezzel elkészült a góré feneke”¹⁹⁷ (földtől 50-60 cm-re¹⁹⁸);

¹⁹³UO. 1960, 288. p.

¹⁹⁴ Szent Tibor: Az életesház, életeskas és granárium egyaránt a gabona tárolására szolgáló épületek voltak. Gyakran téglából készültek, zsindeley vagy cseréptetőfedéssel.

¹⁹⁵NAGY 1963, 130. p.

¹⁹⁶BALASSA 1960, 292. p.

IV. A két oldalát szédésszákkal bedeszkázták;

V. Az egyik végén ajtó volt a másik végét legtöbbször belécezték;

VI. A szédésszákok vízszintesen feküdtek, a lécek pedig függőlegesen álltak;

VII. A tetejét behányták szárral. Ha a tetejére földfák kerültek, akkor becserepezték;

VIII. Sokszor a góré fenekét magasabbra tették (1 m¹⁹⁹), s ekkor a góré alatt disznók, tyúkok tanyáztak.²⁰⁰

A szárral fedett tetőt minden évben kicserélték, élettartama növelhető volt, ha dróttal lekötözték.²⁰¹ A fákat nélküli pusztai tájban a szelek nagy kárt tudtak tenni, könnyen megbontották a cseréptetőket, így a szárkévék használata több szempontból is hasznosabbnak bizonyult.²⁰² A 19. és a 20. század fordulóján kezdtek elterjedni a napjainkban is látható górék elődei. Ezek már fűrészelt fenyőfából készültek, felépítésüket szakember vagy ácsoláshoz értő parasztember végezte.²⁰³ „A górék tégladúcon vagy téglafalakon nyugodtak és kivétel nélkül cseréppel fedték.”²⁰⁴ „Legtöbb górének a végén van a bejárata. A hosszabbaknak ezen kívül még a közepén is van.”²⁰⁵ Minél nagyobb volt a birtok (ti. kukoricaföld), annál nagyobb góréra volt szükség, ilyen helyeken építettek ikergóré, amely téglaszlopokon állt, és folyosó osztotta kétfelé.²⁰⁶ Egy kiskunhalasi példa alapján, az ilyen górék folyosójának hossza megegyezett a górék hosszával és csak egy bejárata volt, a górék és a folyosók szélessége 1,5 m.²⁰⁷ A górékba a folyosóról nyílt ajtó, a folyosót jellemzően kukoricamorzsolásra használták.²⁰⁸

¹⁹⁷NAGY 1975 249. p.

¹⁹⁸NAGY 1963, 132. p.

¹⁹⁹UO. 1963, 132. p.

²⁰⁰NAGY 1975, 249. p.

²⁰¹UO. 1975, 249. p.

²⁰²UO. 1975, 249. p.

²⁰³UO. 1975, 249. p.

²⁰⁴UO. 1975, 249. p.

²⁰⁵NAGY 1963, 132. p.

²⁰⁶UO. 1963, 132. p.

²⁰⁷BALASSA 1960, 292. p.

²⁰⁸UO. 1960, 292. p.

78. kép. A góré függőleges gerendájának rögzítése az alsó deszkázáshoz

Forrás: Sulyok Csaba (2014)

79. kép. Ácskapcsok

Forrás: Sulyok Csaba (2014)

80. kép. Léces kukoricagóré építése (Szill, Sopron m.)

Forrás: Kovács L. felvétele (BALASSA 1960, 290. p.)

81. kép. Gerendák rögzítése ácskapoccsal

Forrás: Sulyok Csaba (2014)

A górékat az istálló közelében helyezték el,²⁰⁹ a góré tetejének meghosszabbításával gyakran alakítottak ki féltetőket, színeket. Az építésnél oda kellett figyelni, mert ha túl széles

²⁰⁹NAGY 1963, 132. p.

volt a góré, akkor fennállt a veszélye, hogy megpenészedik a kukorica.²¹⁰ A 19. században készült szakirodalmak is felhívták a figyelmet arra, hogy a Magyarországon épült górék túl szélesek, ami miatt a góré nem tudja megfelelő mértékben átjárni a levegő, és így nem szárad megfelelően a kukorica sem.²¹¹ „Ezért: „Legyen tehát a góré 3 láb széles, 12 láb magas, és rakassék tele kukoricával, vagy ha az elegendő nem lenne, a hézag kukoricaszárral tökéletesen töméssek ki...”²¹² Hasonló negatív véleményt fogalmaznak meg a górék alatt kialakított disznólakról is, mivel az ólaktól „felszálló gőz árt a kukoricának.”²¹³ Legideálisabb, ha a górékat minden oldalról szabadon tudja járni a szél, védelmük érdekében a tartó oszlopokat megfelelő mélységre kell leásni.²¹⁴ A későbbiekben is, ha a termés nem fért sem a padlásra, sem az állandó góréba, szükségmegoldásként kukoricaszárból is készítettek ideiglenes górékat.²¹⁵ „Először a földet beborították kibontott szárkévékkel, s a kukoricát ráhányták. Majd körülallogatták kevés szárral. Arra vigyáztak, hogy meredek legyen a teteje. Különösen a tetejét rakták nagy gonddal, hogy ne ázzon be. Az egerek, s igen gyakran a patkányok is beletanyáztak. Éppen ezért, aki csak tudott, górékat épített.”²¹⁶ „A természetes széljárás szárító hatása csak akkor érvényesül, ha hossz tengelyük az uralkodó szélirányra merőleges,”²¹⁷ ez térségünkben északi, északkeleti irányt jelent. A rögzítéshez inkább csavart használtak a keményfából készült részeknél.²¹⁸ Jellemzőes összefogóelem az ácskapocs, amelyet kovácsműhelyekben készítettek.

Széles talpazatú górék

Jómódú gazdák építettek olyan támfalakkal megerősített górékat, amelyeknek a talpazata felfelé keskenyedett.²¹⁹ A támfalakat a góré négy sarkán alakították ki, de a góré oldalához is építhették, téglából, később ez betonból is készülhetett.²²⁰

Négy téglatámfalal megerősített góré állt a Pusztán, ilyen volt Gregus Máténak Póshalmon, Elek Mihálynak a Pusztaszéli út mentén, a Patócs-tanyán Pusztafeketehalmon és Füvesi Mihálynak a Nagyköröszút mellett²²¹ „Füvesi Mihály góréja az első világháború után épült. Hosszúsága: 5,7, szélessége 1,7 és magassága 2,4 méter. A góré 1 méter magas téglafalon nyugszik. Faragott fenyőgerenda vázzal, belévelt oldalakkal és deszkafenékkel. Sarkain egy-egy felfelé keskenyedő, téglából készített támoszlop. Cseréppel fedett. Deszka tűzfalán egy kisajtóval, melyet akkor használtak, ha a góré majdnem teljesen megtelt. Az ajtón kereszt alakú kivágás van. 200q kukorica fért bele. A góré alatt egyrekeszes disznóistálló van.”²²²

²¹⁰SULYOK IMRE adatközlő.

²¹¹BALASSA 1960, 290. p.

²¹²GAZDASÁGI LAPOK (GL.) 1852. 1:400. idézi BALASSA 1960, 290. p.

²¹³FALUSI GAZDA (FG.) 1856. 16. idézi BALASSA 1960, 290. p.

²¹⁴BALASSA 1960, 291. p.

²¹⁵NAGY 1963, 130. p.

²¹⁶NAGY 1975, 249. p.

²¹⁷GYÖRFFY ET. AL. 1965 354. p.

²¹⁸SULYOK IMRE adatközlő.

²¹⁹NAGY 1975, 250. p.

²²⁰Uo. 1975, 250. p.; SZENTI 1985 39. kép.

²²¹Uo. 1975, 250. p.

²²²Uo. 1975, 250. p.

82. kép. T. Ss. S. kőlabas góréja (Téglás, 1981)

Forrás: SZENTI TIBOR: Parasztvallomások, 1985, 39. kép

A góré hagyományos feltöltése

„Ha többen dolgoznak, akkor kassal dolgoznak. A kast a gyengébbek rakják, s az erősebbek viszik. A kast aszerint rakják meg, milyen erős az, aki viszi. Ha ketten hordják, akkor váltják egymást. A kasba a kukoricát két összemarokkal hányják. Ha kicsi a kas, megrázzák, hogy több férjen bele. A tele kast feladják a vállra. A kas egyik fülét a hordó s a másikat a feladó fogja. Egy lendülettel vállmagasságba emelik, s a kashordó – kissé lehajolva – aládugja vállát. Ha nem jól fekszik, akkor a vállával megigazítja.”²²³ „A góré ajtaja előtt rendszerint néhány fokból álló lépcső van (grádics). A góré rakását a belső végénél kezdik. Igyekeznek egészen a tetejéig felnyomni. A góréba beöntögetett kukoricára deszkát fektetnek, s azon mennek fel. (...) A deszkát a kukorica emelkedésével újraállítják. Az öntögetésnél nem igazgatják a kukoricát. A tető alá kézzel hajigálják a csöveket. Ha a góré telerakják, akkor deszkával elrekesztik. Ahogy a góré végén a kukorica emelkedik, úgy emelik a rekesztéket. Amikor a góré ajtaját elrekesztik, akkor a kisajton keresztül töltik meg. Eleinte kassal, később kézzel. Ha a góré teljesen telerakják, akkor a kisajtot is elrekesztik, s néhány cserepet leszednek a tetőről, s a résen keresztül töltik meg. A góréba rakott kukorica nyomul és apad. Ha a kukoricát a jószággal folyamatosan fogyasztják, akkor rendszerint a kisajton keresztül kezdik a kiszedést. Azután az ajtó felső rekesztékéből vesznek el egy-egy deszkát. Ha nagyobb mennyiségű kukorica morzsolása miatt kezdik meg a góré, akkor az ajtó felső rekesztékét kiemelik, s ömlesztik a kukoricát.”²²⁴

²²³NAGY 1963, 131. p.

²²⁴Uo. 1963, 132-133. p.

83. kép. Kukoricagóré tetején kialakított nyíláson keresztül volt lehetőség a gabona befűjatusára (Székkutas)

Forrás: Sulyok Csaba (2014)

6.4 A tárolást érintő változások a 20. század elejétől az 1960-as évekig

A léces oldalú górék a 20. század folyamán jelentek meg a falvak, városok telkein és ez a század tette a kukoricát – a búza mellett – a legfontosabb gabonanövényünké, Hódmezővásárhelyen 1914-re a vetésterület elérte a 32899 kat. holdat.²²⁵ A 19. század végéhez viszonyítva a kukorica betakarításában és tárolásában a 20. század első feléig lassú fejlődés ment végbe.²²⁶ „A kukoricát általában kézzel törték. (...) A század elejétől fokozatosan terjedtek az amerikai rendszerű és hazai gyártmányú kukoricamorzsolók, és ezzel arányban a kukorica cséplése teljesen visszaszorult. A kukorica raktározása csak annyit változik, hogy a vesszőből font kasokat felváltják a faléces kukoricagórék.”²²⁷

Az Alföldet is sújtó ún. „vizes évek” az 1939-1942 között pusztító belvizes időszakot jelentik. A viszontagságokról számolt be Szentí Tibornak A. F. vajhádi tanyatulajdonos, amikor a góré kényeszerű lakófunkciót kapott: „Csak a tanyaépület és a góré maradt mög. Egész nyáron a góréban háltunk, amég a tanya száradt. Csak akkor möntünk be a szobába, amikor az idő hidegre fordult.”²²⁸ 7-8 holdas parasztek már építettek górékat az 1950-es évek előtt is. Akik nem rendelkeztek góréval, azok a lakóházak padlásán tárolták a gabonát, ahová kassal hordták fel. A tárolásra szánt padlásrészt megelőzően meszeléssel tették tisztává, pormentessé.²²⁹ Az 1960-as évek elejéig a górék megtöltése és kiürítése kizárólagosan kézi erővel történt (kassal való feltöltés).²³⁰ Ennek egy tanúbizonysága az orosházi Witt Márta

²²⁵HERCZEG 1993b

²²⁶GYÖRFFY 1965, 33. p.

²²⁷Uo. 1965, 33. p.

²²⁸SZENTI 1985, 101. p.

²²⁹SULYOK IMRE adatközlő.

²³⁰GYÖRFFY 1965, 354. p.

visszaemlékezése, aki így ír 1952 őszéről: „Mint minden ősszel a kukoricafosztásban részt kellett venni, s a megfosztott csöveket kasba tettük és apával begóréztuk. Néha bizony alig bírtam apa vállára feladni a kas kukoricát.”²³¹

**84. kép. Kukoricagóré az állami gazdaságban
(Ohat, Hajdú m. 1952)**

Forrás: K. Kovács P. felvétele, BALASSA 1960, 299. p.

A rágcsálók közül az 1950-es években a patkányok még nem voltak elterjedve, az egér viszont rendszeresen belemert a góréban tárolt kukoricába.²³² A második világháborút követően lezajlott kollektivizálás után az állami gazdaságok (továbbiakban ág) és termelőszövetkezetek (továbbiakban tsz) használatba vették a nagybirtok hosszú, nagy befogadóképességű ikergóréit. A górék alapjául szolgáló téglafalat, téglaoszlopokat fokozatosan felváltotta a beton alapokra való építés.²³³ Általában „10-40 m hosszú, viszonylag keskeny (kb. 1 m széles) górék épültek a legkülönbözőbb építőanyagok felhasználásával. Befogadóképességük (...) 5-10 vagon, illetve esetleg szélcsatornás kivitelben 15-20 vagon.”²³⁴ „Magasságuk 3-4 m, a kukorica az oldalán és végén egyaránt behordható”²³⁵ volt. Az 1960-es évek elejétől, a szocialista nagyüzemi gazdálkodás bevezetésével és a termelési technológia fejlődésével a górék szerepe csökkenni kezdett. A hagyományos kukoricagóré hiányosságai között említették, hogy „kevésbé gépesíthető és egycélúsága miatt a benne való tárolás költségei viszonylag nagyok.”²³⁶

²³¹WITT 2011, 102. p.

²³²SULYOK IMRE adatközlő.

²³³BALASSA 1960, 299. p.

²³⁴GYÖRFFY 1965, 354. p.

²³⁵BALASSA 1960, 299. p.

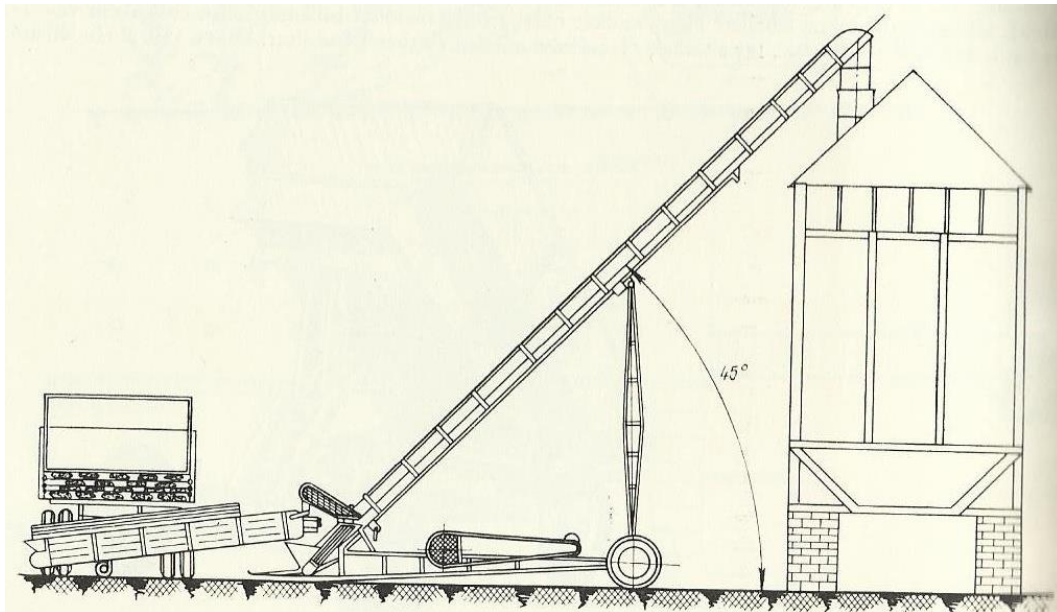
²³⁶GYÖRFFY 1965, 354. p.

6.5 A korszerű termelés – tárolás kibontakozása a 1960-as évektől

Az 1960-as évektől „a gumiszalagos szállítóberendezésekkel és univerzális felhordókkal megoldották a betárolás gépesítését.”²³⁷ A gépesítés az ág-okat és tsz-eket érintette, az önállóan és később a háztájiban gazdálkodók esetében nem terjedtek el ezek az eszközök. Amíg csövesen törték a kukoricát, addig az a górékba került.

Tovább csökkentette a górék jelentőségét „a morzsoló-rendszerű kukoricabetakarító gépek” és a magszárítók megjelenése.²³⁸ Ezek a korszerű eszközök először az ág-okban jelentek meg, mivel a tsz-ekben késve jelentek meg ott tovább maradhattak használatban a górék. A mag tárolása ezután (szárítást követően) magtárban vagy veremben történt.²³⁹ Ebben az időszakban jellemző volt, hogy a góré oldalának (rámájának) befedésére nem léceket, hanem drótszövetet használtak, ami gyorsabbá és olcsóbbá tette az elkészítést.²⁴⁰ Az 1970-es évektől épült háztáji górék többségénél újra léceket használtak.

6. ábra. „Vízszintes etető-adagoló szerkezettel ellátott szovjet gyártmányú univerzális felhordó.”

Forrás: GYÖRFFY 1965, 336. p.

²³⁷Uo. 1965, 354. p.

²³⁸Uo. 1965, 337. p.

²³⁹Uo. 1965, 337. p.

²⁴⁰BALASSA 1960, 299. p.; SÜLYOK IMRE adatközlő.

85. kép. Univerzális felhordó használat közben (Székkutas)

Forrás: Sulyok Csaba (2014)

Csővázás kukoricagórék

A hagyományos kukoricagórék modern, nagyüzemi igényeket kielégítő változatainak tekinthetők, az Egyesült Államokból elterjedt csővázás kukoricagórék. Általános jellemzőik, hogy mesterséges szellőzőberendezéssel (ventilátorok) voltak ellátva, alaprajzuk kör vagy téglalap alakú volt.²⁴¹

Magyarországon „ideiglenes kivitelű, csöveskukorica szárító-tároló berendezések készültek, oldalfalait a hideglégáramlásos szénaszárító-rács elemeiből képezték ki, s az eredeti légrács helyére fából készült légelosztó padozatot, ill. csatornát készítettek. A kb. 80 m² alapterületű és 100 000 m³ /ó légteljesítményű axiál-ventilátorral felszerelt berendezés 20-25 vagon csöveskukorica befogadására és tárolására alkalmas. Üzemeltetése a szénaszárítóéhoz hasonlóan történik: szellőztetés a nappali órákban 80% relatív légnedvesség alatt és kb. 20%-os kukorica nedvességtartalom eléréséig”.²⁴² Kokovai Ferenc ehhez hasonló épületről számolt be, amelyet az Új Élet Tsz-ben építettek 1967-ben kukorica tárolás céljából. Az épületet „górénak” nevezték, szerkezete csővázás volt, beton alappal rendelkezett, oldala dróthálóval volt körbe burkolva. Középen folyosó került kialakításra, a szárítást ventilátorok végezték. A lemorzsolás ütemét a takarmányszükséglet határozta meg.²⁴³

Csővázás, betonalappal rendelkező, dróthálóval körbeburkolt górék napjainkban is épülnek, kisebb alapterületű kivitelben. A családi gazdaságok által használt ilyen típusú góréknál nem alkalmaznak ventilátorokat vagy más mesterséges eljárást a szárítás gyorsítására. Csövesen és szemesen egyaránt tárolható bennük a termés. Szemes tárolás esetén a dróthálóra könnyű burkolóanyagot (pl. USB-lap) erősítenek. Tetejét palával fedik,

²⁴¹GYÖRFFY 1965, 355. p.

²⁴²Uo. 1965, 355. p.

²⁴³KOKOVAI FERENC adatközlő.

valamint „*ablakokat*” alakítanak ki rajta, amin keresztül szállítószalagon (elevátor) juttatják a kukoricát a tárolóba.

86. kép. Csóvázás kukoricagóré feltöltése szállítószalagon keresztül (Székkutas)

Forrás: Sulyok Csaba (2014)

6.6 Napjaink górei

Összefüggések a település kora és a górék előfordulása között

Székkutas legkorábban épült részei (mai Szabadság utca, Erkel Ferenc utca) és ún. Tóth-falu (mai Kossuth utca) az 1920-as évek végén a jövődóbeli település előképét jelentették. Az 1940-es évek elején készült el az ONCSA-telep (mai Maczelka Gábor utca, József Attila utca, Dózsa György utca, Murgács Kálmán utca, Mágocsi út). A felsorolt utcákban található házak, telkek esetében már több „*górégenerációval*” is számolhatunk, a tönkrement vagy kicsinek bizonyult górék helyett az évek során újakat építettek.

87.kép. Dróthálóval körbevont góré (Székkutas, Póshalom)

Forrás: Sulyok Csaba (2014)

A górék megújulását a kukoricatermesztésben való folyamatos érdekelttség biztosította, a legrégebbi górékkal a falu fentebb nevezett részein találkozhatunk. Az 1960-as évektől rohamosan nőtt a falu külterületéről a falu belterületére való beköltözés intenzitása. Az 1980-as évek elejéig tartó folyamatban döntően a mezőgazdasággal foglalkozó, gyakran tsz-tagok építettek házat a faluban. A lakóház megépítése mellett, a legtöbb helyen gazdaságiépületeket, így kukoricagórékat is készítettek. Ezzel ellentétes folyamat figyelhető meg az utóbbi három évtizedben épült utcák, házak esetében (mai dr. Temesváry Imre utca, Németh László utca), ahol már nem épültek górék. A mezőgazdasági tevékenységet folytató szülők leszármazottai közül egyre többen kerestek boldogulást más ágazatokban, az új utcák lakóinak jelentős hányadát ők alkotják. A foglalkozási szerkezet fél évszázados átrendeződése minimálisra zsugorította a mezőgazdasági keresők arányát.

A faluba beköltözők és családot alapítók szintén nem foglalkoznak nagyobb tárolókapacitást igénylő gazdálkodással. A régi házak új tulajdonosai, ha nem bontják le a górékat, különböző tárgyak, lomok tárolására használják. A rossz állapotban lévő górékat lebontják, a „szerencsésebbeket” megvásárolják és a cserepet leszedve, a faszervezetüket elszállítják, újra használatba veszik. Mivel a bekezdés elején említett régi falurészekben találhatóak a legrégebbi górék is, így ezek vannak a legrosszabb állapotban. Az itt élők jelentős része időskorú, már felhagytak a gazdálkodással, góréjukat nem újítják fel. Az itt épült lakóházak többsége is igen leromlott állapotú, az ide költözők többsége alacsony jövedelmű, így tőlük sem várható a még meglévő górék rendbetétele. A górék jövőbeli sorsa az azokat még használó egyéni gazdálkodóktól függ, ill. ha a tulajdonosok felismerik ezen régi épületek értékét, és új funkciót adnak nekik.

**88. kép. Léces kukoricagóré, hozzá „ragasztott”
garázsszal (Székkutas, Póshalom)**

Forrás: Sulyok Csaba (2014)

A Székkutason megfigyelt górék osztályozási lehetőségei

A górék csoportosítását több féle szempont mentén tehetjük meg. Alapul vehetjük az adott telken belül való elhelyezkedésüket (*I.*). Szemügyre vehetjük a morfológiai jegyeiket (*II.*), mint az egyes részek építőanyagai, méretbeli jellemzők, górékhoz „ragasztott” részek. Vizsgálhatjuk az elkészítés és a használat körülményeit, és a górék korát (*III.*).

I. Górék telken belüli elhelyezkedése:

- I.1. Más épülethez nem kapcsolódó, önállóan álló górék;
- I.2. A melléképületek sorába kapcsolódó górék;
- I.3. Utca melletti, kapubejáróként is funkcionáló górék.

II. Az osztályozás morfológia szempontok alapján:

- II.1. A górék vázának burkolására használt anyag:
 - II.1.1. Falécek;
 - II.1.2. Drótháló;
 - II.1.3. Egyéb (lemez, stb.).
- II.2. A góré tetejének fedőanyaga:
 - II.2.1. Tetőcserép;
 - II.2.2. Hullámpala;
 - II.2.3. Egyéb.
- II.3. A góréhoz kapcsolódó épületrészek jellege:
 - III.3.1. A góréhoz sertésól kapcsolódik;
 - III.3.2. A góréhoz szín kapcsolódik;
 - III.3.3. Egyéb (garázs, stb).

III. Osztályozás a jelenlegi használat alapján:

III.1. Takarmány tárolása;

III.1.1. Csöves kukorica-tárolás;

III.1.2. Szemestakarmány tárolás.

III.2. Egyéb (fa, lom).

89. kép. Utcára épített kukoricagóré, kapuval, Székkutas (építette id. Angyal Károly)

Forrás: Sulyok Csaba (2014)

Az elmúlt évtizedek és napjaink tendenciái

A jelenleg Székkutason fellelhető górék többségének építési ideje az 1970-es évek elejétől az 1980-as évek elejéig tartó évtizedre tehető. A górékat asztalosok vagy maguk a tulajdonosok készítették, gyakran egy „mindenhez értő”, barkácsoló ember keze munkáit dicsérik.²⁴⁴ Nagyobb szakértelmet kívánó munkát a ráma elkészítése jelentette. A górék létjogosultságát korábban a háztáji gazdálkodás, a rendszerváltozás után az egyéni gazdálkodás lehetősége tartotta/tartja fent. A vezetékes gáz bevezetéséig (1980-as évek) Székkutason az is kedvezett a kukorica csöves tárolásának, hogy a csutkát tüzelőként fel lehetett használni.²⁴⁵ A gazdálkodók a kukoricájukat csövesen vagy szemesen tárolják a górékban. Hogy magot is tárolhassanak benne, a góré alját - és részben az oldalait is - pozdorja- vagy vaslemezzel (utóbbi a rágcsálók ellen is védelmet jelentett) burkolják be. A szemes termény betárolása előtt fertőtlenítik a góré-t. Ha magszállítóból fúvatják a góréba a magokat, akkor az ajtaján vagy a tetején keresztül teszik (ehhez a cseréptetőt bontják meg). Ha többféle gabonát is tárolni kívánnak egy góréban, akkor a belső teret deszkákkal

²⁴⁴SULYOK IMRE adatközlő.

²⁴⁵KOKOVAI FERENC adatközlő.

elrekesztik. A góré ajtaja nincs mindig csukva, jó időben több helyen zsákokból készült „függöny” takarja csak.

6.7 Lezárás

A kukorica növény alföldi megmaradásával kapcsolatban az utóbbi időben negatív prognózisok hallhatók, elsősorban a várható szélsőséges csapadék eloszlás (nyári csapadékhiány) miatt. Az ökológiai tényezők mellett ökonómiai tényezők is befolyásolják egy haszonnövény térvesztésének vagy térnyerésének alakulását. Gondoljunk csak a cukorrépa kiszorulására vagy a repcetermesztés felfutására a vetésforgóban. A kukorica felhasználhatósága széleskörű: takarmányozás (zöldtakarmányként, abraktakarmányként), élelmiszer, alternatív felhasználási módok (bioenergia). Az ezekhez kapcsolódó termelési rendszerek közül egyedül az abraktakarmányként való felhasználás során lehet szükség a górékra, mint a tárolóhelyekre. A gazdasági szempontokon túl a górék a falvak épített örökségének is részét képezik, így fennmaradásuk vagy eltűnésük kulturális értékeink sokszínűségére is kihatással van.

90. kép. Elhagyott góré kerete (Székkutas)

Forrás: Sulyok Csaba (2014)

Irodalom- és rövidítésjegyzék

BALASSA 1960	BALASSA IVÁN: A magyar kukorica, néprajzi tanulmány. Budapest, Akadémiai Kiadó, 1960.
GAÁL 1978	GAÁL LÁSZLÓ: A magyar növénytermesztés múltja. Budapest, Akadémiai Kiadó, 1978.
GYÖRFFY ET AL. 1965	GYÖRFFY BÉLA dr.-I'SÓ ISTVÁN dr.-BÖLÖNI ISTVÁN dr.: Kukoricatermesztés. Mezőgazdasági Kiadó, Budapest, 1965.

- HERCZEG 1993a HERCZEG MIHÁLY: A polgári forradalomtól az önálló törvényhatósági jog elnyeréséig (1848-1873). *Mezőgazdaság*. In: szerk. Nagy István és Szigeti János: Hódmezővásárhely története II/1, Hódmezővásárhely Megyei Jogú Város Önkormányzata, Hódmezővásárhely, 1993.
- HERCZEG 1993b HERCZEG MIHÁLY: A dualizmus kora (1873-1914). *Mezőgazdaság*. In: szerk. Nagy István és Szigeti János: Hódmezővásárhely története II/1, Hódmezővásárhely Megyei Jogú Város Önkormányzata, Hódmezővásárhely, 1993.
- MAGYAR NÉPRAJZI LEXIKON (főszerk. Ortutay Gyula). Budapest, 1979, 296-299. p.
- NAGY 1963 NAGY GYULA: Hagyományos földművelés a Vásárhelyi-Pusztán. Magyar Nemzeti Múzeum-Néprajzi Múzeum, Budapest, 1963.
- NAGY 1975 NAGY GYULA: Parasztélet a Vásárhelyi-pusztán. A Békésmegyei Múzeumok Közleményei. Békéscsaba, 1975.
- RÁKOS 1984 RÁKOS ISTVÁN: A feudalizmus utolsó évszázada. In: főszerk. Nagy István: Hódmezővásárhely története I. Hódmezővásárhely Városi Tanács, 1984.
- SZABÓ 1965 SZABÓ FERENC: A kiegyezéstől az első világháborúig (1867-1914). In: Nagy Gyula (szerk.): Orosháza története, Orosháza, 1965.
- SZENTI 1985 SZENTI TIBOR: Parasztvallomások. Gondolat, Budapest, 1985.
- SZEREMLEI 1911 SZEREMLEI SÁMUEL: Hódmezővásárhely története IV. A közmívelődés története 1526-1848. első rész. Kiadja a város közönsége, 1911. Reprint kiadás Mérai János.
- WITT 2011 WITT MÁRTA: Orosháza gyermekszemmel. Orosháza, 2011.

Internetes forrás

SZENTI TIBOR honlapja. Elérés: www.szenti.com, Néprajz, Tároló építmények.
Utolsó letöltés: 2015. február 3.

Adatközlők

KOKOVAI FERENC, SÜLYOK IMRE

7. A történelem viharai, a tanyai kisboltok ablakából nézve. A székkutasi kiskereskedelem történetéből (Sulyok Csaba)²⁴⁶

7.1 Bevezetés

A megtermelt javak elosztása, valamint a szükségletek kielégítése a közösségek életében mindig is fontos szerepet játszott. A kereslet és kínálat alapján, magától érthető módon alakultak ki a kereskedelem és a kereskedés különböző formái, és ezeknek a napjainkban is működő alapvető színterei, a piacok. Azon kereskedési kultúra vonásainak megismerése, amelyek egy adott közösségre jellemzőek (forgalom, feleslegként jelentkező áru jellege, az igénybe vett szolgáltatások, árusítóhelyek sűrűsége, stb.) hozzájárulhatnak az ott élő emberek életkörülményeinek alaposabb rekonstruálásához.

A tanulmányomban elsősorban a második világháborút követő időszakban Székkutas területén működő tanyai bolthálózat létrejöttébe, működésébe és megszűnésébe szeretnék bepillantást engedni. Az utolsó tanyai bolt 2012-ben zárta be ajtaját, ezzel együtt jelképesen is lezárult egy korszaka a település (külterületi) történetének. A fent megjelölt időszak tárgyalása, értékelése szempontjából elengedhetetlen az előzmények feltárása. Ennek érdekében visszamenőleg felvázolom a település múltjának – a kereskedelem szempontjából legfontosabb - történéseit.

7.2 Székkutas kiskereskedelmének történeti áttekintése

A kutasi csárdától a Hangya Szövetkezetig

Vásárhelykutas néven, a 20. század elejétől kialakult település már Székkutas néven illeszkedett be 1950-ben létrehozott új közigazgatási hierarchiába. Székkutas önállóvá válásáig Hódmezővásárhely külterületéhez tartozott és annak részeként bontakozott ki a település fejlődése a 19. és 20. század fordulóján, egy önállóan gyarapodó tanyaközpont képében. A külterület lakosságát a városból kiáramló, a Pusztán tanyás gazdálkodást kezdő népesség alkotta. Ennek a folyamatnak természetes velejárójaként megnövekedett a folytonosan helyben lakó népesség száma, ami megteremtette az állandó jellegű, helyi igényekre épülő kereskedés lehetőségét is. A Központi Statisztikai Hivatal (továbbiakban *KSH*) népszámlálási adatai alapján végig követhetjük Vásárhelykutas népességszámának változását, ami segítségünkre lesz a helyi kereslet mértékének megítélésében. Ahogy haladunk az időben, a népesség számának változására többször visszatérek a tanulmány során. (10. táblázat).

²⁴⁶ A tanulmány Sulyok Csaba: A történelem viharai a tanyai kisboltok ablakából nézve. Forrás: <http://vasarhelylatohatar.hu/index.php/rovatok/essze-tanulmany/172-sulyok-csaba-a-tortenelem-viharai-a-tanyai-kisboltok-ablakabol-nezve> (utolsó letöltés: 2019. október 14.) írás bővített változata.

10. táblázat. Az állandó népesség változása Vásárhelykúton a népszámlálások alapján 1870-1941 között

Népszámlálás	1870	1880	1890	1900	1910	1920	1930	1941
Állandó népesség száma (ezer fő)	3688	3924	4218	4549	4697	4430	4332	5024
A népességváltozása a megelőző népszámlálás adataihoz képest (%)	-	+6,3	+7,5	+7,8	+3,2	-5,7	-2,2	+16

Forrás: KSH NÉPSZÁMLÁLÁS 2001. Internetes forrás:

http://www.nepszamlalas2001.hu/hun/kotetek/06/06/data/tabhun/4/load01_1_0.html Utolsó letöltés: 2016. december 31.

A népszámlálási adatokból kitűnik, hogy 1910-ig folyamatos a népesség növekedése, aminek egyenletességében az első világháború okozott némi törést. 1920 és 1930 között 2,2%-al csökkent a népesség, azonban a következő népszámlálás (1941) adataiból újra jelentős növekedés olvasható ki. A pusztai lakosság csökkenésének okát *Szabó Ferenc* a városba áramlással, míg az 1930-tól tapasztalható újabb növekedést a Vásárhelykúton bővülő szolgáltatásokkal, építkezésekkel magyarázza.²⁴⁷

A jól működő kereskedelem elengedhetetlen feltétele a megfelelő kereslet. A tanyaközpont kialakulása előtt a település térségében csak a vándorló kereskedők, iparosok számára volt megtérülő a szolgáltatásaikat a tanyákon, szétszórta élők rendelkezésére bocsájtani. „*Gyűrűs vagy füttyülős zsidók, kanalas tótok, drótos tótok, fűrócsináló cigányok, háttas patikusok*” járták a Puszta, olvasható *Gregus Máté* visszaemlékezése *Bakk Takács Sára* könyvében.²⁴⁸ Állandó alkalmat tudott nyújtani a kereskedéshez a szeged-nagyvárad országút (kutasi út) mentén fekvő kutasi csárda, amelyet 1786-tól folyamatosan bővítettek.²⁴⁹ A pusztaiak találkozási helye volt ez az ivó és az Alföldet átszelő kereskedőknek is alkalmat adott portékáik felkínálására. Mérföldkönek tekinthető Kutas népesedésében és kereskedelmében a Nagyvárad-Fiume vasútvonal helyi szakaszának a forgalom előtt való megindulása 1872-ben, valamint az állandó helyi piac megnyitása 1904-ben. A vasút által biztosított állandó összeköttetés és szállítási lehetőség folyamatosá tudta tenni a Pusztát és a vonattal elérhető települések közötti kereskedelmet. A lakosok Vásárhelyre vagy Orosházára vihették termékeiket, a városban beszerezhették, amire szükségük volt. Nem véletlenül nevezi *Hugo Hartung* az 1920-as években játszódó ismert regényében „*kofexpressznek*” az Orosháza felől érkező délutáni vonatot.²⁵⁰ A megnyitott piac a helyi kereskedelem lehetőségeit bővítette, megteremtette annak ideális feltételeit. A piacon nem csak a pusztaiak között cseréltek gazdát az áruk, a városból is egyre több kereskedőt, iparost vonzott a piac, ami annak létjogosultságát igazolta (*a vásárhelykúti piac ismert iparosainak névsora az adattárban olvasható - szerk.*). A konkurencia és a települési önállósodás veszélye váltotta ki a vásárhelyi Gazdasági Egyesület ellenszenvét, amely nem támogatta a piac nyitását. Az Orosházához közelebb eső pusztaiak számára kézenfekvő volt, hogy Orosházán próbálják meg terményeiket értékesíteni. Többször gördített akadályt a pusztaiak kereskedelmi

²⁴⁷ SZABÓ 1975, 58-59. p.

²⁴⁸ BAKK TAKÁCS 1997.

²⁴⁹ FÖLDVÁRI 2006.

²⁵⁰ HUGO HARTUNG 1987, 75. p.

tevékenysége elé, hogy Orosháza már Békés megyéhez tartozott. Kereskedésüket korlátozták, akadályozták a rendeletek értelmezéséből adódó viták vagy, hogy az iparendélyük ott már nem volt érvényes. A *Vásárhelyi Újság* 1931. április 19-én megjelent számában „a vásárhelyi baromfikofák panasza” címmel olvasható tudósítás: „A napokban a vásárhelyi kofák népes küldöttsége járt Fejérváry Bertalan dr. tanácsnoknál. A küldöttség azt panaszolta, hogy a vásárhelyi kofákat az orosháziak nem tűrik meg az orosházi piacon, s nem engedik, hogy áruikat értékesítsék. Fejérváry B. dr. tanácsnok telefonon azonnal értekezésbe lépett dr. Kiss László orosházi főszolgabíróval, aki megígérte neki, hogy a jövőben gondoskodni fog róla, hogy a vásárhelyi baromfikofák méltányos elbánásban részesüljenek az orosházi piacokon.”²⁵¹

A tanyai kereskedelem vizsgálatánál különös tekintettel kell figyelembe venni az önellátás tényezőjét. A tanya, mint települési forma, lakófunkciója mellett elsősorban gazdasági egység volt, ami kedvező feltételeket teremtett az önellátásra. A kenyérsütés, a zöldség- és gyümölcsstermesztés, az állattenyésztés (disznóvágások, baromfitartás, stb.) megléte sokáig behatárolta a tanyai boltok termékkínálatát. A tanyaközpont bővülése és a népesség növekedése így is állandó kereskedelmi szolgáltató egységek megtelepülését eredményezte. A formálódó „Ó-faluban” kereskedés létrehozása céljából épített házat 1906-ban Molnár Józsefné Török Juliána. Az üzlet nyitására irányuló kérvényét elutasították, azzal az indoklással, hogy képesítéssel nem rendelkezik.²⁵² A házból mégis üzlet lett, ugyanis azt egy zsidó kereskedő, Laufer Károly vásárolta meg. Laufer vegyeskereskedést alakított ki, emellett kocsmaként is működtette a helyiséget. Saját lovas fogatával szerezte be az árukat, koncentrálna a pusztaiak igényeire.²⁵³ Juhász Nagy Péter gyűjtése alapján tudjuk, hogy a második világháború kitörésének idejével bezárólag Kutas belterületén fűszer-, vegyeskereskedést működtetett Csende Gyula és István Lajos, külterületen Cseri Mihály, Vacsi Ernő, Szabó Lajos, Karasz Ernő, Tóth Sándor. István Lajos szegedi származású kereskedő 1921-1922 során építette fel üzletét a római katolikus egyház által kiosztott házhelyek egyikén. Belterületen működött még a tulajdonosáról elnevezett „Kun-bolt”.²⁵⁴ Ezek a boltok képezték az állandó kereskedelmi egységek első lépcsőfokát. Nem célok minden kereskedelmi egység, műhely felsorolása, amelyek köre a település növekedésével arányosan bővült. Közülük talán a *Murgács Kálmán* nótaszerző által dalban is megörökített nevek élnek leginkább a helyi köztudatban: „Csabai hentes, Sajti suszter, Gidófalvi patikáros.”

A Hangya Szövetkezet

Fontosnak tartom még felidézni a Hangya Szövetkezet²⁵⁵ (továbbiakban Hangya) Vásárhelykutason való működését. A 20. század első felében országosan szerveződő Hangya a helyi kereskedelem meghatározó szereplőjévé nőtte ki magát. Az árutermelő mezőgazdák 1896-ban hozták létre a Magyar Gazdaszövetséget, két évvel később, 1898-ban pedig életre hívták a Hangyát. A szövetség társadalmi bázisát a közép- és nagybirtokosok, valamint a gazdagparasztok alkotta. A Hangya célja az volt, hogy a tőkehiánnyal rendelkező magyar birtokok számára megkönnyítse az értékesítést, valamint hitelt biztosítson az elengedhetetlen fejlesztésekhez. A Hangyába tömörült gazdák a szorgalmas munka és a magántulajdon

²⁵¹A Pusztai kereskedelmi viszonyairól részletesebben: SÜLYÖK CSABA, Epizódok Orosháza és Hódmezővásárhely viszonyrendszeréből 1744 – 1936 között. In: KOVÁCS EDINA (szerk.): Mozaikok Orosháza és vidéke múltjából 9. Orosháza, 2013.

²⁵²JUHÁSZ NAGY PÉTER 1992

²⁵³JUHÁSZ NAGY PÉTER 1992

²⁵⁴SZABÓ 2015, 110. p.

²⁵⁵„Hangya” Termelő-Értékesítő és Fogyasztási Szövetkezet.

bástyái lettek.²⁵⁶ A Hangya hálózatának vásárhelykutasi egysége 1903-ban jött létre, boltot és vendéglőt nyitottak.²⁵⁷ Ebben az évben kezdte meg működését a kardoskúti Hangya is. Vásárhelykúton a századelejen az egyik legégetőbb problémát a megtermelt áru értékesítése és a lakosság áruval való megfelelő ellátása jelentette. A helyi gazdák közül Karasz Béla, Kotormán Lajos, K. Tóth Bálint, Gregus Máté, Szabó Sándor és Szabó György részjegyeket írtak a lakossággal, amely az üzlet létrehozásának forgótőkét teremtette meg (hozzávetőlegesen 4000 korona). A részjegyeket vásárlóknak később osztalékot és visszatérítést fizetett a Hangya.²⁵⁸ Miután a létrejött egységek kinőtték a rendelkezésre álló helyet, bővítésre került sor, ekkor megvásárolták a szomszédos telket és a rajta lévő lakóházat. A régi boltot és vendéglőt egybenyitották, itt működhetett tovább a bolt, az új telken pedig a vendéglő biztosított szórakozási lehetőséget. A vendéglő alá pincét, elé teraszt építettek, a helyiségeket úgy alakították ki, hogy egy cukrászdával tudták növelni a Hangya szolgáltatásainak körét.²⁵⁹

A Hangya működésében a szakosodás és a koncentráció egyszerre volt megfigyelhető, Vásárhelykúton a Tejszövetkezet vált az egyik legfontosabb szakszövetkezetté. A szövetkezet új távlatokat nyitott a pusztai lakosság ellátásában és terményeik értékesítésében (11. táblázat). A külterületi tanyaközpontokban korán kiépült a Hangya hálózata, míg például Orosházán csak 1920-ban indították el.²⁶⁰ A tanyai boltokat nagykereskedők látták el áruval, akik ügynökkön keresztül vették fel a kapcsolatot a boltosokkal. A megrendelt árukat meghatározott időközönként, körjáratszerűen szállították ki a boltokba. A boltok forgalmát nagyban befolyásolta elhelyezkedésük, minél több tanyasi számára esett útba a bolt, annál nagyobb, stabil vevőkörben bízhatott az üzlet. Forgalmasabb utak mentén az átmenő forgalom is jelentékeny bevételt jelentett. Az Orosházához tartozó bónumi Hangya-bolt közel esett a Vásárhelyi-Pusztához, így vevői közé számos pusztai lakos is beletartozott. Részt vállalt még a Pusztai ellátásában a pusztaközponti Mágori-féle bolt.²⁶¹ Az évek múlásával, igazodva a helyi adottságokhoz egyre bővült a Hangya szolgáltatói profilja.

11. táblázat. A vásárhelykutasi Hangya Szövetkezet működési körébe tartozó szolgáltatások bővülése, az 1900-as évek elejétől kezdődően

	Szövetkezeti szolgáltatás	Megindulásának ideje
1.	Bolt	1903
2.	Vendéglő	1903
3.	Cukrászda	1904 után
4.	Tej, toll, tojás, gabona felvásárlása	1904 után, gabona az 1920-as évektől, tej 1927-től
5.	Kisebb mezőgazdasági gépek árusítása	1904 után
6.	Járműhídmérleg (30 q)	1932 után
7.	2 db kukoricagóré	1932 után
8.	Szárítóüzem (herbárium)	1937
9.	Fatelep (tűzifa, mész, cement, szén)	1938

Forrás: JUHÁSZ NAGY PÉTER 1992, SIMONFFY 1971, 88. p., SZABÓ 2015, 101-103. p.

²⁵⁶ROMSICS 2005, 83. p.

²⁵⁷SZABÓ 2015, 101. p.

²⁵⁸KOSZORÚS 1985, 316. p.

²⁵⁹JUHÁSZ NAGY PÉTER 1992

²⁶⁰KOSZORÚS 1985, 316. p.

²⁶¹KOSZORÚS 1985, 318. p.

A második világháború és az azt követő évtizedek

Magyarország 1941. június 26-án, a Szovjetunió megtámadásával belépett a második világháborúba. Ettől kezdve a növekvő háborús terhek az életszínvonal lassú csökkenésében csapódtak le. 1944-re az ország hadszíntérré vált, a front, és a nyomában kialakult súlyos gazdasági válság Vásárhelykutast sem kerülte el. Mindenkit érintett a jegyrendszer és a beszolgáltatási kötelezettség, amely rendelkezések visszavetették a kereskedelmi kultúrát is. 1941-től jegyre adták a kenyeret és a lisztet, 1942-től a tejet, 1943-tól a húst, ami főleg a városi lakosság folyamatos ellátását tette lehetővé, a parasztok a fejadagot ki tudták egészíteni a maguk által megtermelt terményeikből. 1943-tól léptették életbe a kötelező beszolgáltatási rendszert. *„Ettől kezdve minden gazda a föld aranykorona-értéke alapján meghatározott összegű termény beszolgáltatásával tartozott, függetlenül a tényleges évi terméstől.”*²⁶² A háború véget vetett a mezőgazdasági termékekkel való piaci kereskedésnek, a nagykereskedelemben az állami ellenőrzés érvényesült. Ezzel a szövetkezetek (Hangya) fogyasztási és értékesítési funkciója is visszafejlődött. Egyszerre jelentkezett az áruhiány és a keresletcsökkenés, terjedt a cserekereskedelem. Egy megdöböntő cikket közöl a *Vásárhelyi Reggeli Újság* 1944. május 5-i száma, *„A pusztaiak jól megjárták az orosházi piacon”* címmel. *„A Gazdasági Egyesület panaszából olyan dologról szereztünk tudomást, amely méltán kelti fel a legszélesebb körben a legnagyobb családokozást. A párnapos libákat és párnapos csirkéket súly szerint való eladással hozták forgalomba, mégpedig egy hivatalnok egyenes utasítása alapján. Sokan jelentek meg a pusztaiak közül egy-egy garaboly kis csirkével, egy-egy láda pár napos libával és egyszerre csak jöttek a piaci ellenőrök. Súly szerint pedig a libáknak kilója 4,20 pengő, a csirkének pedig 4,40 pengő. Próbaképpen lemértek azután a csirkék közül egy kilót. Pontosan 32 esett bele, vagyis egy-egy kiscsirke az ellenőrök számítása szerint nem egészen 14 fillérért lehetett értékesíteni. A pusztaiak Orovecz Ferenc vezetésével megjelentek a Gazdasági Egyesület elnökségénél és panaszukat elmondták.”* A történetet feljelentés követte a Földművelésügyi Minisztérium felé.

A háborús pusztítás elkésztítő képét festi elénk, hogy az ország marha-, ló-, sertés- és juhállományának 44-80%-ka pusztult el.²⁶³ 1945 után a gazdálkodásnak és a kereskedelemnek lassú normalizálása mellett, néhány év leforgása alatt gyökeres változás zajlott le a szovjetek által felszabadított, majd megszállt országban. A lakosság ellátása súlyos gondokat okozott, főleg a városokban. A megszálló csapatok ellátása szintén jelentős erőforrásokat kötött le. A tanyai térségekben nagyobb tartalékokkal rendelkezett a lakosság, azonban az ő életkörülményeiket is megkeserítette a továbbra is fennálló beszolgáltatás, a termény-, zsidózsma.²⁶⁴ Az Ideiglenes Nemzeti Kormány döntése alapján a mezőgazdasági termékeket csak engedéllyel lehetett a járásokból kiszállítani, így próbálták elejét venni a nagyarányú felvásárlási hullámnak. Terjedt a feketekereskedelem, ami a tanyákról próbálta felvásárolni az élelmiszert és a városokban értékesíteni azt. Megjelent vidéken a városok éhező lakossága.

1945-ben újra működni kezdett a nagykereskedelem, szövetkezetek (Hangya februártól), azonban az áruhiány nem csökkent, felértékelődtek a községi piacok.²⁶⁵ A nagykereskedők elkezdték a tanyai boltok ellátását is, de amíg a jegyrendszer működött addig a tanyai boltok szerepe is az áruk elosztásában, kiosztásában merült ki. *„Az árukinálat és – kereslet egyensúlyának drasztikus arányú megbomlása s az elapadó adóbevételek híján a kormány kiadásait fedező papírpénz-kibocsátás nagyarányú inflációhoz vezetett.”*²⁶⁶ Az orosházi piacon 1946 márciusában az alábbi árakkal találkozhatunk: *„egy kilogramm*

²⁶²ROMSICS 2005, 258. p.

²⁶³ROMSICS, 2005, 270. p.

²⁶⁴ROMSICS 2005, 308. p.

²⁶⁵KOSZORÚS 1985, 320-321. p.

²⁶⁶ROMSICS 2005, 306. p.

hízójóság 5 millió pengő, egy pár tyúk ára 10-12 millió pengő”, a tojás darabja 50 ezer pengő, a szabad cukor kilója 2 millió pengő.²⁶⁷ A pénzromlás tovább súlyosbította a helyzetet, és a kereskedelem a cserekereskedelem szintjére épült le. Az orosházi Hangya májusi hirdetésében például 1 db ekevasat 15 kg, 1 db 10 literes zománcos lábast 40 kg búzáért árusított.²⁶⁸ 1946. augusztus 1-jén sor került az új pénz, a forint bevezetésére. A gazdaságot stabilizáló intézkedés a parasztság nehézségeit nem csökkentette, ugyanis az agráröllő szétnyílt, ami azt jelentette, hogy az ipari termékek árát magasabb szinten állapították meg, mint a mezőgazdasági termékekét.

A jegyrendszer, a beszolgáltatás és a megkezdődő államosítások még magyarázhatóak voltak a gazdaság szétszilált állapotával, a háború alatt és azt követően Nyugat-Európában is hasonló intézkedéseket fogantatosítottak. Azonban 1947-től kezdődően a gazdaságpolitikai intézkedések (is) a kommunisták egyedüli érvényesülésének talaját készítették elő. A kiterjedt infrastruktúrával, vevő és eladó körrel rendelkező, piaci alapokon szerveződő Hangya törvényszerűen került ellentétbe a teljhatalmát kiépítő kommunista befolyással. A magántulajdon alapján álló szövetkezetekkel szemben az állami vezetés az 1945-ben életre hívott földműves szövetkezeteket erősítette meg. A földműves szövetkezetek célja a feldolgozás és az értékesítés segítése, valamint a földosztás során fel nem osztható vagyron (gép-, épületállomány) használatának koordinálása volt. A Hangya és a nagykereskedelem többi szereplőjét fokozatosan háttérbe szorították. Az 1948 augusztusában megalkotott új szövetkezeti rendellel a magán szövetkezeti szféra egyesült a földműves szövetkezetekkel.²⁶⁹ A tanyai boltok irányítását átvették, ott ahol nem sikerült kikényszeríteni az együttműködést a boltok bezárásra kerültek. Ennek eredményeként 1952-re országosan a magán kiskereskedések száma 40000-ről 3000-re csökkent. A földműves szövetkezet több helyen meghagyta az eredeti tulajdonost, boltvezetőt, aki ezután, mint szövetkezeti boltvezető tevékenykedett tovább. Vásárhelykutason (1950-től Székkutason) is hasonló forgatókönyv szerint sajátította ki a földműves szövetkezet a korábban a Hangya által üzemeltetett egységeket. A szövetkezet 10 dolgozót vett át a Hangyától, tovább működtette a Tüzépteletet, 1952 júniusában textil és ruházati szaküzletet nyitott,²⁷⁰ ezen kívül kisvendéglőt és cukrászüzemet létesített.²⁷¹ 1968-tól a földműves szövetkezet felvette az Általános Fogyasztási és Értékesítési Szövetkezet (továbbiakban ÁFÉSZ) nevet. 1970-ben 8 külterületi, tanyai bolt működött Székkutas területén: 1. a kakasszéki gyógyintézetnél; 2. a Ficsér-dűlőben ÁFÉSZ 2. sz. bolt; 3. a kakasszéki vasútállomásnál + italbolt (a volt Vacs-féle); 4. az Öthalmi-dűlőben; 5. a sóshalmi bolt + italbolt; 6. a csicsatéri iskola melletti bolt; Póshalmon az ÁFÉSZ 7. sz. bolt; 8. az Állami Gazdaság IV. kerületi központjában.²⁷² A következő táblázat a Kutas külterületén fekvő tanyáknak a legközelebbi bolttól való távolságát összegezi az 1960-as évekre vonatkozóan (12. táblázat).

12. táblázat. Tanyák távolsága a legközelebbi tanyai bolttól Székkutas külterületén (km-ben)

	0-1 km	1-2 km	3-5 km	6-10 km	11-15 km	tanyák összesen
Tanyák száma	96	515	220	11	0	842

Forrás: SIMONFFY, 1971, 113. p.

²⁶⁷KOSZORÚS 1985, 324. p.

²⁶⁸KOSZORÚS 1985, 325. p.

²⁶⁹KOSZORÚS 1985, 334. p.

²⁷⁰VIHARSAROK

²⁷¹SIMONFFY 1971, 132-133. p.

²⁷²SIMONFFY 1971, 132. p.

Az adatok alapján a tanyák több mint 90%-ka beleesett valamelyik tanyai bolt 5 km-es vonzaskörzetébe, és egyetlen tanyai lakosnak sem kellett 10 km-nél többet megtenni a legközelebbi üzletig. A boltok közelében iskola és/vagy nagyobb munkaadót lekötő mezőgazdasági telep működött, műút vagy vasút is kedvezett az üzletek forgalmának (13. táblázat).

13. táblázat. A Székkutas külterületén elhelyezkedő tanyai boltok forgalmát befolyásoló létesítmények

Bolt vagy egyéb létesítmény	közelben iskola	közelben mg.-i üzem	műút, vasút
1. Kakasszéki gyógyintézet	Kakasszéki iskola	-	műút a gyógyintézethez
2. Ficsér-dűlő (ÁFÉSZ 2. sz. bolt)	-	Ficséri Állami Gazdaság (setés, szarvasmarhatelep)	-
3. Kakasszéki vasútállomás (Vacsi-féle)	Kakasszéki iskola	-	Békéscsaba-Szeged vasútvonal
4. Öthalmi-dűlő	Öthalmi iskola	-	-
5. Sóshalmi bolt	Sóshalmi iskola	Rákóczi Tsz	47. sz. főút
6. Csicsatéri bolt	Csicsatéri iskola	Fajta Kísérleti Állomás, tehenészet	Székkutas-Nagymágocs műút
7. Póshalom (ÁFÉSZ 7. sz. bolt)	Pusztafeketehalmi iskola	Új Élet Tsz Sertéskombinát	Üzemi műút
8. Állami Gazdaság IV. kerületi központ	-	(Kutasi) Állami Gazdaság gépműhelye	Székkutas-Nagymágocs műút

Az 1960-as években Székkutast szocialista mintaközséggé kívánták alakítani, amely azt a vak „*fejlődésméleti*” elképzelést követte, amely szerint a tanya életképtelen településformává válik a szocialista viszonyok között. Ez a terv a tanyán élők számának csökkenésével számolt, és végrehajtása az elnéptelenedési folyamat gyorsulását vonta volna maga után a külterületeken. A terveket csak részben valósították meg, a külterületi népesség fogyása ennek ellenére is drasztikus volt. A tanyák önfenntartása ellehetetlenült, a szolgáltató létesítmények pedig az új falukörzet középpontjában helyezkedtek el. 1975 elején a falu központjában avatták fel az első ABC szövetkezeti áruházat, amely a belterület ellátását javította.²⁷³ A faluban történő lakásépítéseket a község legnagyobb termelőszövetkezete, az Új Élet is segítette.

7.3 A külterületek ellátásának általános viszonyai a második világháborút követően

A tanyai boltok működésében az 1950-es évekre vonatkozóan jól tetten érhetőek az országos politikai változások. Az évtized legelején a tanyasiak életkörülményeit hátrányosan alakította az erőszakos tsz-esítés, amely megfosztotta lovuktól, szekerüktől (mozgás lehetősége), önálló életvitelüktől a parasztságot, és tovább préselte őket a beszolgáltatás. Ezek

²⁷³CSONGRÁD MEGYEI HÍRLAP 1975. március 1., 3. p.

miatt nehezebben tudtak eljutni a boltba, vásárlóerejük alacsony volt. 1953-ban, Nagy Imre reformkísérlete nyomán megindult a tsz-ekből való kilépés és csökkent a beszolgáltatás mértéke, ami kedvezően hatott a boltok áruforgalmára is. Az 1956-os forradalom és szabadságharc idején áruellátási gondok jelentkeztek. 1957-től kezdve a megtorlás és a kádári konszolidáció már a következő évtizedek negatív tendenciáit vetítette előre, ami a tanyai lakosság számának gyors csökkenésében nyilvánult meg.²⁷⁴ Ennek folyamatáról lentebb részletesebben szólok. Általánosságban elmondható, hogy a tanyai boltos munkája során szoros és bizalmas kapcsolatot alakított ki a vevőkörével. Ez feltétele volt a kedvező forgalomnak, ennek a kapcsolatnak a kialakítása nagy odaadást követelt meg a boltostól. A boltos lakása gyakran az üzlet mellett helyezkedett el, amivel a nyitva tartás kérdését rugalmasabban kezelhette. A gördülékeny működés a családtagok bevonását is igényelhette, pl. akkor, ha a boltvezetőnek áruért kellett mennie. Az áruellátás 1948-tól a földműves szövetkezet, majd 1968-tól az ÁFÉSZ feladata volt, a kiszállítást idővel a termelővállalatok végezték meghatározott időközönként. Az év során tapasztalhatóak voltak bizonyos változások a vásárlási szokásokban. Például télen kevesebb vevő fordult meg a boltokban, aminek egyik oka a disznóvágások teremtette élelmiszerforrás, míg nyáron nagyobb forgalom jelentkezett. Nyáron a mezőgazdasági munkák dandárjának idején korábban kellett a boltosnak kinyitnia, és ekkor vevői között számíthatott idénymunkásokra is. A fogyasztási szokások átalakulásának egyik leginkább tetten érhető jele a kenyér forgalmának növekedése. A kenyér sütése hagyományosan a nők feladata volt, azonban az 1950-es évektől általánossá vált a nők munkába állása (tsz-ben, állami gazdaságban, szocialista vállalatoknál), ami áttételesen szűkítette a tanyai önellátás lehetőségét, nem volt idejük, energiájuk a fáradságos kenyérsütésre. A feketekávé, pipereszappan, illatszerek a háború után még alig fogytak a tanyán, az átalakulással ezek a termékek is megjelentek. Az 1960-as évektől találkozhatunk a tanyai boltok polcain a konzervekkel. Tejterméket és cukrászsüteményt nem lehetett kapni a hűtési lehetőségek hiányossága miatt. A hűtőszekrények megjelenéséig a pincében vagy a fűt kútban hűtötték az azt igénylő árukat. Hasonló megfontolásból, disznósajtból, felvágottakból, májasból csak rendelésre hozatott a tanyai boltos. A tanyai bolt szolgáltatásainak bővítésével igyekezhetett növelni forgalmát, ilyen célból létesíthettek lisztcsere telepet, darálót, baromfi-felvásárló helyet, stb.. A boltos felvállalhatta, hogy átvevő helyet biztosít valamilyen tartós fogyasztási cikk beszerzése számára. Ebben az esetben a kiszállítás problémáját is magára vállalta, amit gyakran a tsz segített megoldani. A kis forgalmú tanyai boltok fokozatosan mostoha gyermekeivé váltak a nagy forgalmú belterületi boltoknak, a hálózat fejlesztést az ÁFÉSZ a belterületi boltok nyereségéből tudta csak kigazdálkodni.²⁷⁵

7.4 A külterületi kiskereskedelem helyzetére ható tényezők a második világháborút követően

A településszerkezet változása

A tanyai boltok működése és lehetőségeik beszűkülése szorosan összefügg a tanyák sorsának 1945 utáni alakulásával. A tanyai élet- és településforma visszaszorulásához egymást erősítő negatív folyamatok járultak hozzá. Ezek közül a legfontosabbak:

- a gazdasági szerkezet átalakulása (szocialista nagyüzem), amely korlátozott szerepet hagyott a tanyák számára, és elszívta a külterület lakosságát,

²⁷⁴KOSZORÚS 1985, 339. p.

²⁷⁵KOSZORÚS 1985, 335-342. p.

- a tanyapolitika, amely megválaszolatlanul és megoldatlanul hagyta a „*tanyakérdést*”, végeredményben sorsára hagyva a tanyákat,
- az életmód átalakulása,
- előbbiek következményként a tanyákról való elvándorlás, elöregedés.

A tanya akkor életképes, ha gazdasági tevékenység folytatható rajta, ha pusztán lakó funkciót tud csak betölteni már nem. A tanya nem csak az épületeket jelenti, hanem a hozzájuk tartozó földterületet is, ami a gazdasági tevékenység alapja. A parasztság történetében mérföldkönek számító 1945. évi földreform a tanyai településforma expanzióját eredményezte. A törvény végrehajtása nyomán 75000 új tanya épült országosan,²⁷⁶ a külterületi lakosság nagymértékben nőtt (1949-ben 1576000 fő²⁷⁷). Az 1949-ben készült tanyaközpont-létesítési tervek alapján Vásárhelykutas lakosságának ekkor 79%-ka volt külterületi lakos.²⁷⁸ Azonban a földosztással megindult kisparaszti gazdálkodás nem sokáig élvezhette a frissen megtapasztalt önálló gazdálkodás örömeit és terheit. Az 1949-re megszilárdult kommunista rendszer megkezdte a kevésbé ellenőrizhető tanyai lakosság üldözését. 1949-ben építési tilalom lépett életbe a tanyákra vonatkozóan, az erőszakos kollektivizálás során a parasztság elveszítette saját földterületeit.²⁷⁹ A szövetkezettől természetesen kapott jövedelmet és takarmányt, ez azonban már nem kötötte olyan szorosan a tanyához, ami megkezdte gazdasági funkciójának elvesztését. A tanyai településforma megszüntetésének szándékát előre vetítve az első ötéves tervben 250 új tanyaközpont létrehozását irányozták elő, amelyekből az 1950-es évek elejére 150 új település (tanyaközség) jött létre.²⁸⁰

A szövetkezetesítés lendületét Nagy Imre miniszterelnöksége visszafogta, az 1956-os forradalom részben felszámolta, a megtorlás időszaka pedig kis időre negligálta. A Kádár-korszak elején lezajlott újabb szövetkezetesítés hullám eredményeként „1958 és 1961 decembere között a tsz-tagok száma megnyolcszorozódott, a tsz-ek területállománya pedig csaknem megötszöröződött. 1961 végére a magyar parasztság 75%-ka volt tsz-tag, 19%-ka állami gazdasági dolgozó, s a magángazdálkodó már csak 6,5%.”²⁸¹ Székkutas 22000 kataszteri holdas területéből 1963-ra mindössze 857 kataszteri holdon gazdálkodtak „*egyéniek*.”²⁸² Az 1960. évi népszámlálási adatok alapján a külterületi lakosság aránya továbbra is 79% volt,²⁸³ tehát a kommunista fordulat előtti állapotokat tükrözte. Ezek után megállapítható, hogy a településszerkezet átalakulása csak a kollektivizálás befejeztével, annak gyakorlati működésének következtében indult meg. Miután a szocialista nagyüzemi gazdálkodás a földterületek nagy részét „*magáénak tudhatta*” megkezdte a számára kedvező (gazdaságos) agrotechnika kialakítását (elsősorban a szántóföldi növénytermesztésben), ami a minél nagyobb, egy tagban lévő parcellák kialakítást kívánta. A tanyák által képzett mozaikosság ebbe a területhasználati felfogásban akadályozó tényezőként jelentkeztek. Az elhagyott tanyákat bontás céljából Székkutason is néhány ezer forintért lehetett megvásárolni. A tanyából kikerülő még használható építőanyag (általában épületfa) azután a faluban engedélyezett háztáji gazdaság építését szolgálta. Az 1970-es évekre a tanyák felszámolása veszített lendületéből, ekkora azonban a külterületi népesség országosan 897000 főre zsugorodott.²⁸⁴ A külterület azon részein, ahol a szocialista nagyüzem több munkaerőt

²⁷⁶VALUCH 2005, 52. p.

²⁷⁷VALUCH 2005, 70. p.

²⁷⁸SZABÓ 1975, 69. p.

²⁷⁹VALUCH 2005, 53. p.

²⁸⁰VALUCH 2005, 54. p.

²⁸¹ROMSICS 2005, 419-420. p.

²⁸²SIMONFFY 1971, 116. p.

²⁸³KSH adatai alapján SIMONFFY 1971, 105. p.

²⁸⁴VALUCH 2005, 70. p.

foglalkoztató üzemegységei működtek, a helyi tanyai lakosság megmaradására több esély maradt. Ezek a megmaradó népességtömörülések a tanyai boltok vevőkörének stabilitásához is hozzájárultak. A mezőgazdaság szakágai közül az állattenyésztés több munkaerőt igényelt (sertéskombinát, tehenészetek), míg a gépesítés terén folyamatosan fejlődő növénytermesztés egyre kevesebbet. Székkutas külterületi népességének drasztikus csökkenése az 1960-as évek vége és az 1980-as évek vége közötti 20 évben zajlott le. Székkutas 1960 és 1980 között elveszítette népességének 33,1%-át (14. táblázat). A veszteség elsősorban az elvándorlás következménye, amely fokozottan érintette a külterületi lakosságot. Ezzel párhuzamosan viszont a belterületen lakók száma és aránya a külterületi népességhez viszonyítva folyamatosan nőtt. A külterületi népesség apadása értelemszerűen a tanyai boltok forgalmának csökkenését is maga után vonta.

14. táblázat. Az állandó népesség változása Székkutason a népszámlálások alapján 1949-1970 között

Népszámlálás	1949	1960	1970
Állandó népesség száma (ezer fő)	5008	4574	3886
A népességváltozása a megelőző népszámlálás adataihoz képest (%)	-0,3	-8,6	-15

Forrás: KSH NÉPSZÁMLÁLÁS 2001. Internetes forrás:

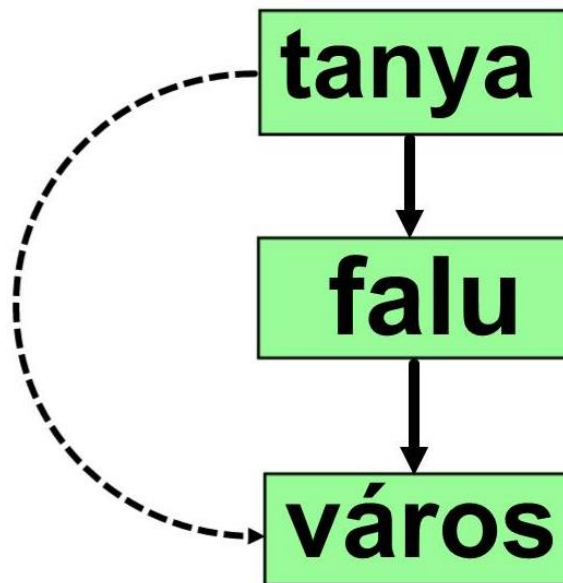
http://www.nepszamlalas2001.hu/hun/kotetek/06/06/data/tabhun/4/load01_1_0.html Utolsó letöltés: 2016. december 31.

A foglalkozási szerkezet átalakulása, és a tanyáról való elvándorlás kapcsolata

A kollektivizálás közvetlen hatásai a birtokok tulajdonviszonyainak megváltozásában (magántulajdonból szövetkezeti tulajdon) és a birtokméretek megnövekedésében érhetőek tetten. A folyamat közvetlenül magával vonta a tanyai lakosság életmódjának átalakulását és a foglalkozási szerkezetben betöltött szerepének a gyors átstrukturálódását. Ezek a társadalmi hatások gyorsították a tanyavilágból való elvándorlást és szűkítették a tanyai kiskereskedelem lehetőségeit. A tanyai lakosság foglalkoztatási viszonyai gyökeresen átalakultak a kommunista gazdaságpolitika végrehajtását követően. Megelőzően a földel rendelkező parasztsaládok munkaerejüket úgy szervezték, hogy a saját birtokuk megművelése biztosítva volt. A gazdaságba való radikális állami beavatkozás több irányban is megváltoztatta a paraszti társadalom gazdasági szerkezetben betöltött szerepét. Az 1950-es években az ország bizonyos régióit érintő erőltetett iparosítás, majd az azt követő évtizedekben a könnyűipar kiterjedtebb bővítése folyamatos munkaerő szükségletet igényelt. Ezt az igényt főleg az agrártársadalom elégítette ki, amely az 1970-es évekig munkaerő kibocsájtó volt, 1950 és 1970 között megközelítőleg 1 millió kereső hagyta el a mezőgazdaságot és növelte a döntően ipari munkásság létszámát.²⁸⁵ (7. ábra)

²⁸⁵VALUCH 2005, 197-199. p.

7. ábra. A településtípusok közötti vándorlás fő iránya az Alföldön 1950 és 1990 között.

A nemek arányát, és a korszerkezetet figyelembe véve elsősorban a fiatalok és a férfiak jelentek meg az iparban, a nők és az idősek pedig a tsz-ek munkaerő szükségletét próbálták fedezni.²⁸⁶ A tsz-ek munkaerő ellátottsága így mennyiségileg és minőségileg is hiányos volt, ami érezte hatását a termelés színvonalában és fókuszban hagyta az egyéni gazdálkodás jelentőségét. Az átrétegződés folyamatai és következményei az 1960-as évektől váltak visszavonhatatlanná. Ha a paraszti társadalom időráfordítását vizsgáljuk, akkor az önellátáshoz kapcsolódó gazdasági tevékenységre fordított idő csökkenését és ezzel párhuzamosan a lakóhelytől elváló munkahelyen töltött idő növekedését látnánk. Például a tradicionális kenyérsütés az 1970-es évekre megszűnt, ez a munka korábban fél, egy nap időráfordítást jelentett hetente.²⁸⁷ A tanyai társadalom esetében a munkahelyek elérését nehezítette a távolság, aminek első következménye az ingázók arányának növekedése volt. Az ingázás az elvándorlás előszobáját jelentette. Az önellátás ellehetetlenülésével fokozottan nőttek és bővültek a tanyai lakosság ellátási igényei. Ezek az igények tartották fent, és a korszak elején hívtak életre újabb tanyai boltokat. Azonban hosszú távon az elvándorlás, majd a természetes fogyás a külterületi lakosság tényleges fogyásának gyors ütemét generálta. Az államszocializmus politikai szándékai szintén a tanyák felszámolását remélték. Ezt sugallja az alábbi, 1976-ból származó, tanyakérdéssel foglalkozó kiadvány is: „*Nincs pontos felmérés, de könnyen kiszámítható, hogy a sok ezer tanyaterület és a hozzávezető utak korszerű, táblás művelésbe történő bekapcsolása milyen népgazdasági előnyökkel jár. Körültekintő felméréssel azt is ki lehetne számítani, hogy mennyi plusz munkaerőt nyerhetnénk a ma csak nagyon kis hatékonysággal a tanyai gazdaságban lekötött munkaerő, s ezáltal milyen népgazdasági előnye lenne annak, ha a munkáskéz híján álló drága gépek az iparvállalatok produktíven kihasználhatók lennének.*”²⁸⁸ A népesség csökkenésével egyenesen arányosan csökkent a külterületek kereskedelmi ellátottságának színvonala.

²⁸⁶VALUCH 2005, 198. p.

²⁸⁷VALUCH 2005, 326. p.

²⁸⁸KOMÓCSIN 1976, 25. p.

7.5 Az utóbbi évtizedek folyamatai

A tanyai boltok a rendszerváltozás utáni átalakulásban veszítették el végleg a lételemüket, miután a már piaci alapon szerveződő ÁFÉSZ nem tudta fenntartani a veszteségesen működő boltokat. A veszteségek csökkentése érdekében már az 1970-es évek végétől lehetőség volt az állami, szövetkezeti boltok bérbeadására, amely a veszteséges üzletek egyfajta kiszervezését jelentette.²⁸⁹ A rendszerváltozást követően a bérlők - már vállalkozóként - tulajdonosaivá válhattak az üzletnek. Ez a forma a tanyai boltok egy részét megmentette a felszámolástól, addig, amíg a tulajdonos hivatástudata, eltökéltsége életben tartotta az üzletet. A külterületekről való elvándorlás a 1980-as években is folytatódott, intenzitása azonban az évtized végére csökkent. A csökkenés okai közé tartozik a falvakban való lakásépítés feltételeinek romlása. Az állam, illetve a szövetkezetek egyre kevésbé tudták támogatni a betelepülők házépítését, valamint a saját jövedelmi források is csökkentek. 1986-ban Székkutas lakosságának még 34%-ka élt tanyán.²⁹⁰ Az 1990-es évek elején bekövetkezett gazdasági recesszió is mérsékelte az elvándorlás mértékét, de az továbbra is jelentős maradt, a hódmezővásárhelyi kistérségben Székkutas veszített leginkább a népességéből. A 2011. évi népszámlálás Csongrád megyei adatai alapján a népesség fogyása az új évezred elején is folytatódott (8. ábra, 15. táblázat).

15. táblázat. Az állandó népesség változása Székkutason a népszámlálások alapján 1980-2011 között

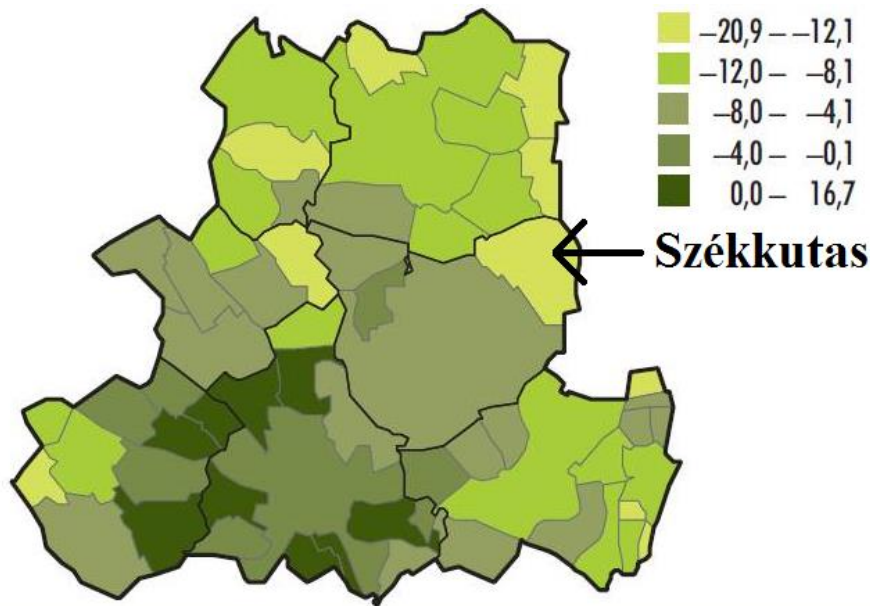
Népszámlálás	1980	1990	2001	2011
Állandó népesség száma (ezer fő)	3061	2772	2646	2307
A népességváltozása a megelőző népszámlálás adataihoz képest (%)	-19,5	-9,4	-4,5	-13

Forrás: KSH NÉPSZÁMLÁLÁS 2011, 163. p.

²⁸⁹VALUCH 2005, 178-179. p.

²⁹⁰SZÉKKUTAS TÖRTÉNETE.

**8. ábra. A lakónépesség változása Székkutas területén
2001. február 1. és 2011. október 1. között (%-os arányban)**

Forrás: KSH NÉPSZÁMLÁLÁS 2011, 8. p.

Szintén a KSH 2011-es elemzéséből derül ki, hogy „*az országban a harmadik legtöbb külterületi lakás (13 százalék) Csongrád megyében található, számuk az elmúlt évtizedben 4,1 százalékkal fogyott. A megye lakásállományának 10 százaléka külterületen volt, részarányuk – a legnagyobb mértékű csökkenés ellenére – továbbra is a második legnagyobb az országban.*”²⁹¹ A szocialista nagyüzemekhez kapcsolódó boltok forgalmát apasztotta, hogy 1989 után ezeknek az üzemegységeknek a termelése megszűnt vagy sokkal kevesebb munkaerőt igényelt (elsősorban az állattenyésztés visszaesése és a gépműhelyek bezárása következett be). 1993-ban még négy külterületi bolt működött a székkutasi ÁFÉSZ kötelékében: Kakasszéken, Sóshalmon, Póshalmon és az állami gazdaságban.²⁹² Az átalakulással újra megteremtődtek az egyéni gazdálkodás feltételei, és a tanyák építésének tilalma is megszűnt. Ezek azonban nem eredményezték a tanyák állományának gyarapodását, vagy a tanyai népesség növekedését. A tanyák jellemzően a gazdasági funkcióik egy részét nyerték csak vissza. A 19. század végén még áthidalhatatlan volt a távolság a belterületi lakóhely és a tagosított, művelésbe fogott földek között. Ez eredményezte a vásárhelyi Pusztai tanyavilágának kialakulását. Napjaink tanyatulajdonosainak nagy része szintén rendelkezik belterületi lakóingatlanral, azonban számukra már gépjárművel gyorsan elérhető a tanyájuk, nem indokolt az állandó kint tartózkodás. 2012-ban zárta be ajtóit az utolsó tanyai bolt Székkutas külterületén, Póshalmon. A közeljövőben nem prognosztizálható a külterületi népesség gyarapodása. Kevés fiatal képzelet el a jövőjét tanyán, az időskorú lakosság halálával pedig a meglévő népesség további fogyása várható. A még külterületen élők fokozatosan hozzászoktak, hogy a közeli településekről szerezzék be, amire szükségük van. Ezt segítette a gépjárművek terjedése, akik nem rendelkeznek járművel vagy időskorúak a tanyagondnoki szolgálat segítségét vehetik igénybe.

²⁹¹KSH NÉPSZÁMLÁLÁS 2011., 38. p.

²⁹²KUTAS NÉPE, 1993.

Irodalom- és rövidítésjegyzék

- BAKK TAKÁCS 1997 GREGUS MÁTÉ. A Pusztakutasi Olvasó Egylet és Vásárhelykutas, mint tanyakörzetnek története. In: BAKK ELEKNÉ DR. TAKÁCS SÁRA, Hazulról haza, Székelyudvarhelyről – Székkutasra. Tényközlő emlék – életem. Infopress Nyomda, Székelyudvarhely, 1997.
- FÖLDVÁRI 2006 FÖLDVÁRI LÁSZLÓ, Vásárhelyi vendéglők, kocsmák, cukrászdák, szerzői kiadás. Hódmezővásárhely, 2006.
- HARTUNG 1987 HUGO HARTUNG, Piroska, Németh Lajos kiadása. Svájc, Rorschach, 1987.
- KOMÓCSIN 1976 KOMÓCSIN MIHÁLY, A tanyakérdés Csongrád megyében. Szeged, Csongrád megyei Lapkiadó Vállalt, 1976.
- KOSZORÚS 1985 KOSZORÚS OSZKÁR, Az orosházi tanyavilág bolthálózata és áruellátása a felszabadulás után. In: Tóth József (szerk.): Az orosházi tanyavilág átalakulása. Orosháza, Orosháza Város Tanácsa, 1985.
- ROMSICS 2005 ROMSICS IGNÁC, Magyarország története a XX. században. Budapest, Osiris, 2005.
- SZABÓ 2015 SZABÓ EMESE (szerk.), Vásárhelykutastól Székkutasig. Székkutas, Székkutas Községi Önkormányzat, 2015.
- SZABÓ 1975 SZABÓ FERENC, A Puszták és a közigazgatás, Kardoskút és Székkutas községgé fejlődése. In: Nagy Gyula Parasztélet a vásárhelyi-pusztán. Békéscsaba, 1975.
- SIMONFFY 1971 SIMONFFY FERENC, Adatok Székkutas jelenéből és múltjából. Székkutas, Új Élet MgTsz, 1971.
- VALUCH 2005 VALUCH TIBOR, Magyarország társadalomtörténete a XX. század második felében. Budapest, Osiris, 2005.

CSONGRÁD MEGYEI HÍRLAP 1975. március 1. 3. p.

JUHÁSZ NAGY PÉTER, Pereskutastól Székkutasig, összeállította és megírta Juhász Nagy Péter. Székkutas, 1992. (kézirat)

KÖZPONTI STATISZTIKAI HIVATAL (KSH). 2001. évi népszámlálás, internetes elérés: http://www.nepszamlalas2001.hu/hun/kotetek/06/06/data/tabhun/4/load01_1_0.html

Utolsó letöltés: 2016. december 31.

KÖZPONTI STATISZTIKAI HIVATAL (KSH). 2011. évi népszámlálás, 3. Területi adatok, 3.6. Csongrád megye

KUTAS NÉPE 1993. március

SZÉKKUTAS TÖRTÉNETE, internetes elérés:

http://szekktutas.hu/documents/Szekktutas_tortenete.pdf,

Utolsó letöltés: 2017. augusztus 20.

VÁSÁRHELYI ÚJSÁG 1931. április

VÁSÁRHELYI REGGELI ÚJSÁG 1944. május

VIHARSAROK 1952. június

Melléklet

91-94. képek. A földművesszövetkezet kalendáriumi hirdetései 1956-ból

HA **KELLEMESEN AKAR
SZÓRAKOZNI**

keresse fel

**a földművesszövetkezet
cukrászdáját**

Ünnepi alkalmakra

**TORTÁKAT
SÜTEMÉNYEKET
MIGNONOKAT**

izléses kivitelben és **OLCSÓ ÁRON,**
megrendelésre is készít

a földművesszövetkezeti cukrászda

MINDEN ALKALOMRA

NÉVNAP

ELJEGYZÉS

ESKÜVŐ

stb.

ajándék és italszükségletét

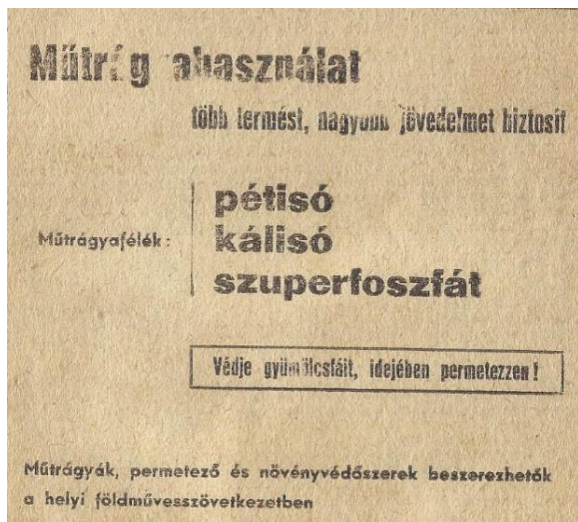
a földművesszövetkezetben

szerezze be.

Nagy választékban:

**ÓRA
ÉKSZER
HANGSZER
BIZSU
OPTIKA
FOTO
BŐR és
BŐRDÍSZMŰ**

**HÁZTARTÁSI, ÜVEG ÉS PORCELLÁNEDENY, ALUMINIUM
ÉS ZOMÁNCEDÉNY, KÜLÖNFÉLE HÁZTARTÁSI KISGÉPEK
KAPHATÓK**

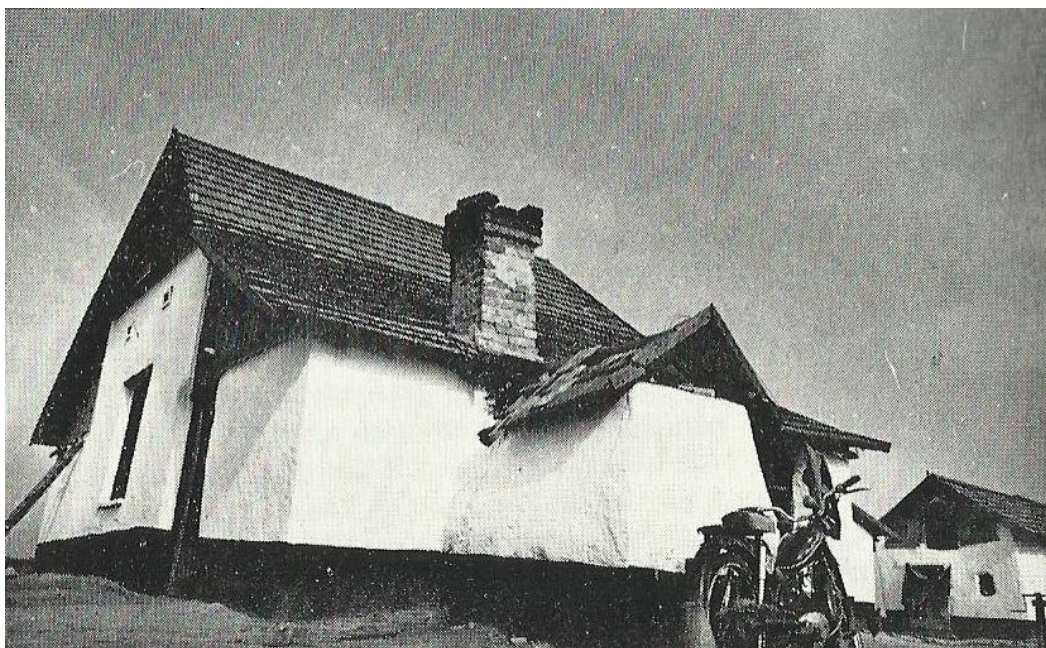
Forrás: Tiszántúli Kossuth Kalendárium, 1956

**95. kép. Kun Pál székkutasi kereskedő pecsétje
egy könyv előzéklapjáról**

Forrás: Sulyok Csaba

96. kép. Tanya Székkutas határában. Előtte az ingázás egyik eszköze, a motorkerékpár (1970-es évek)

Forrás: KOMÓCSIN 1976, 13. p.

97. kép. Az Állami Gazdaság IV. kerületi központjában működött egykori bolt épülete

Forrás: Sulyok Csaba (2017)

8. Az utolsó tanyai kisbolt (Sulyok Csaba)²⁹³

Az interjúban olvasható beszélgetés a székkutasi tanyavilág történetének egy rövid epizódját mutatja be, a nem rég mögöttünk hagyott ezredforduló időszakából. Rövidsége ellenére mégis nagyon fontosnak tartom ezt az epizódot, mert benne a múltba vesző tanyavilág lanyhuló parazsából újra fellobbant a közösségéért is tenni akaró tanyai lakos lángja.

Székkutas község a 20. század zaklatott évtizedeiben mindvégig kiterjedt tanyavilággal rendelkezett, magának a falunak a kialakulása is az intenzív tanyásodásnak eredménye. A bemutatásra kerülő interjú is igazolja, hogy Székkutas az utóbbi évtizedekig meg is őrizte ezt a településföldrajzi jellemzőjét, jelentős népességet kötve meg a külterületén. A település elődjének – Vásárhelykutasnak – az 1949-es demográfiai adatait tanulmányozva még 79%-os külterületi lakosságárányal találkozunk,²⁹⁴ 1986-ra ez az érték 33,6%-ra csökkent.²⁹⁵ Az 1990-es és a 2000-es években tovább folytatódott a település lakosságának és ezzel párhuzamosan a külterületi lakosság arányának csökkenése.

Az interjú témájául a külterületi, tanyai település mindennapjainak egy olyan szegmensét választottam, amely kiváló indikátor is a tanyák és a tanyán élők helyzetének vizsgálatához. Ez pedig a külterületi vagy tanyai kisbolt hálózat. Napjainkban Székkutas külterületén egyetlen kis/vegyesbolt sem található, holott az 1970-es évek végén még nyolc ilyen kereskedelmi egység működött. A külterületi népesség csökkenése és a tanyai boltok megszűnése között egyértelmű ok-okozati kapcsolat van. A vevők eltűnésével a kisboltok fenntartása nem volt gazdaságos sem ÁFÉSZ, sem a magánszektorból érkező vállalkozók számára.

Az interjúban megelevenedő kisbolt Orosháza és Székkutas között, a falu belterületétől északkeleti irányban, a Póshalomnak nevezett külterületi részen helyezkedett el. Részben kiszolgálta a délre elhelyezkedő szőkealmi, illetve északra a pusztafeketehalmi tanyai lakosságot is. A bolt távolsága Székkutastól légvonalban kb. 3 km, a dűlőkön keresztül megközelítve kb. 4-5 km-re tehető. A bolt előtt aszfaltozott út haladt el, ami összekötötte a 47-es főútvonallal. A fentrol.hu honlapján megtekinthető 1968-as légifelvételen jól kivehető Póshalom sűrű tanyahálózata, összehasonlítva a jelenlegi felszint ábrázoló Google Térképpel, szemmel látható a tanyák számának drámai csökkenése. Az egykori jelentős lakosságszámra utalnak még a közeli külterületi iskolák 1963-as tanulólétszámai, ekkor a pusztafeketehalmi iskolába 45 fő, a szőkealmi iskolába 60 fő diák járt.²⁹⁶

Interjú Kovácsné Marikával az egykori póshalmi vegyesbolt tulajdonosával, üzemeltetőjével

(Sulyok Csaba 2017. július 29. Székkutas)

Sulyok Cs.: Mióta élnek Póshalmon?

Kovácsné M.: Tösgyökeres póσαι vagyok, a családuk Kakasszék és Póshalom között „vándorolt.” Ebben a tanyában már 63. éve élek.

Sulyok Cs.: Hogyan jött az ötlet, hogy kereskedést nyissanak a tanyán, külterületen?

Kovácsné M.: Ez egy kényszervállalkozás volt. 1992-ben megszűnt az addigi munkahelyem, a „békében” (a Béke Tsz majd az Új Élet Tsz póshalmi tehenészete). Ezután öt évig a tsz

²⁹³ Az interjú először a Naputonline-on jelent meg. Forrás: <http://www.naputonline.hu/2018/01/10/sulyok-csaba-az-utolso-tanyai-kisbolt/> (Utolsó letöltés: 2019. október 14.)

²⁹⁴SZABÓ1975, 69. p.

²⁹⁵SZÉKKUTAS TÖRTÉNETE, 18. p.

²⁹⁶SIMONFFY 1971, 159. p.

sertéskombinátjában dolgoztam. 1996-ban egy hirdetésben olvastam, hogy boltvezetői képzés indul Szegeden, szeptemberben beiratkoztam, következő év májusában már megvolt a képesítem. A nyugdíjas korom elérésig biztosítani akartam a tisztességes megélhetésemet, ha a kombinátban megszűnne a munkám.

Sulyok Cs.: Közben dolgozott a tsz-ben?

Kovácsné M.: Igen, de nem mondtam a kombinátban, hogy elkezdtem ezt a képzést. A szabadságaimat úgy kértem, hogy a képzési napokra essenek. Valaki szólt a vezetésnek, hogy hova járok a szabadnapjaimon. Behívtak és kérdőre vontak, hogy miért nem szóltam, hogy mibe vágtam bele, akkor nem engedték volna, hogy elkezdjem. Másnap már nem kellett mennem a kombinátba...

Sulyok Cs.: Hogyan látták el áruval ekkor Pósaalmot?

Kovácsné M.: 1994-ig működött Pósa a Cseri-bolt. Még a második világháború előtt nyitotta a Cseri család. A háború után az ÁFÉSZ-hez került, de Cseri néniék vezették továbbra is a boltot. Itt az 1950-es évek végén lisztért adták a kenyeret és a sütésért kellett fizetni, foglalkoztak tojás felvásárlással is. Nem volt nagy áruválaszték, de lehetett kapni dohányt és egy kevés édességet is. Miután Cseriék elköltöztek Kakasszékre új alkalmazottakkal üzemeltette tovább az ÁFÉSZ. Több probléma is volt ezzel az üzlettel. Az épülete vályogból épült, ami miatt egyre rosszabb állapotba került, jellemző volt a rágcsálók megjelenése. A kiszolgálással is voltak gondok, - főleg azután, hogy Cseriék elköltöztek – gyakran nem volt nyitva. Példaként, egyszer ki volt írva a boltnál, hogy „értekezleten vagyok”, de a faluban a fodrásznál találkoztam az eladóval. A boltot földúton lehetett megközelíteni, így esős időben lovaskocsival hordták be az árut a kövesúttól a boltig. A tanyánktól rá lehetett látni a földútra, emlékszem mindig akkor indultam kenyérért, ha láttam befelé hajtani a lovaskocsit. A bolt bezárása után két évig feketén oldották meg az ellátást, a kenyeret Székkutasról hordták.

Sulyok Cs.: Visszatérve az Önök boltjára. Nem jelentett nagy költségeket a bolt megnyitása?

Kovácsné M.: A későbbi üzlet helyisége akkor már megépült, de eredetileg a fiam műhelyének készült. Mivel nem lett volna nagy a várható forgalma, így ő sem bánta igazán, hogy végül itt nyitottam meg a boltot. Elég könnyedén ment az engedélyek megszerzése az ÁNTSZ-től, önkormányzattól. Az ellenőrzéskor mindent rendben találtak, egyik Kutasról kijött szatócs azt mondta, ez az üzlet „a környéknek túl jó.” Nagy segítséget jelentett, hogy egy pályázaton fél millió forint vállalkozási támogatást nyertem el.

Sulyok Cs.: Mire gondolhatott ezzel a kijelentéssel, hogy „a környéknek túl jó”?

Kovácsné M.: A régi bolthoz képest új épület volt, frissen meszelt, szépen felszerelt.

Sulyok Cs.: Milyen árucikkeket tartott a boltban?

Kovácsné M.: Hentesárura és tejre nem volt igény. Minden tanyában tartottak sertést és baromfiféléket, legtöbb tanyában tehén is volt. Felvágottat és tejfölt tartottam. Fontos volt a kenyér, ezt kezdetben Székkutasról hordták, azonban egyik karácsonykor nem megfelelő minőségű árut kaptam (a kenyér száraz volt, a bukta pedig romlott), a vevőim visszahozták. Először bementem Orosházára a Szilasi Kft.-hez, megkérdeztem, hogy vállalják-e a szállítást, ekkor annyi kenyér fogyott, hogy teherautóval kellett szállítani. Igent mondtak, utána Kutason visszamondtam. Egy héten háromszor volt kenyeres nap, hétfőn, csütörtökön és szombaton. Az üdítőket, sört a Hansa nagykereskedés szállította ki, a szódát Nagymágocsról hozták. Ami kisebb tétel volt azt autóval hoztam Szegedről, a Hansa lerakatból vagy a Metróból. Volt az árukínálatban hipó, egyéb vegyszerek, fogkrém, konzerv, díszdoboz, alapélelmiszerek: só, cukor, liszt. Több olyan tanya volt ahol petróleummal vagy gyertyával világítottak, ezért tartottam 5 liter petróleumot és gyertyát is. A disznóvágások kiszolgálására volt szózott disznóbél. Zöldségfélék közül leginkább a burgonya és a hagyma fogyott, télen a káposzta és a fekete retek, utóbbi különösen keresett volt.

Sulyok Cs.: Kiből állt és mekkora volt a bolt vevőköre?

Kovácsné M.: Az állandó vásárlókat a környékbeli tanyai lakosság jelentette, akkor még kb. 60 család élt a környékbeli tanyákban. A bolttól számítva kb. 2-3 km-es körben lakók rendszeresen itt vásároltak, nem tekertek be mindennap a faluba. Ünnepek előtt volt jellemző, hogy a nagyobb bevásárlás végett Kutasra vagy Orosházára mentek be. Jelentős bevételt hoztak az idénymunkák alkalmával itt tartózkodó vásárlók. Kora tavasztól kora őszig, a nyári munkák idején nálam álltak meg egy kávéra vagy üdítőre. Akkoriban még több fűszerpaprikát vetettek, Orosházáról is jártak ki napszámosok. Munka után inkább a kisboltban vették meg, ami kellett, volt bennük annyi jóérzés, hogy nem álltak sorba koszosan a Tescoban.

Sulyok Cs.: Mi segíthette elő azt, hogy a vásárlók inkább az Ön kisboltját választották az orosházi vagy a székkutasi üzletek helyett?

Kovácsné M.: Rugalmasabb voltam, Húsvétkor fordult elő, hogy egy falubeli kenyérszűkébe került, Kutason nem voltak nyitva a boltok, kitelefonált hozzám és tőlem tudott kenyeret venni. Ünnepek előtt fel voltam készülve a nagyobb keresletre. Megbízta bennem a tanyaiak. Élt itt egy szegény család, ahonnan az anyuka egyszer 20 ezer forinttal küldte el az 5 éves kisfiát a boltba. Vásárlás után nejlonzacskóba csomagoltam bele a visszajárót, a blokkal együtt. Néhány nap múlva az anya mesélte, hogy mennyire aggódott, hogy annyi pénzt küldte el a gyerekét. Próbáltam az igényeket kielégíteni. Egyszer egy feleség jött, hogy meglepetést szeretne az 50. születésnapját ünneplő férjének, az orosházi Szilasitól rendeltem számukra tortát. Emberségesen viszonyultam mindenkihez. Volt Kakasszéken egy gazdaság, ahol szinte cselédként dolgozott egy ember. Madzagfüles gyékényszatyórral jelent meg egyszer a boltban, vásárolni szeretett volna, de nem kapott pénzt a munkaadójától. Megkérdeztem mire lenne szüksége, először kért kenyeret és felvágottat, majd indulás előtt megkérdezte, hogy egy doboz cigit lehetne-e még, azt válaszoltam lehet.

Sulyok Cs.: Előfordult olyan, hogy valaki tartozást halmozott fel? Ezeket hogyan kezelte?

Kovácsné M.: Egy füzetben vezettem a tartozásokat, előfordult 70 ezer forintos tartozás is, de az illető kifizette. Kamatot sosem számoltam fel, mindig csak az elvitt áru értékét kellett kifizetni.

Sulyok Cs.: Miként alakult a bolt nyitvatartása?

Kovácsné M.: Volt hivatalos nyitvatartási idő, reggel 6:30-tól 11:00-ig, délután 14:00-tól 17:00-ig, de jöhettek bármikor, a pénztárgépet csak este zártam le, ha biztos voltam benne, hogy már nem jön vásárló.

Sulyok Cs.: Betöltött-e valami féle központi funkciót a bolt az itteni tanyavilág életében?

Kovácsné M.: A boltba nem csak vásárolni jártak az emberek, az itteni közösség találkozási helye volt, emellett kocsmaként is működött. Megfordították a sörös rekeszeket és beszélgettek, választások idején kampánygyűléseket is tartottak itt.

Sulyok Cs.: Mekkora haszon volt a boltban?

Kovácsné M.: Az éves forgalom átlagosan 5 millió forint volt, az utolsó évben sem volt veszteségem. Az árres gyakorlatilag megegyezett az áfával. Nem a meggazdagodás volt a célom, hanem a tisztas megélhetés.

Sulyok Cs.: A családtagok mennyiben segítettek a boltvezetésben?

Kovácsné M.: Minimális segítséget kaptam, amíg felraktam az ebédet addig kiszolgálták az érkező vásárlót. Itt nem volt se szabadság, se helyettesítés.

Sulyok Cs.: Mi vezetett oda, hogy 2012-ben a bolt bezárása mellett döntött?

Kovácsné M.: A lakosság fogyása olyan mértékű volt, hogy ha nem zárunk be, akkor rövid időn belül veszteségessé vált volna. A jelenlegi állapothoz képest, ha állnának a régi tanyák sokan el se hinnék mennyien laktak itt régen. Valamelyest hatott a forgalomra, hogy 2006-ban megnyílt a Tesco Orosházán, és Székkutason is nyitott egy új áruház. A 2000-es években bezárt a közelben működő pálinkafőzde, ahova sokan jártak, ezzel is csökkent a forgalmam.

Sulyok Cs.: Hogyan reagáltak az itt élők a bolt bezárására?

Kovácsné M.: Nem szerették, hogy bezárt, hiányolták a boltot. Még nem rég is kérdezték, hogy mikor nyit ki a bolt? Ezért szereltük le a táblát („*vegyes bolt*”) a falról.

Irodalom – és rövidítésjegyzék

- SZABÓ 1975 SZABÓ FERENC, A Pusztai és a közigazgatás, Kardoskút és Székkutas községgé fejlődése. In: Nagy Gyula Parasztélet a vásárhelyi-pusztán. Békéscsaba, 1975.
- SIMONFFY 1971 SIMONFFY FERENC, Adatok Székkutas jelenéből és múltjából. Székkutas, Új Élet MgTsz, 1971.

SZÉKKUTAS TÖRTÉNETE, internetes elérés:
http://szekutas.hu/documents/Szekkutas_tortenete.pdf
Utolsó letöltés: 2017. augusztus 20.

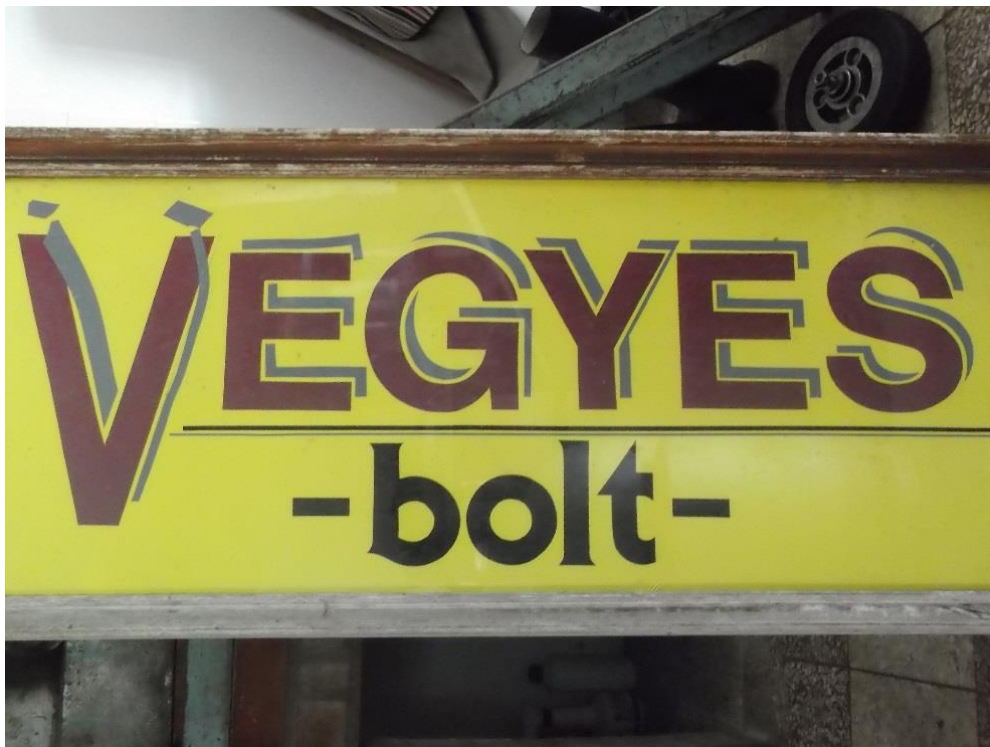
Melléklet

98. kép. Az egykori tanyai bolt épülete Póshalmon

Forrás: Sulyok Csaba (2018)

99. kép. A tanyai bolt cégtáblája

Forrás: Sulyok Csaba (2018)

9. Visszaemlékezés a második világháború megpróbáltatásaira (Juhász Nagy Péter)

1944. február 6-án vonultam be SAS-behívóval²⁹⁷ a hódmezővásárhelyi kaszárnyába, Hunyadi János IX. honvéd gyalogezred IX. századhoz, mint honvéd. Századunk létszáma 312 fő. Délvidékre, Újvidékre kaptuk az irányítást, századunk neve őrszázad. Újvidék és környékén lévő hadiüzemek és vasútvonalak biztosítása volt a feladatunk. Elég nehéz és figyelmes, éber szolgálat volt, mert a szerb partizánok támadásától lehetett tartani, Egészen augusztus 1-ig tűrhető volt az ittlét. Újvidéken, augusztus elején megkezdődtek az angol bombázások, amelyek mindennaposak voltak. Sok kárt tettek az üzemekben, úgy a polgári lakosságban, mint katonai ellátásban és emberéletben, valamint lakásokban.

1944. szeptember 1-jén összevonták az összes őrséget és harcoló csapatá lettünk és irány Nádálja község, a község nyugati felén védelmi állásba helyezkedtünk el. Itt nyugodt volt az élet, mert semmiféle támadást nem kaptunk. Innen elvezényelték a századot Szenttamás város déli oldalához, a Ferenc József-csatorna délkeleti partjára. Itt is védelemre helyezkedtünk el, itt hosszabb időt töltöttünk, mire támadást kaptunk este 8-9 óra között, de nagyon hirtelen jött, min három csónakkal rendelkezünk, a fele tudott a századnak átjutni a csatornán, a többi bajtárs vagy fogságba esett vagy agyonlőtték. Akik átjutottunk megindultunk Zombor irányába, ahová egy éjszaka és félnapi gyaloglás után érkeztünk. Itt már biztonságban pihentünk, innen Tolna községen keresztül Bogyiszlóra, a Duna partra irányítottak bennünket, ahol védelemre helyezkedtünk el. November 27-ig semmi esemény nem volt, 27-én a Duna partról bevonultunk Bogyiszlóra, ott megtisztálkodtunk, ételmezt vételeztünk fel. Tolna megye székhelye Tolna város, hozzá nem messze Bogyiszló falu, a Duna ártere magas töltéssel, évszázados fákkal, utána az élő Duna kiváló fedezetet, takarást, álcázást biztosított a harcálláshoz. Pár nap alatt a futóárkok elkészültek, sőt lövészárkok is. Itt vette fel a harcállást a hmvhelyi 9/h.gy. ezred VII. sz., VIII. sz., IX. sz. gyalogság és aknavető része. A magas, vastagkoronájú fák jó takarást biztosítottak. A napok csendesek és nyugodtak voltak, pár nap múlva megjelent egy felderítő repülő, de semmi cselekmény nem történt. Látni lehetett, hogy 1 vagy 2 személy ül benne.

Az idő telt, a hónap vége felé a század úgy döntött, hogy önkénteseket küld a Duna túlsó partjára. Viselt munkásruhákat szereztek a vállalkozóknak és lett is vagy 26 személy. Mind a 26 személy ruhát kapott és mire beöltöztek és kioktatták őket megérkeztek a csónakok is. Szervezetten, időközönként indították őket, mely sikerrel járt. Semmiféle ellenállásba nem ütköztek. Ezeket az embereket - legalábbis valamennyit - visszavártak, de csak egyetlenegy jött vissza. Nem sokat tudtak meg tőle. Hírül hozta, hogy a túlsó oldalon nincs semmiféle támadásra készülés. A többi ember pedig mind hazatért otthonába. Mi pedig, akik ott

100. kép. Juhász Nagy Péter honvéd

Forrás: Juhász Nagy Péter (1944)

²⁹⁷ „Sürgős, Azonnali, Soronkívüli”.

maradtunk 1944. november 28-án parancsra ott kellett hagyni a nyugodt helyet, keresztülzárták a folyamőrök a Sió-csatornán, a keselyűsi csárda iránt, 8 km-re Szekszárdhoz. Itt Szekszárd védelmére harckészültségre beosztották a századot. Késő délután értünk Szekszárdra a gimnázium udvarára. Nekem, szakácsnak a vacsorát kellett főzni. 1944. november 29-én a vacsora este 7 órára lett kész, alig félig megfőtt babgulyás, melyet azonnal ki kellett osztani, utána a reggeli kávé felkészíteni és megfőzni. És parancsot kaptunk, hogy Szekszárdtól 5-6 km-re szállásoljunk. Ez meg is történt, éjjel 12 óra után duruzsolás, idegen hang, járműzörgés hallatszott, találkozás az oroszokkal, tájékozatlanság, fejetlenség, egy kisméretű tanya és melléképületek takarásában húzódtunk meg, mint egy 6-7 bajtárs a tanya takarásából az országútra ment, ők valamennyien súlyosan sebesültek, tehetetlenné váltak, őket az oroszok szemünk láttára mind agyonlőtték. Leírhatatlan érzés és látvány volt, akik járóképesek voltunk ötös sorba felsorakoztattak és harcoló csapat után kísérték bennünket.

Sorban álláskor első dolguk az oroszoknak a motozás, óra, bicska, kanál, borotva, nyaklánc, zsebkendő, mind elvették. Szekszárd felé kísérték bennünket, Szekszárdról lőtték a felfedezett, vonuló támadást, erős akna és géppuskalövést kaptunk. A foglyok közül sokan sebesültek, én is a két lábamon három lövést kaptam. A városhoz közel elhallgatott a harcizaj, ahogy beértünk a városba az első ház udvarára betetereltek bennünket és kötszert adtak, hogy kössük be a sebeinket. Majd pihenő után Ócsény községig kísérték, estére értünk oda. Itt egy iskola termébe bezúfoltak bennünket, itt kaptunk vacsorát, főként kenyeret, amit a lakosságtól szedtek össze. Vacsora után kevés vizet is kaptunk, ajtót, ablakokat bezárták. Egy-két óra körül elfogyott a levegő, az örök nem nyitottak semmi szellőzőt. Itt majdnem pánik tört ki, a terem közepén lévők valami tárgyat vágtak az ablaküveghez, aminek kitört mind a két üvegtáblája, az örök azt hitték a foglyok szökni akarnak, de előkerült a tolmács és megértette a helyzetet az örökkel. Azután a törött ablakon és a félig nyitva hagyott bejárati ajtón elég friss levegőt kaptunk. Nemsokára reggel lett, az iskola udvarán a szükségletünket el lehetett és el kellett végezni.

Reggeli nélkül indultunk tovább, estig Ócsényből Dunaszekcsőre értünk, szintén egy többtantermes iskolában pihentünk meg. Egész napos gyaloglás után este ott kaptunk vacsorát, főként kenyeret, egy kis szelet szalonna vagy tepertőhús, amit a lakosságtól össze tudtak szedni a foglyok számára. Az éjjel itt már kellemesebben telt, mert ablakot lehetett nyitni. A következő nap ugyanúgy kezdődött, mint az előző, december 5-én kora délután értünk Mohácsra ahol a sebesülteket különválasztották. Sebesültek két nap, két éjjel voltunk egy szobában, ahol szalma is volt, de bútorzat nem. Ez volt a mohácsi gimnázium épülete, ebből az épületből sebesültkórházat csináltak. 1944 végén kemény harcok folytak a Dunántúlon. Ez a kijelölt hely rövid idő alatt megtelt orosz sebesültekkel. Nekünk az iskola kertjében csináltak helyet, gyenge idő volt. A nagy öntött vaskályhába éjjel-nappal tüzeltünk, így megvoltunk rendesen. Egy-két hét múlva kaptunk a sebeinkre orvosi ellátást, egy fő ekkorra már meg is halt közülünk, ott temették el a gimnázium kertjében. Itt rendesen kaptunk kétszer napjában levest és kenyeret, jónak nem volt mondható. Továbbra is sátorban laktunk, egyszer tudunk megtisztálkodni és szőrtelenítettek bennünket. Mohácson voltunk december végéig, ekkor már a lábam megvolt annyira, hogy a sebesülések nem fájtak annyira. Akkor a járóképeseket gyalog elindították Mohácsról Bajára, két és félnapi gyaloglás után megérkeztünk. A bajai utász laktanyában már elég sok fogoly volt munkaszolgálatra fogva, pár nap múlva minket is munkaszolgálatra fogtak. A bajai nagy közlekedési hid fel volt robbantva, az utánpótlást kompon, dereglyéken végezték. A frontra vittek lőszert, hozták a sebesülteket, nehéz sürgős munka volt. Ez tartott mintegy két hétig, 1944. január 15-ig, a

sebek ekkora már behegedtek, nagyjából munkaképesek voltunk, akkora már megszűnt a lőszerszállítás.

Pár nap pihenő után bevagonírozás, zsúfolt, zárt vagonokba, egyik szomorú élmény. Öt napig voltunk a vagonban, amíg elértünk Bajáról Temesvárra. Egy nap egyszer nyitottak ajtót, az ajtónál szorosan végeztük a dolgunkat, mikor ajtó nyílt kilökdöstük a bakancsunkkal, de ki nem engedtek minket. Adtak be kevéske ennivalót és egy vödör vizet és utána becsukták az ajtót, szenvedtünk tovább. Temesváron nem ment be a pályaudvarra a vonat, gyorsan nyíltak a vagonajtók. Ki kellett szállni és sorakozó. Temesváron volt egy faluhoz hasonló barakktábor, oda kísérték be és helyeztek el egy vonatnyi foglyot, de folyton szaporodtunk. Egyszer jött a híre, hogy 12000-en vagyunk a táborban. Víz semmi, még a konyhára is kocsikkal és lajtokkal hordták a vizet. Sem mosdó-, sem ivóvíz nem volt, semmilyen ápoláshoz szükséges víz két hónapig nem volt. Az étkezés úgy volt megoldva, hogy vashordókat szedtek össze, katlanszerű építményt csináltak belőle, és abban főzték a löttyöt. De az elmosva sosem volt, mert be volt építve, mozgatni nem lehetett. Amit főztek a leggyengébb koszt volt és gusztustalan. Kaptunk napi 30-40 dkg kenyeret, evőkanál cukrot, 2-3 cigarettára dohányt. Volt olyan ember, aki dohányért elcserélte a kenyerét. Ezek az emberek kapták meg legelőször a hasmenést, a vérhast, a lesóványodást, ezek kezdtek halni. Egyszer, április derekára javítottak ki vízműveket. Átvizsgálták az embereket, akinek karján, farán volt mit fogni, láza nem volt, irány a Szovjetunió. Akik betegek voltak, azok részére a lakosságtól kocsikat rendeltek a táborba és felrakták, elvitték, a súlyos betegeket is, hogy hová erről nem tudok. Oda vissza nem jöttek. Akiken volt erő, azokat bevagonírozták, „davaj az unióba roboti...” Temesvárról 1945. augusztus havában sikerült szabadulni.

Irodalomjegyzék

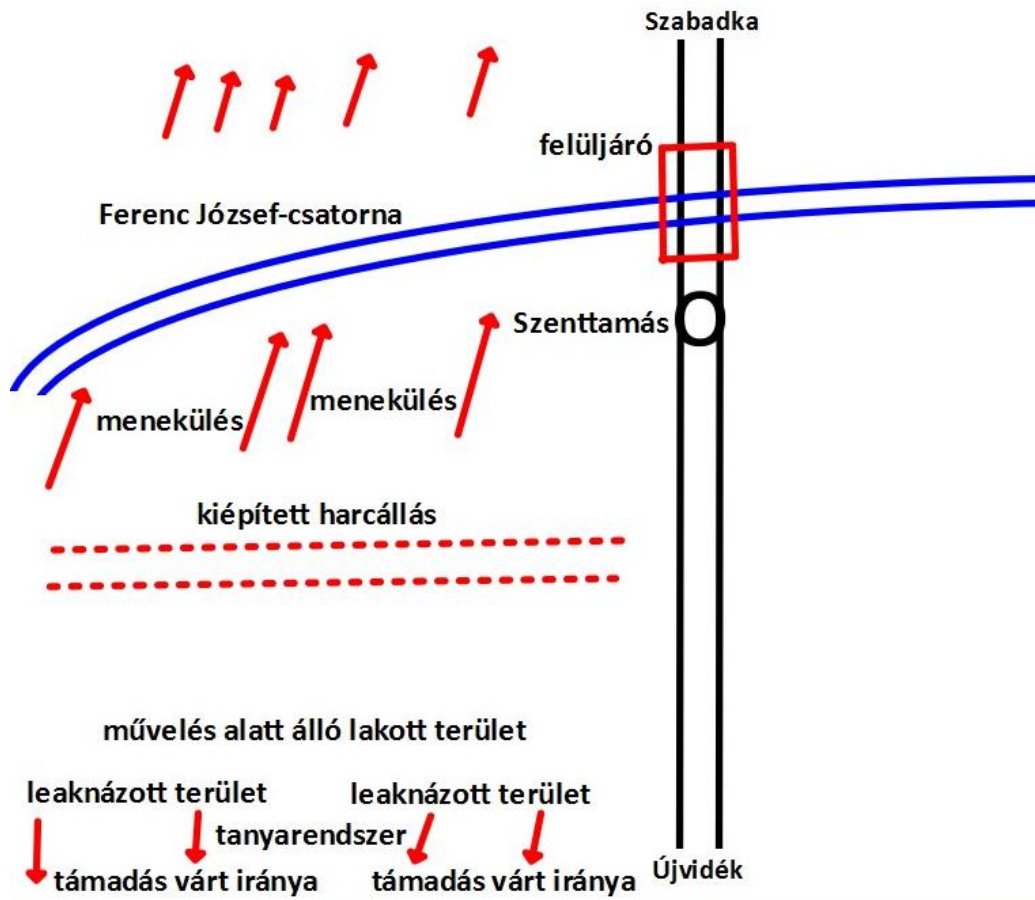
MAKÓ, KATONA 1991

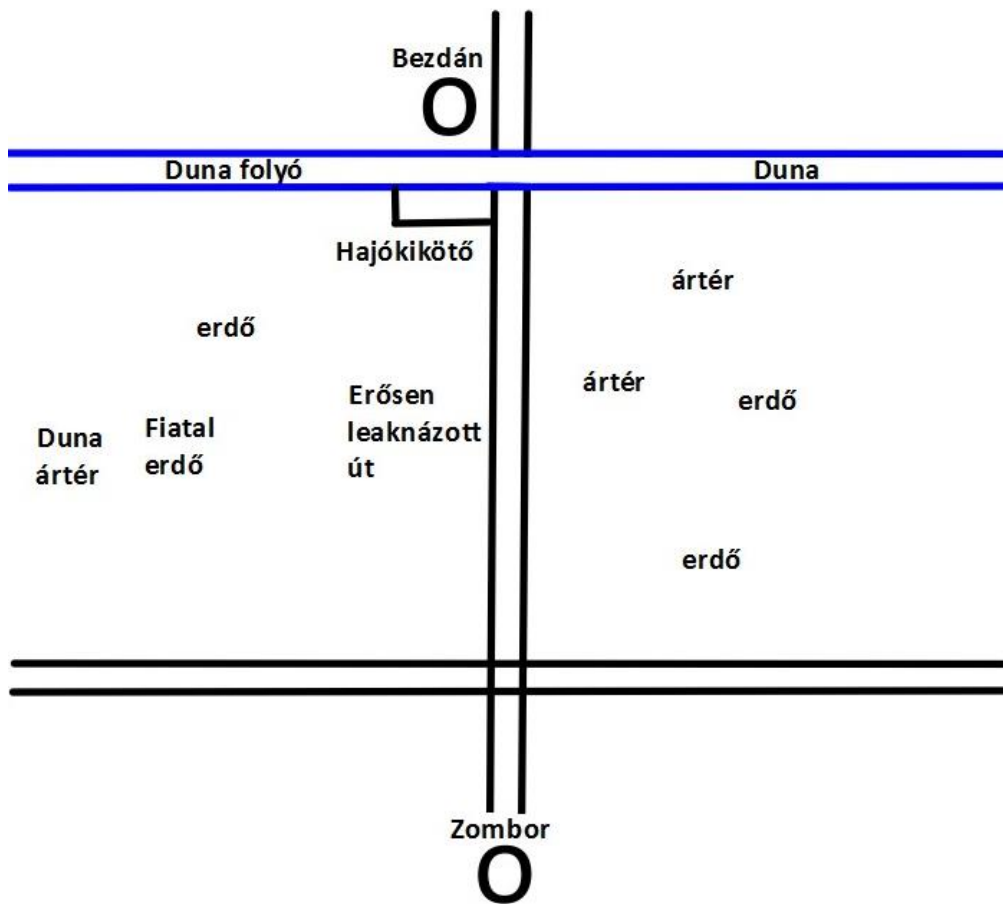
MAKÓ IMRE, KATONA LAJOS: A második világháború és a fasizmus hódmezővásárhelyi áldozatai. Hódmezővásárhely, 1991.

JUHÁSZ NAGY PÉTER visszaemlékezése. Kézirat. 1990. Csongrád Megyei Levéltár Hódmezővásárhelyi Fióklevéltára (továbbiakban: CSML HF). A II. Világháború Hódmezővásárhelyi Áldozatai Emlékének Megörökítésére Alakult Emlékbizottság iratai.

Melléklet

8. és 9. ábra. Juhász Nagy Péternek az 1944. szeptember és november között történt hadmozdulatokról készített rajzai alapján szerkesztett ábrák

Forrás: Az eredeti rajzok a CSML HF-ban találhatóak

10. A második világháborúban elesettek emlékműve Székkutason (Juhász Nagy Péter – Sulyok Csaba)

Az emlékmű felállítása

Miután Sóshalmon emléktáblát avattak a második világháborúban elesett olvasóköri tagok emlékére, Székkutason is felszínre került a gondolat „*Miért nem állítunk mi is emlékművet a második világháborús halottainknak?*” Juhász Nagy Péter felkereste a tanácselnököt és a népfront titkárt, akik pozitívan álltak a kérdéshez. 1988. november 25-én ült össze a Hazafias Népfront, az 1944-ben és ezt megelőzően elesett katonák számára felállítandó emlékoszlop ügyében. „*Mivel már voltak elintézés alatt álló ügyek, határozat született a gyűjtés megkezdéséről. A gyűjtés 1988. november 26-án kezdődött, december 10-ig 18700 Ft gyűlt össze. December 13-án felkerestük Dányi József református elnöklelkészt, aki már megelőző érdeklődésünkkel felajánlott egy emlékoszlopot, ezt akkor rendelkezésünkre bocsájtotta. Ekkor Csengelére mentünk egy maszek kőfaragóhoz, ajánlatot kértünk az emlékmű elkészítésére. Visszaúton a vásárhelyi a temetkezési vállalat sirkőüzemét kerestük fel, ahol részünkre kedvezőbb feltételeket kaptunk. Ezen ügyintézésben Őze Sándor iskolaigazgató, Gy. Molnár Imre és Juhász Nagy Péter vettek részt, a fenti utat Őze Sándor gépkocsijával tettük meg. A gyűjtés tovább folytatódik, ami véleményem szerint eredményes lesz, 1988. december 31-ig 36200 Ft gyűlt össze.*” Az emlékmű leendő helyét illetően felmerült az ABC és a kultúrház közötti park, valamint a temető urnaligeti magaslata. Végül a József Attila utcán, az általános iskola és a falumúzeum szomszédságában kapott helyet. „*Egykori Vásárhelykutas, ma Székkutas második világháborús emlékművet a község lakossága állította fel, felavatására 1989. május 27-én került sor, nagyszámú ünneplő közönség jelenlétében. 1941-1945 háborús évek áldozatai katonák és leventék, (...) emlékét őrzi az emlékmű. Ezen áldozatok hozzátartozói az idők folyamán az ország különböző részein laktak: Galyatető, Hámori völgy, Budapest, Törökbálint, Zalaegerszeg, Pécs, Szeged, Algyő, Hódmezővásárhely, Nagymágocs, Orosháza, Békéssámsón, Szentetornya.*”

Beszámoló az emlékmű felállításáról

„Hősi emlékmű Székkutason

Székkutas lakossága elhatározta, hogy hősi emlékművet állít a II. világháborúban elesett honfitársak tiszteletére. A kezdeményezés Juhász Nagy Péter nyugdíjas lelkes szervező munkájával indult meg, s e mozgalmat a helyi népfrontbizottság patronálja.

Dicséretes ez az önzetlen segítőkészség, amely a lakosság részéről anyagi vonatkozásban is megnyilvánult. Juhász Nagy Péter nyugdíjas házról házra járva gyűjtötte a lakosok felajánlott forintjait. Útja végig sikerrel járt, hiszen ma már csaknem a teljes összeg együtt van, az emlékmű felállításához. Mint hírlik, az Új Élet Tsz, a Székkutas és Vidéke Takarékszövetkezet és a Herbária helyi üzeme is jelezte, hogy ők sem akarnak kimaradni a segítségből. A tsz-ben például az építőrészleg társadalmi munkát ajánl fel, ha arra szükség lesz. Az elsők között kellett volna említeni a vásárhelyi református egyházat, amely az emlékmű márvány obeliszkkövét adta a községnek díjtalanul. Természetesen a tanács a gazda felelősségével igyekszik segíteni.

Három részből áll az emlékmű: az obeliszkmárványtestből, a két téglalap alakú kőből, amelynek mindegyik oldalára felvésik a neveket. A lapokat úgy helyezik el, hogy körüljárható legyen. Összesen 109 név lesz felvésve a táblára. A kutatás és az idős lakosok tájékoztatása szerint ennyi hősi halottja volt Székkutasnak a II. világháborúban.

Körülbelül negyven-ötvenezer forintba kerül az emlékmű elkészítése és felállítása, a felajánlott anyagi segítséggel együtt. A munka szakmai részét a vásárhelyi temetkezési vállalat kőfaragói végzik. A község vezetői, a népfrentbizottsággal együtt úgy tervezik, hogy májusban szeretnék az emlékművet felállítani. Hogy hol lesz a helye, arról a márciusban sorra kerülő falugyűlés résztvevői döntenek.” (A II. világháborúban elesett honfitársak emlékére Csongrád megyei hírlap - vásárhelyi kiadás. - 46. évf. 31. sz. (1989. febr. 6.), 5. p.)

„Ez az emlékmű legyen figyelmeztető

Mintha az égiek is tisztelegtek volna, ragyogó napsütésben került sor május 27-én, szombaton délelőtt az új hősi emlékmű avatására. Jöttek rengetegen, ki autóval, ki más módon. Nemcsak a falu népe volt jelen, de sok vásárhelyi is, köztük Kissné Bormás Éva városi népfrent titkár, Dányi József református elnöklelkész, s az alternatív szervezetek több képviselője.

Délelőtt 10 órakor felcsendült a Himnusz az általános iskola énekkara ajkán, Kaszás Ibolya ötödikes tanuló Petőfi-verset szavalt, majd Óze Sándor igazgató, a helyi népfrentbizottság nevében mondott lendületes avatóbeszédet.

Akkor is május volt. 44 évvel ezelőtt, amikor elcsendesedtek a fegyverek Európában. Véget ért a második világháború. Minden jó szándékú ember fellélegzett, túléltek a háború borzalmaiban – mondotta -, már akik túléltek. Most azért vagyunk itt, mert a háború nagyon sok áldozatot szedett, még ebben a kis községben is. Száztizenöt nevet véstünk erre az obeliszkre. Miért kellett oly sok magyarnak elpusztulnia? Volt értelme? A mai történelmi helyzetben nehéz erre a kérdésre választ adni.

Ez az emlékmű legyen figyelmeztető, a béke melletti demonstráció – hangsúlyozta a szónok -, hogy soha többé ne kelljen háborúban elesett férjeket, apákat, fivéreket gyászolni, egyedül maradni. Halottaink már nem éreznek, nem panaszkodnak, nem szenvednek tovább. Nyugodjanak békében jeltelen sírjaikban messze földön. A gyötrelmem mindig a túlélőké, a gyermekeit egyedül nevelő anyáké, a csonkán maradt családé, a nemzeté marad. 44 év távlatából is fájnak a háború ejtette sebek. A jeltelen sírokat jelezze ez az emlékmű. Hőseink emléke előtt fejet hajtva, emléküket megőrizve átadom e művet a székkutasi községnek – fejezte be az avatóbeszédet Óze Sándor. Ezután megkezdődött a koszorúzás. Hozták a virágokat, amelyek csodálatos színeikkel ölelték körül az aranybetűs neveket.

Megható volt az ötödikes Szabó Orsolya által szépen elmondott Radnóti-vers, amely után felcsendült az „Elindultam szép hazámból” kezdetű dal a művelődési ház énekkarának előadásában, majd az iskolai énekkar számai, valamint Mózes Katalin és László Ernő szavalatai tették még színesebbé a rendezvényt.

A református egyház képviselőjében Dányi József elnöklelkész szólt az egybegyűltekhez: Osztolni jöttem közetek az egyház nevében – mondotta. Osztolni az emlékezésben és osztolni a tiszteletadásban. Ezek az emberek lehettek nagyon különbözőek és voltak is, mégis egyek abban, hogy mind áldozataivá váltak a második világháború viharainak. Csendes főhajtással állunk meg ez előtt az emlékmű előtt, amely a hősök emlékét idézi. Beszédét Juhász Gyula egyik verséből vett szavakkal fejezte be: „Emlékük mint a lámpafény az estben, kitündököl és ragyog egyre szebben és melegebb, mint kandalló a télen, derűs szelíden, örök fehéren.”

Az ünnepség zárszavát Gy. Molnár Imre tartotta: Több mint 40 év elteltével végre megtehetjük, hogy méltó módon emlékezzünk meg a második világháború hőseiről, áldozatairól – mondotta bevezetőjében. Emlékezzünk az itt levő obeliszkre felírt 115 hősről – áldozatra -, akik a mi falunkból mentek el, és nem jöhettek már vissza. E hősi emlékmű létrehozását a Hazafias Népfrent és a községi tanács közös határozatával kezdték meg. Köszönetet mondok mindazoknak, akik anyagi áldozatot hoztak, társadalmi munkával segítettek ezt a nemes törekvést valóra válni. Külön köszönet illeti az emlékmű felállításának a

főszervezőjét, Juhász Nagy Péter bácsit, aki végigjárta a falu utcáit, lakóit, az áldozatok hozzátartozóit, és gyűjtötte a pénzbeli adományokat, felajánlásokat. Köszönet a helyi tsz-nek, amely az emlékmű teljes anyagszükségletét (cement, sóder, vasanyag, zsalu stb.) adta ajándékba. Köszönet a vásárhelyi református egyház vezetőségének a márványkőért, amire a nevetek vésték. A Herbária üzemnek, az áfésznek, a katolikus egyháznak, az izraelita egyházközségnek pénzbeli ajándékaiért. Köszönjük Koncz József építésznek, akinek érdeme a szakmai kivitelezés a kőművesmunkáknál. Nem érdemi sorrendben és nem is teljes felsorolásban említhetjük a sok-sok lelkes segítőt: Blaskó Jánost, idős Gulyás Ferencet, Juhász N. Józsefet, Kiss Imrét, Böjti Lajost, Héjja Kálmánt, Jandsó Jánost, Fejős Józsefet, idős Kocsis Mátyást, Bán Mihályt, idős Lázár Ernőt, Libor Józsefet, Gábor Imrét, ifjú Gulyás Ferencet, Kapás családot, Gulyás Pált, Kosztolányi Dezsőt, Vincze Ferencet, Bálint Andrást, továbbá Héjja Mária, Szántó Tiborné, Vigh Viktor tanárokat, s az iskola tanulóit a sok értékes társadalmi munkájukért. Most pedig a hősök emlékének áldozva kívánjunk nekik csendes, békés pihenést jeltelen sírjaikban, s őrizzük meg szívünkben az emléküket, amíg csak élünk.

Az ünnepség végén a felnőtt, valamint a gyermek énekkarok tagjai is megkoszorúzták az emlékművet, majd a Szózat hangjai zárták a szép megemlékezést.”(Kutas népe, 1989. június 2. p.)

Melléklet

101.-102. kép. Egykori Vásárhelykutas, ma Székkutas második világháborús emlékműve, amit a község lakossága állíttatott, és felavatták 1989. május 27-én, nagyszámú ünneplő közönség jelenlétében. 130 áldozat nevét őrzi, 1941 és 1945 között elesett katonákét és leventékét

Forrás: Juhász Nagy Péter (1989)

11. Adattár (Juhász Nagy Péter)

1904-ben heti piactartási engedélyt kap Vásárhelykutas. A kutasi piacot iparosok kezdik el látogatni, akik később le is telepsznek itt.

11.1 A vásárhelykutasi piac ismert iparosainak névsora

Borbély, fodrász

Hegedűs Sándor	Kiss Bálint
Papp Lajos	Karkus István
Csende Gyula	Rác Imre
Kabódi Mihály	

Szijaártó, nyerges

Nagy Sándor

Férfiszabó, ruhakészítő

Gyulai János (Hódmezővásárhelyről)	Takács Mihály
Nagy Rébék Sándor (Hódmezővásárhelyről)	Barta László
Zsarkó Lajos	Dobsa Imre

Szücs, bőrkészítő (juh bőr), egy család

Id. Faragó Sándor
Ifj. Faragó Sándor
Faragó István

Lakodalmas vőfény

Horváth Mihály	Tárkány Szücs Péter
Molnár Sándor	Szücs Péter
Makszi Lajos	Tatár Kiss Imre
Szántó Lajos	

Kocsmák, italmérés

Bán Máté (Hangya Szövetkezet)	Laufer Károly
Özvegy Udvari Sándorné	Sütő Péter
Özvegy Baranyi Antalné	

Külterületen a Kakasszéki állomásnál Vacsi Ernő kocsmája és vegyes kereskedése.

Mezőgazdasági kovács

Rédai István	
Tóth Sándor	Hegedűs Sándor
Kovács Vendel	Kiss Mihály
Molnár György	Macelka György
Mihály Ferenc	Tárkány Szücs Péter
Borbás Jenő	Bánfi István
Id. Tolnai Károly	Imre Ernő
Ifj. Tolnai Károly	Macelka György

Kocsigyártó bogsnár

Ambrus László	Báló Ferenc
---------------	-------------

Pálinkó Ferenc
H. Mucsi Albert

Bálint András
Rác Károly

Cipész, csizmadia, lábbeli javító

Szabó Imre
Nagy János
Balogh András
Bodrogi Ernő

Bodrogi Pál
Sajti János
Kovács Pál
Báló Jenő

Kőműves

Kenéz Imre

Épület ács és malom ács

Mikulai Jenő

Nánási Szabó Sándor

Kereskedők (fűszer- vegyeskereskedés)

Hangya Szövetkezet, vezető: Besenyi Károly
István Lajos
Laufer Károly
Csende Gyula

külterület

Vacsi Ernő
Szabó Lajos
Karasz Ernő
Tóth Sándor
Cseri Mihály

Zenészek, zenekarok

(Olvasóköri bálók, lakodalmak, névestek hangulatteremtői).

A hattagú zenekar:

1. Tóth István	4. Gulyás József
2. Tóth János	5. Varsányi Imre
3. Gulyás János	6. Oláh Sándor

A háromtagú zenekar:

1. Király János
2. Libor József
3. Faragó Sándor

Hentes, mészáros

Tóth József
Csabai Lajos

Ősszel és tél elején a disznóvágás szezonjában megjelent a kerékpárra szerelt műköszőrűvel a műköszőrűs. Életlen kések, ollók, életlen disznóvágó szerszámok orvosa.

Pék

Takács István 1928-1944
Kovács Sándor 1942-1965

Asztalos

Kabódi Zoltán

Szeszfőzők (szeszfőzde, pálinkafőzde)

Olasz István, Pusztá 1111

Gregus Máté, Puszta 1115

Textil- és ruhaanyag kereskedők

Korek József

Paplukács János (emellett temetkezési vállalkozó, és megalakította a labdarugó csapatot Vásárhelykúton 1935-ben).

Gabona felvásárlók

Hódmezővásárhelyről:

Tőkés felvásárlók

Tóth Ferenc

Prájj Kalmár g. k

Bauer Adolf

Cenzorok

Faragó Mihály

Takács István

Diószegi Lajos

Vásárhelykutas malmok

A „Hangya” mellett az első motormeghajtású hengermalom (lisztórlés, darálás) Gregus Máté tulajdonában (később Kauda Béla).

Csicsatéren motormeghajtású daráló, Szabó Lajos.

Kutas nyugati oldalán egy motormeghajtású daráló Bábó Ilés.

Orosháza-Nagymágocs között motoros liszt és szemes daráló, (nagyon korszerű, Mucsi Lajos-féle).

Ritkán megjelent Vásárhelykúton a beteg köcsögök orvosa a „drótos tóth.”

Kefekötő

Tóth Sándor

Szűcs Péter

Kutas határában lévő szélmalomok és tulajdonosaik

Póshalom: Lénárt János

Csicsatér: Szabó Lajos

Siromsarak: Samu Bálint

Mágocs-oldal: Kiss Dániel

Öthalom: Kádár Imre

Külsőszörhát: Herczeg Pál

Sóshalom: Rostás Pál

Kispusztá: Macelka István

Sámson-oldal: Gulyás Mihály

Sóstó: Herczeg József

Kiskeresztút vasúti megálló: Szabó György és Sándor, testvérek

Cséplőgép tulajdonosok 1901-től

Koncz Antal: 1db

Fejes István: 1 db

Héjja Jenő: 1 db

Héjja Gábor: 1 db

Győre István: 1db

K. Varga Alfréd

Szabó Mihály: 1 db

Juhász N. Pál: 1 db

Dimák András: 1 db

Dimák Etel: 1 db

Juhász Nagy Péter: 1 db

Pál Imre: 1 db

Pál József: 1 db

Rostás József: 3 db

Herczeg Pál: 1 db

Lénárt János: 1 db

Kovács Lajos: 1 db
Macelka János: 1 db
Maczelka Ferenc: 2 db
Kokovai Sándor: 1 db
Szabó György: 1 db
Rostás Pál: 1 db
Tóth Sándor: 2 db

Szabó György: 1 db
Rostás János: 1 db
Varró István: 1 db
Herczeg János, Vigh Imre: 1 db, társas
Rostás Sándor: 1 db
Kotormán Imre: 1 db
C. Tóth Mihály: 1 db

Kerékpár műszerész

C. Tóth Mihály ifj. Rédai János
(Hományi Antal gépkereskedő, ügynök, géplakatos)

Lovas fuvaros

Kun István Pádi Ferenc

Férfi- és női fehérnemű készítő (készruha készítő)

Vámos Erzsébet

Férfi téli-nyári sapka, kalapkészítő

Gáll Imre (Hódmezővásárhelyről, minden szerdán a kutasi piacon)

Labádi Ernő kézimunka előnyomda, csipkecérna

Hódmezővásárhely, 1990. április 3.

Juhász Nagy Péter
Székkutas

11.2 Az 1937-1938 során Vásárhelykúton tartott ezüstkalászos tanfolyam

Vezető előadói:

Németi Zoltán (Hódmezővásárhelyi gazdasági iskola igazgatója)
Szabó Lajos (kertészet tanár)
Deli Lajos (állami iskolaigazgató)
Hidi Mihály (állami iskolai tanító)
Dr. Kardos Sándor (orvos)
Chikán Gábor (állatorvos)
Temesi Fülöp (állami iskolai tanító)
Balog Sándor (állami iskolai tanító)
Szabó Imre (kas- és seprűkötő)

Részvevői:

Csáki Lajos	Vigh Imre	Juhász Nagy István
Petrecz János	Gulyás Ferenc	Tóth József
Pál József	Bánfi János	Fejős Mátyás
Ambrus József	Tühegyi László	Molnár Imre
Kosztolányi György	Hidi József	Csíkos Ferenc
János Bálint	Szántó Lajos	Fejes Pál
Dr. Olajkár Alajos	Mihály Ferencz	Dobsa Imre
Juhász Nagy Péter	Oláh Sándor	Nagy Lajos
Jakó János	Szabó Sándor	Balogh Ernő

Lázár József
Gy. Molnár Imre

Gregus Máté
Mészáros Béla

Gregus Imre
Molnár Gyula

12. A Vásárhelyi-Pusztai és Székkutas válogatott irodalma (Sulyok Csaba)

Az alábbiakban a Székkutas történetéhez, működéséhez köthető különböző dokumentumok bibliográfiája olvasható. A művek között elsősorban monográfiák, tanulmánygyűjtemények találhatóak, de kerültek közéjük folyóiratban megjelent tanulmányok is. A keresést megkönnyítendő a művek témák szerint csoportosítva következnek, a szerzők neve szerint betűrendben. Fontos felhívni a figyelmet arra, hogy Székkutas 1950-ig Hódmezővásárhely részét képezte, így a település ez idő előtti történetéhez a várostörténeti munkák használata szükséges. A teljesség igénye nélkül gondolok itt Szeremlei Sámuel Hódmező-Vásárhely története című öt kötetes várostörténetére vagy az 1984-ben elkezdett Hódmezővásárhely története című monográfiára, amelynek harmadik része – nagy várakozás után - 2019-ben látott napvilágot. A Pusztai tájegysége elválaszthatatlan Székkutastól, azonban a kutatás során szemelőt kell tartani, hogy több település is (Orosháza, Kardoskút, Pusztaföldvár) található ezen a területen. A folyamatok alaposabb megértéséhez figyelmet kell fordítani e települések történetének megismerésére is. Kevésbé kerülnek a látókörünkbe, de a kutatások szempontjából értékesek lehetnek a Székkutashoz kapcsolódó szakdolgozatok, disszertációk. Ezek általában szűkebb körben (felsőoktatási intézmény) publikált írások, ezért is kerülnek el könnyen a figyelmünket. Általában a felsőoktatási könyvtárakban helyben használat formájában kutathatók és/vagy a közkönyvtárakban, levéltárakban (Szeged, Hódmezővásárhely) hozzáférhetőek. Az általam fellelt dolgozatok listáját a felsőoktatási intézmények szerint csoportosítva, a megjelenési idejük alapján adom közre.

Hasonló a helyzet a kéziratokkal, amelyek gyakran csak néhány példányban készültek, nem nyilvános vagy csak szűk kör számára nyilvános dokumentumok. Ezt a csoportot a levéltárakban, könyvtárak helyismereti gyűjteményeiben kereshetjük.

Egy település történetének feltárásakor fontos adalékokkal szolgálnak a sajtóban megjelent cikkek. Székkutas esetében ehhez nagy segítséget jelent a Kárász József által elkészített Székkutas bibliográfiája és repertóriumja 1951-1980, ami 1951 januárjától 1980. december 31-ig tartalmazza a megyei és országos újságoknak a községre vonatkozó cikkeket. Az ezen kívül eső időszakra a Hódmezővásárhelyt feldolgozó repertóriumok nyújthatnak segítséget. A faluval foglalkozó cikkek keresésében segítségünkre lehet még a Somogyi Könyvtár Helyismereti katalógusa. Törekvésem volt, hogy a csak Székkutassal foglalkozó időszaki kiadványok bibliográfiai adatait is összegyűjtsem. Ezek közül az első és eddig leghosszabb ideig megjelent lap a Kutas népe, ami 1975-től az államszocializmus időszakában tudósított a falu életéről. Mivel az Új Élet Tsz jelentette meg, így a lapban nagy hangsúlyt kaptak a tsz-hez kapcsolódó hírek. Az újság a rendszerváltás után is megjelent még öt évig, ekkor a kiadás finanszírozásához társult a takarékszövetkezet és az önkormányzat is. Az utolsó években már csak az önkormányzat volt a kiadó. 1995 után több lap is indult, hosszabb-rövidebb időre, gyakran rendszertelen megjelenéssel, ami függött a politikai változásoktól is, 2010 óta a Kutasi Hírek folyamatosan megjelenik, szerkesztése, kiadás és nyomtatása Hódmezővásárhelyen történik.

Régészet

B. Nagy Katalin: Nézzük meg együtt a székkutasi festet avar edényeket. In: Művészet, 1974:6.

B. Nagy Katalin: Az avar "tüsös" öv. In: Múzeumi kutatások Csongrád megyében 1980. 153-158. p.

B. Nagy Katalin: Székkutas-kápolnadűlői avar temető néhány 9. századi síregyüttese (Előzetes jelentés). In: Az Alföld a 9. században. Szerk.: Lőrinczy Gábor. Szeged, 1993.

- B. Nagy Katalin: Avar koporsószegek Székkutasról. In: Múzeumi kutatások Csongrád megyében 1992 (1993).
- B. Nagy Katalin: A Székkutas-kápolna-dűlői avar temető I. In: Turán, 1998:4.
- B. Nagy Katalin: A Székkutas-kápolna-dűlői avar temető II. In: Turán, 1998:5.
- B. Nagy Katalin, Tóth Melinda: Kutaspusztá Árpád-kori templomának díszítése. In: A középkori Dél-Alföld és Szer. Szerk.: Kollár Tibor. Szeged, 2000.
- B. Nagy Katalin: A székkutas-kápolnadűlői avar temető. MFMÉ – Mon Arch I. Szerk.: Bende Livia, Lőrinczy Gábor. Szeged, 2003.
- Csányi Viktor: A székkutas-kakasszéki II. számú homokbánya római kori leletei. Hombár: múzeumi tanulmányok. (szerk. Bernátsky Ferenc et al.). – Hódmezővásárhely. Tornyai J. Múz. és Közművel. Közp., 2014. 43-62. p.
- Csányi Viktor: Egy Árpád-kori falurészlet feltárt emlékei Székkutas határában. In: Hombár: múzeumi tanulmányok. (szerk. Nagy Vera). – Hódmezővásárhely. Tornyai János Múzeum és Közművelődési Központ, 2008. 9-34. p.
- Csányi Viktor, Rózsa Zoltán: 2013. évi leletmentés Székkutas határában. In: Mozaikok Orosháza és vidéke múltjából 13. Orosháza, 2015.
- Gazdapusztai Gyula: Dák-szarmatakori temető és telep Hódmezővásárhely – Kakasszéken. ArchÉrt 87. 1960.
- Lőrinczy Gábor, Szalontai Csaba: Újabb régészeti adatok Csongrád megye területének 6-11. századi településtörténetéhez. In: A Móra Ferenc Múzeum Évkönyve: Studia Archaeologica II. Szeged, 1996.
- Párduc Mihály: Megjegyzések a Hódmezővásárhely – Kakasszéki szarmatakori lelet értékeléséhez. In: ArcÉrt 87. 1960.
- Szöke Ágnes: Az avar kori ónozás fajtái, ónozott bronzok tisztításának problémái. In: A Móra Ferenc Múzeum Évkönyve. Studia Archaeologica I. Szeged, 1995. 211-218. p.

Középkor - újkor

- Blazovich László: A Körös-Tisza-Maros középkori településrendje. Békéscsaba, Szeged, 1985. (Dél-Alföldi Évszázadok 1.)
- Blazovich László: Adatok a Hunyadiak dél-alföldi birtoklástörténetéhez. In: Tanulmányok Csongrád megye történetéből X. Szeged, 1986. 5-16. p.
- Szakály Ferenc: Nagy Gergely pereskutasi „kereskedő tőzsér” viszálya Nagyszombat városával (1588). Adatok a 16. századi kereskedelem-szervezet kérdéséhez. In: Tanulmányok Csongrád megye történetéből 16. Szeged, 1990. 123-144. p.

Második világháború és a Fehérgárda

- Bálint László: Különös szervezkedések Szegeden és környékén, 1945-1953: a hírhedt koncepciók eljárások és ítéletek első magyar példái. In: Belvedere Meridionale. Szeged, 2005.
- Fekete Pál: Ártatlan vagyok. Füvesi János 1902-1951 földműves, Székkutas. In: Fekete Pál Cseppek a tengerből. Békés megye mártírjai és áldozatai a második világháború alatt és után. Budapest. Püski, 2006. 107-115. p.
- Fekete Pál: Bocsáss meg, Mama, ez a háború! Rezes Molnár János 1907-1944 ezermester, Székkutas. In: Fekete Pál: Cseppek a tengerből. Békés megye mártírjai és áldozatai a második világháború alatt és után. Budapest. Püski, 2006. 363-369. p.
- Herczeg Mihály: Szemelvények a fehérgárdisták kegyelmi kérvényeiből. In: A Hódmezővásárhelyi Szeremlei Társaság Évkönyve 2001-2002. Hódmezővásárhely-Budapest, 2003. 87-106 p.

Kovács István: Idén lenne nyolcvanöt éves Kovács István, a Fehér Gárda mozgalom vásárhelyi vezetője. In: A Hódmezővásárhelyi Szeremlei Társaság Évkönyve 2012. Hódmezővásárhely, 2013. 275-278. p.

Makó Imre, Katona Lajos: A második világháború és a fasizmus hódmezővásárhelyi áldozatai. Hódmezővásárhely, 1991.

Óze Sándorné: Kiállítás a Fehérgárdistákról a székkutasi Falumúzeumban. Hódmezővásárhely, 2013.

Óze Sándorné, Óze Sándor: Magyar parasztballada. Fehérgárda a Dél-Alföldön. Hódmezővásárhely, 2005.

Szenti Tibor: Az Orosházáról elinduló fehérgárdista mozgalom 1948-1955. In: Tanulmányok a kétszázötven éves Orosháza és vidéke történetéről. (szerk. Hévvízi Sándor és Szabó Ferenc). Orosháza, 1996. 211-230. p.

Történeti földrajz

Bodnár Béla: Hódmezővásárhelynek és környékének földrajzi nevei. In: Tanulmányok Csongrád megye történetéből 7. Szeged, 1983.

Hajdu Mihály: A vásárhelyi-Pusztta földrajzi nevei (előadás). In: Nyelvtudományi Vándorgyűlés. Hódmezővásárhely, 1972. október 20-21. Hódmezővásárhely, 1973. 27-36. p.

Kakasszék

Fülöp Béla: Kakasszék-fürdő. A Kakasszéki Gyógyintézet 1932-2002. Hódmezővásárhely, 2002. (Kakasszék bibliográfiája 92-95. p.)

Horváth Dezső: A tizedik ember. Budapest, 1985. 290-296. p. (Magyarország felfedezése)

Néprajz

Beck Zoltán: A családi élet szokásai a vásárhelyi-Pusztán. In: Új Aurora: Irodalmi, művészeti és közművelődéspolitikai antológia 2. szám. Békéscsaba, 1974. 97-103. p.

Nagy Gyula: Cséplés vontatóból a Vásárhelyi-pusztán. In: Ethnographia, 1960 (71. évf.) 109-112. p.

Nagy Gyula: Kézzel vetés a Vásárhelyi-pusztán. In: Néprajzi Értesítő, 1960 (42. évf.) 259-266. p.

Nagy Gyula: Szántás a Vásárhelyi-pusztán. In: Néprajzi Értesítő, 1960 (42. évf.). 179-185. p.

Nagy Gyula: Hagyományos földművelés a vásárhelyi-Pusztán. Budapest, 1963.

Nagy Gyula: Paraszti állattartás a vásárhelyi-Pusztán. Budapest, 1968.

Nagy Gyula: Parasztelet a Vásárhelyi-Pusztán. Békéscsaba, 1975.

Nagy Gyula: Az "öslakók" és a "befurakodók" a Vásárhelyi-pusztán. A tanulmány a szerző Parasztelet a Vásárhelyi-pusztán című mű egyik fejezete alapján készült. In: Új Aurora: Irodalmi, művészeti és közművelődéspolitikai antológia 7. szám. Békéscsaba, 1976. 12-21. p.

Szenti Tibor: Kerekólak Csongrád megyében és a Vásárhelyi pusztán. In: Móra Ferenc Múzeum Évkönyve, 1976-1977. 1. rész. 283-314. p.

Szenti Tibor: A vásárhelyi pusztta változásai. In: Hódmezővásárhely néprajza II. kötet. Hódmezővásárhely, 2015. 1229-1280. p.

Sulyok Csaba: Góré-történelem. A kukoricagórék dél-alföldi történetének vázlatja. In: Vásárhelyi Látóhatár VI. évf. 21-22. szám, 2015/1-2. 36-38. p.

Szociográfiák

- Beke György: Székkutas – Keszthely. In: Pannon tükör, 1997. (2. évf.) 4. sz. 46-50. p. Internetes elérés: http://epa.oszk.hu/03300/03335/00012/pdf/EPA03335_pannon_tukor_1997_04_046-050.pdf
Utolsó letöltés: 2019. június 1.
- Csizmadia Imre: Delelőtől alkonyatig. Budapest, 1987.
- Erdei Ferenc: Város és vidéke. Budapest, 1972. 181-243. p.
- Féja Géza: Viharsarok. Budapest, 1980. 229. p.
- Nagy Lajos: Találkozás a hódmezővásárhelyi tanyavilággal. In: Válasz, 1935. november. 662-667. p.
- Oláh György: Akik új világot teremtenek a magyar földön. Magyarság évkönyve. Budapest, 1934. 45-66. p.
- Szenti Tibor: Parasztvallomások. Gazdák emlékezése Hódmezővásárhelyről. Budapest, 2008.

Olvasókörök

- Hajdu Géza: Vásárhelyi egyletek és könyvtárak 1827-1944. Szeged, 1977.
- Hajdu Géza: Az olvasókörök városa. Vásárhelyi körök 1945-200. Hódmezővásárhely, 2002.
- Stifnérné Szentí Csilla: A Sóshalmi Olvasókör története a jegyzőkönyvek tükrében 1885-1995. Hódmezővásárhely, 2000.

Gregus Mátéről

- Felletár Béla: Pétör bátya protestál. In: Reggeli délvilág. - 214. sz. (1995. szept. 12.), 6. p. és Szegedi napló. - 1. évf. 104. sz. (1995. szept. 12.), 6. p.
- Féja Géza: Látogatás a kacagó embernél. In: Magyarország, 1935. augusztus 28. 5. p.
- Herczeg Mihály: Emlékezés Gregus Mátéra – 125 éve született. In: Csongrád megyei Hírlap Vásárhelyi kiadás. 1986. június 16. 4. p.
- Lengyel András: „Gregus Máté, a publicista”. In: Forrás, 1984. március 3. sz. 77-78. p.
- Szenti Tibor: Egy középparaszt alkotómodell I-II. In: Juss, 1990. március 1. sz.
- Tárkány Szűcs Ernő: Gregus Máté, a történetíró. In: Tiszántúli Kalendárium. Szeged, 1948. 55-60. p.
- Paku Imre: Vásárhelyi találkozások. In: Látóhatár 1969. január-február 171-178. p.

Visszaemlékezések, családtörténetek

- Fejérváry József: Vásárhely története a családok tükrében. Hódmezővásárhely, 1929.
- Gregus Máté: A Pusztakutasi Olvasó Egylet és Vásárhelykutas, mint tanyakörzetnek a története. In: Bakk Takács Sára: Hazulról haza. Románia, Székelyudvarhely, 1997.
- Lőkös Imre: Vásárhelynek szélös határában. Emlékek a Rákóczi mezőgazdasági termelészövetkezet történetéből. Szeged, 1985. (Csongrád megyei könyvtári füzetek).
- Lőkös Imre: Ezerkilencszázötvenhatos emlékeim. Hódmezővásárhely, 1992. 54. p.
- Szenti Tibor: Vásárhelyi emlékeim. Hódmezővásárhely, 2007.
- Vajnai Sándorné Tóth Juliánna: Emlékeim (2019).

Szépirodalom

- Berta János: Hódmezővásárhely-Kutasipusztá. Hugo Hartung nyomában. Orosháza, (2012).
- Csorcsán Szűcs Imre: Parasztversek. Hódmezővásárhely, 1997.

Fehér József: Simogató kezek, Az elvesztett barát; Ördögfiókák; Tragédia a tanyán; Amikor elfog a sírhatnék; A három hold. In: Üvegcserépek. Hódmezővásárhely, 2001.

Fehér József: Amikor beborul az ég...; Az idegenek; Megbékélés; Amire kevés a szó; Mire eljön a karácsony. In: Szívből-JÖVŐ. Hódmezővásárhely, 2015.

Fehér József: Elveszett éden. Hódmezővásárhely, 2016.

Hugo Hartung: Piroska, Németh Lajos kiadása. Svájc, Rorschach, 1987.

Illyés Gyula: Írók a nép között. In: Nyugat, 1935. október. 222-225. p.

Illyés Gyula: Kora tavasz. 11 p.

Labozár Antal: Egy primás vallomása. Hódmezővásárhely, 2012.

Móricz Zsigmond: Az esőleső társaság. Internetes elérés: <http://mek.oszk.hu/05600/05685/05685.htm> Utolsó letöltés: 2019. április 23. 14:29

Móricz Zsigmond: Takaros Macelka. In: Móricz Zsigmond: Elbeszélések. 1930-1933. Budapest, 1955. 501-508. p. Internetes elérés: http://epa.oszk.hu/01500/01577/00004/pdf/bmmk_1975_125-128.pdf Utolsó letöltés: 2019. április 23. 14:32

Simándi Béla: Tanyai Írások, 1935. augusztus 25.

Sulyok Csaba: Vegyéi kezdedbe. Hódmezővásárhely, 2016.

Sulyok Csaba: Viharsarok blues. I. rész. Blues a bánatról. Székkutas, 2018.

Oktatás

Francisztiné Molnár Erzsébet: Oktatástörténeti album Hódmezővásárhely. A kezdetektől 2006-ig. Hódmezővásárhely, 2015.

Francisztiné Molnár Erzsébet: Százhuszonöt éve született Deli Lajos vásárhelykutsi igazgató-tanító. In: A Hódmezővásárhelyi Szeremlei Társaság Évkönyve 2018. Hódmezővásárhely, 2019. 255-264. p.

Koncz Sándor: A tanítókkal szemben támasztott igények, követelmények a századforduló hódmezővásárhelyi tanyai iskoláiban. In: A Hódmezővásárhelyi Szeremlei Társaság Évkönyve 1999. Hódmezővásárhely-Budapest, 2000. 9-22. p.

Koncz Sándor: A hódmezővásárhelyi tanyai iskolák tanítói 1855 és 1903 között. In: A Hódmezővásárhelyi Szeremlei Társaság Évkönyve 2004. Hódmezővásárhely-Budapest, 2005. 205-219. p.

Koncz Sándor: 150 éves a külterületi iskoláztatás Hódmezővásárhelyen. A tanyai iskolaépületek első száz évének vázlata In: A Hódmezővásárhelyi Szeremlei Társaság Évkönyve 2005. Hódmezővásárhely-Budapest, 2006. 177-218. p.

Koncz Sándor: Új iskolák létesítése és az épületek karbantartása Hódmezővásárhely külterületén, 1919-1949. In: A Hódmezővásárhelyi Szeremlei Társaság Évkönyve 2006. Hódmezővásárhely-Budapest, 2007.

Koncz Sándor: Népiskolai tanítás a hódmezővásárhelyi tanyai iskolákban a 20. század elején. In: A Hódmezővásárhelyi Szeremlei Társaság Évkönyve 2008. Hódmezővásárhely-Budapest, 2009. 74-98. p.

Koncz Sándor: A tanyai népiskolák építészeti áttekintése. In: A Hódmezővásárhelyi Szeremlei Társaság Évkönyve 2011. Hódmezővásárhely, 2012. 41-56. p.

Ormos Ferenc: Ötven év a katedrán. Hódmezővásárhely-Budapest, 2000. (Vásárhelyi Téka 14.).

A székkutasi óvoda 65 éves jubileuma. Szerk.: Olasz Mónika. Székkutas, 2012.

Művészet, építészet

Fodor József festőművész kiállítása Székkutas. Szeged, 1972.

Művészi tájak - tájak művészete: Hódmezővásárhely, Mártély, Mindszent, Székkutas. Hódmezővásárhely, 2006.
Tóth Ferenc (szerk.): Csongrád megye építészeti emlékei. Szeged, 2000.

Természet, vadászat

Márok Tamás: Székkutas receptje. In: Magyar Vadászlap, 2006. (15. évf.) 11. sz. 698-699. p.
Internetes elérés:
http://epa.oszk.hu/02300/02327/00181/pdf/EPA02327_magyar_vadaszlap_2006_11.pdf
Utolsó letöltés: 2019. június 1.
Sterbetz István: A természet szolgálatában. Budapest, 1975.

Sport

Őze Sándorné: „Ép testben ép lélek.” Beszélgetések Székkutas sportéletéről. Székkutas, 2016.

Egészségügy

Imolya Imre: Vásárhelyi gyógyítóink. Orvos-, gyógyszerész-, és állatorvos-almanach. Hódmezővásárhely, 2014.

Egyháztörténet

Sulyok Csaba: Az orosházi régi katolikus templom továbbélése Székkutason. In: Mozaikok Orosháza és vidéke múltjából 10. Orosháza, 2013. 65-67. p.

Közigazgatás, tanyapolitika, bank és hitelügy

Blazovich László: Csongrád megye tanácsainak tisztségviselői 1950–1990. In: Tanulmányok Csongrád megye történetéből 36. Szeged, 2007. 88-89. p.
Két szocialista mintafalu (Hortobágy, Székkutas). In: Városépítés, 1964. (1. évf.) 1. sz. 29. p.
Kovács István, Kruzslicz István Gábor: Székkutas és Vidéke Takarékszövetkezet. Hódmezővásárhely, 1999.
Lázár Dezső: Hódmezővásárhely tanyai politikája. In: Magyar Gazdák Szemléje, 1921. (26.) 7-8. sz. 465-472. p.

Összefoglaló munkák

Simonffy Ferenc: Adatok Székkutas jelenéből és múltjából. Történelmi megemlékezés a volt vásárhelyi „Nagypusztáról”. Székkutas, 1971.
Sulyok Csaba: Epizódok Orosháza és Hódmezővásárhely viszonyrendszeréből 1744-1936 között. In: Mozaikok Orosháza és vidéke múltjából 9. Orosháza, 2013. 41-49. p.
Szabó Emese (szerk.): Vásárhelykutastól Székkutasig. Székkutas, 2015.

Tanfolyami záródolgozatok, szakdolgozatok, disszertációk

Szegedi Egyetem

Török Bence (2017) Székkutas településföldrajzának bemutatása, különös tekintettel annak tanyavilágára.

Mónus Attila (2017) A tanya, mint a puszta szimbóluma. A Tanyavilág és a Tanyaközpontok története Hódmezővásárhelyen.

Andrási Réka (2016) A Hódmezővásárhely-szakállhíti temető az új kutatások tükrében. A késő avar kori és a 10-11. századi temetők Hódmezővásárhely környékén és mikrorégiójában.

Török Bence (2014) Székkutas faluföldrajza.

Gyevi-Nagy Tímea (2013) Hidrológiai változások a Kardoskúti pusztán.

Rostás Renáta (2012) Székkutas környezetvédelmi programjának felülvizsgálata.

Sulyok Csaba (2011) Fejlődési lehetőségek a vásárhelyi Pusztán. Fejezetek Vásárhelykutas történetéből a XIX. század második felétől 1950-ig.

Sallai Katalin Virág (2007) Kockázatkezelés és adóminősítés a Székkutas és Vidéke Takarékszövetkezet gyakorlatán keresztül.

Kovácsné Mónus Hajnalka (2006) Gregus Máté, a feltörekvő parasztember. Rosszjártástól a tanácsosi szélig.

Gregus Anna (2002) „A homoki apostol.”

Szenti Csilla (1990) A sóshalmi olvasóköri története.

Katona András (1980) Területváltozások Csongrád megyében a felszabadulástól napjainkig.

Gergely Anna (1979) Hódmezővásárhely ÉK-i részének régészeti terepbejárása.

Farkas Irén (1979) Székkutas földrajzi nevei.

Molnár István (1970) A "Fehérgárda" elnevezésű (illegális) ellenforradalmi szervezkedés története Csongrád megyében (1949-1952).

Juhász Gyula Tanárképző Főiskola (Szeged)

Hegyi István (2008) Lakáspolitikai Székkutas településen.

Fülöpné Rákos Éva (2000): Adalékok a Pusztakutasi Olvasóegylet életéhez.

Koncz Sándor (1990): Tanyai iskolák Hódmezővásárhelyen 1849-1944.

Somogyi Károly Megyei Könyvtár (Szeged)

Szilágyiné Fejes Ildikó (1995) Kutas népe. Repertórium. 1992-1994.

Debreceni Egyetem

Rostás Tibor (2013) Székkutasi közintézmények szalmakazánnal történő fűtésének gazdasági elemzése.

Kölcsey Ferenc Tanítóképző Főiskola (Debrecen)

Hódi Ilona (1995) Népoktatás a hódmezővásárhelyi tanyavilágban a kispusztai községi népiskola fél évszázadának tükrében.

Corvinus Egyetem

Gulyás-Kis Anita (2007) A takarékszövetkezetek szerepe és helye a magyar bankrendszerben. A Székkutas és Vidéke Takarékszövetkezet tevékenységének bemutatása.

Pázmány Péter Katolikus Egyetem

Szaszkó Elek (2013) A Szeri Pósa család. Egy alföldi előkelő család története a 14-15. században.

Brunszvik Teréz Óvóképző Főiskola (Szarvas)

Lázár Judit (1998) Székkutas hitélete a történelem tükrében.

Kéziratok

Anda Gyula: Székkutas település fennállásának 36. jubileumi ünnepségén elhangzott előadás. Székkutas, 1986.

Egyesület megalapozó javaslat. a székkutasi Béke-, a Kossuth és Új Élet Termelőszövetkezetek egyesülése. [Székkutas]. [Új Élet Mezőgazdasági Tsz.], [1974].

Farkas Irén (1976) Székkutas és környéke földrajzi nevei (Móra Ferenc Múzeum Néprajzi Adattára 618-76.; NM EA 19243).

Herczeg Mihály: A vásárhelyi határ kialakulásának vázlatos története (Nagy Gyula Területi Múzeum 244).

Herczeg Mihály: A Vásárhelyi-Pusztai tanyásodási folyamata, különös tekintettel az orosháziak behatolására.

Koncz Sándor: Tanyai iskolák 1919-1945 között. Tanulmány a Hódmezővásárhely története 3. kötetéhez, 2006.

Miklós Ferencné, Zsarkó István: A Székkutas és Vidéke Takarékszövetkezet megalakulása és működése. Székkutas, 1986. 13 p.

Papp Lukács János: Hogyan lesz Pereskutas egykori jobbágyfaluból Székkutas szocialista mintaközség.

Sorok János: Első plébániám története. Székkutas. Hódmezővásárhely, 198?. 13 p. Szocialista Mintafalu regionális tervtanulmánya (Székkutas)

Repertóriumok

Kárász József: Székkutas bibliográfiája és repertóriumja 1951-1980. Hódmezővásárhely, 1990. 100 p.

Levéltári segédletek

Makó Imre: Vásárhelykutas. In: Csongrád megye községeinek iratai. Szerk. Berta Tibor. Szeged, 1999. 140 p. (A Csongrád Megyei Levéltár Kiadványai. Segédletek 10.).

Székkutasi periodikák

Kutas népe. A székkutasi Új Élet Tsz. üzemi lapja. Megjelent 1975-től havonta. Az 1990-es évek elejétől a székkutasi Új Élet MGTSZ, a Takarékszövetkezet és az Önkormányzat közös lapjaként jelent meg. A lap fennállásának utolsó éveiben pedig Székkutas község lapjaként.

Kutasi Élet. Székkutas Község Önkormányzatának lapja. Megjelent 1998. márciustól, 2004. márciusig, évente két lapszámmal.

Kutasi Krónika. Székkutas Község Önkormányzatának Ingyenes Kiadványa. Megjelent ~2006-tól ~2010-ig.

Kutasi Hírek. Közéleti havilap. Megjelenik 2010 novemberétől kezdve minden hónapban. Kiadja: Kisbíró Kft. Főszerk. Kokovai Péter (2010. nov.-2013. máj.), felelős szerk. Megyeri József (2013. jún.-2017. ápr.), Égető Réka (2017. máj.-2019. már.), Szeri Csaba (2019. ápr.-tól).

Tasli, Új tasli: A székkutasi általános iskola iskolaujságjai.

Székkutasi Körkép. A Fidesz Magyar Polgári Szövetség Székkutasi Szervezetének tájékoztató kiadványa. Főszerk. Rostás Péter. Megjelent ~2005-től havonta ~2010-ig.
Csatornázási Hírmondó. Megjelent a 2011. évben 5 számmal.
Kútfő. A székkutasi Szent Mihály Plébánia hírlevele. Megjelent 2011. évben 2 számmal, 2012. évben 4 számmal.

13. Köszönetnyilvánítás

A szerkesztő köszönettel tartozik Szeiti Csilla levéltár-vezetőnek a könyvajánló elkészítéséért, és a Hódmezővásárhelyi Levéltár dolgozóinak, a kapott segítségért. Borus Gábor helyismereti könyvtárosnak a hasznos észrevételeiért. A kézirat korrektúrájában értékesen működött közre a Szőnyi Benjámín Református Általános Iskola tantestülete, valamint Kádárné Zsoldos Edit, Pappné Szénási Emőke és Bányai István. Köszönettel tartozom minden adatközlőnek, megjegyzéseikkel tovább gyarapították a könyv értékét.

Tartalomjegyzék

Ajánlás (Szenti Csilla)	5
Előszó (Sulyok Csaba).....	6
1. Juhász Nagy Péter életrajza (Juhász Nagy Péter - Sulyok Csaba)	8
2. Emlékek a Juhász család történetéből, és a Pusztán eltelt gyermekkorából (Juhász Nagy Péter)	10
3. Epizódok Orosháza és Hódmezővásárhely viszonyrendszeréből 1743-1950 között (Sulyok Csaba)	11
4. Pereskutastól Székkutasig (Juhász Nagy Péter)	34
5. Írástanulás a Pusztán (Juhász Nagy Péter – Sulyok Csaba)	106
6. Górértörténelem. A kukoricagórék dél-alföldi történetének vázlata (Sulyok Csaba).....	119
7. A történelem viharai, a tanyai kisboltok ablakából nézve. A székkutasi kiskereskedelem történetéből (Sulyok Csaba).....	140
8. Az utolsó tanyai kisbolt (Sulyok Csaba).....	157
9. Visszaemlékezés a második világháború megpróbáltatásaira (Juhász Nagy Péter)	162
10. A második világháborúban elesettek emlékműve Székkutason (Juhász Nagy Péter – Sulyok Csaba)	167
11. Adattár (Juhász Nagy Péter).....	171
12. A Vásárhelyi-Pusztta és Székkutas válogatott irodalma (Sulyok Csaba).....	176
13. Köszönetnyilvánítás	185

Juhász Nagy Péter (1918-1997)

Sulyok Csaba

„(...) Huszonegyedik századunkban a világ egyre szűkül, a nemzedékek közötti távolság azonban egyre nagyobb. Felgyorsult az életünk, hol vannak már a hosszú – televízió és Facebook nélküli – téli esték, amikor a dédi a régi időkről mesélt a gyerekeknek? Már a nagyszülők is modern eszközöket használnak, készen veszik a boltban az élelmiszert, egyre kevésbé tudják átadni a kézi kaszálás, a kalácsdagasztás tudományát az utódoknak. Ha meg akarjuk őrizni identitásunkat, emlékeznünk kell a gyökereinkre. Emlékezni és továbbadni, hogy az utánunk jövőknek is legyen mire építkezni. Ebben látom ennek a kötetnek a legnagyobb értékét (...)”

Szenti Csilla
levéltár-vezető
Magyar Nemzeti Levéltár
Csongrád Megyei Levéltára
Hódmezővásárhely